

PROEVEN
VAN
WOORDVERKLARING.

DOOR

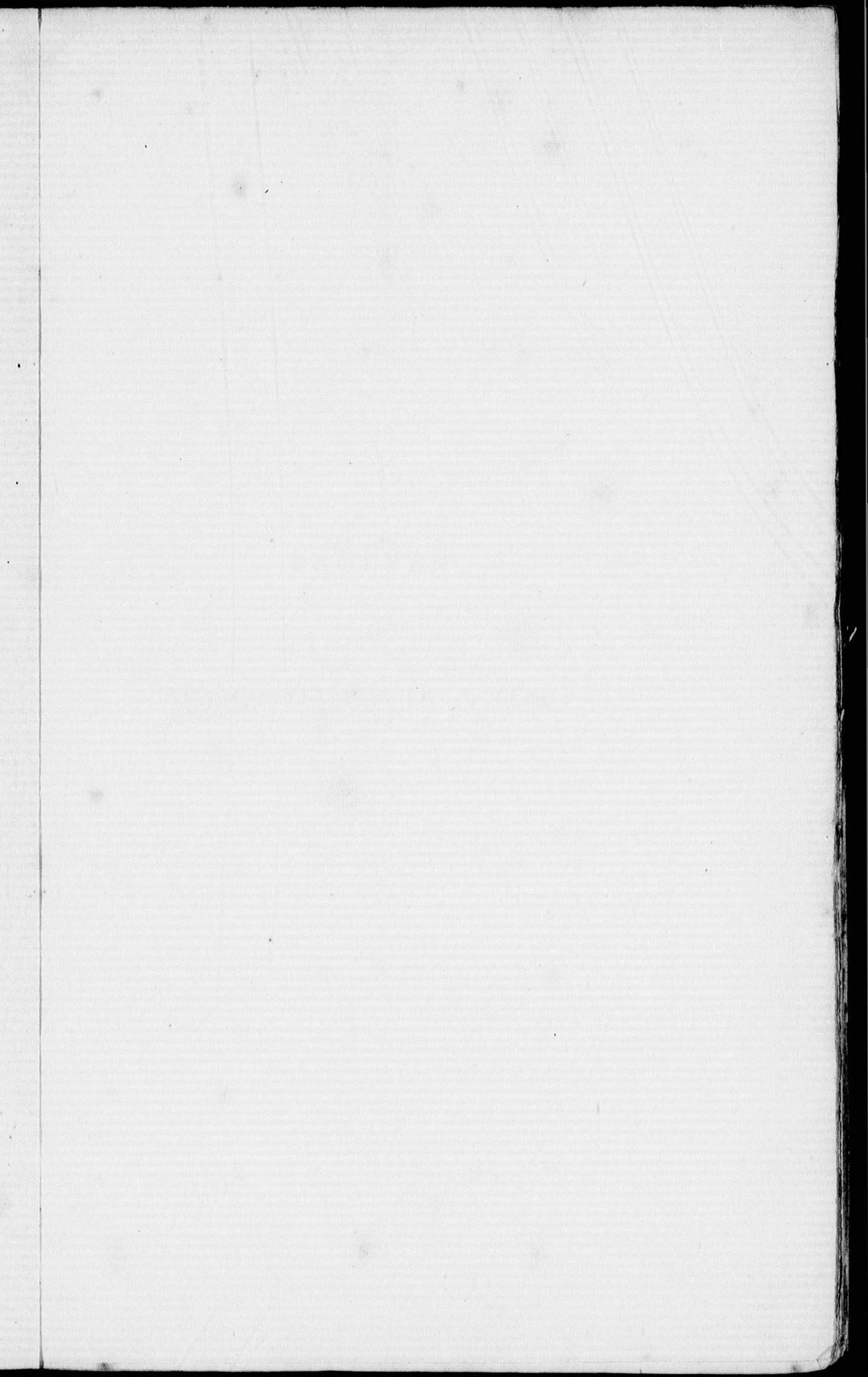
DR. W. L. VAN MELTEN.

LEERAAR AAN DE HOGGERE BURGERSCHOOL TE TIEL.

J. H. DUNK. — ROTTERDAM.

1871.

B. oct.
2793

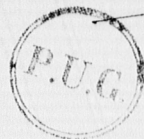
THEOREM

WOODS BIR LAMING

STOOM-SNELPERSDRUKKERIJ VAN IJCKEMA & VAN GIJN TE DELFT.

B. Mis. lett.
8° 2793

Junii 1880 N° 5

PROEVEN

VAN

WOORDVERKLARING,

DOOR

Dr. W. L. VAN HELTEN,

LEERAAR AAN DE HOOGERE BURGERSCHOOL TE TIEL.

J. H. DUNK. — ROTTERDAM.

1871.

PROPERTY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

INLEIDING.

De taal zooals zij gesproken wordt, moet de eenige grondslag van al zijne (des taalvorschers) nasporingen zijn.

DE VRIES, *Inleiding op Warenaar.*

Het is eene onwederlegbare en door niemand nog in ernst bestredene stelling, dat iedere ware wetenschap moet berusten op een vasten grondslag. Gelijk de bouwmeester, die een hecht en stevig gebouw wil oprichten, in de eerste plaats heeft zorg te dragen, dat de fondamenteu, waarop het zal opgetrokken worden, voldoende vastheid en sterkte bezitten, evenzoo moet de beoefenaar eener wetenschap, wil hij vruchten van zijnen arbeid genieten, steeds met de grootste nauwgezetheid toezien, dat het veld, waarover zich zijne nasporingen uitstrekken, zeker en betrouwbaar zij. Inzonderheid voor den taalbeoefenaar is het in acht nemen van deze omzichtigheid van overgroot belang. Vorschend naar de verschijnselen en wetten, welke zich in de taal, het schoonste sieraad van den mensch, voordoen, staat hij meer dan elk ander ieder oogenblik bloot aan

het gevaar, zich op onzeker en bedriegelijk terrein te begeven, en zoo doende tot de meest valsche stellingen te vervallen. De volgende opmerking zal het ons duidelijk maken.

Zoodra eene taal tot dien trap van ontwikkeling is gestegen, dat zij de bijzondere belangstelling der meer beschaafden tot zich trekt, begint zich uit en nevens haar, met meerder of minder verschil, eene nieuwe te vormen; met andere woorden, uit en naast de *spreektaal* komt eene *schrijf- of boeketaal* op. De eigenaardige behoeften, waaraan zij te voldoen heeft, doen haar allengs van de volkstaal afwijken en een anderen weg opgaan. Naar de bijzondere inzichten van hen, die zè gebruiken, wordt ze vervormd, niet zelden misvormd, vreemde invloed doet gekunstelde vormen en beteekenissen ontstaan, en een verkeerd geplaatst kuischheidsgevoel verbant woorden, die noode kunnen gemist worden, zonder er andere even krachtige voor in de plaats te stellen.

Niet alzoo de spreektaal, de taal, die in den mond van het eenvoudige en kinderlijke volk leeft. Deze toch, gemeen eigendom der „spraeckmakende gemeent,“ is vrij van alle bovengenoemde banden; geene uitheemsche inwerking, geene kunstmatige beschaafdheid ontnemen haar losheid en levendigheid; maar ongesierd en kunsteloos vertoont zij overal en altijd dien eenvoud, die de onmiskenbare stempel der waarheid is.

Willen wij alzoo een blik slaan op de ware werkzaamheid van den menschelijken geest, willen wij onderzoeken, niet hoe sommigen, maar hoe het geheele volk gedacht heeft, hoe de verschillende begrippen en vormen uit elkander zijn ontwikkeld en afgeleid, dan, het is een ieder duidelijk, moet niet

de boekentaal, maar eenig en alleen de spreektaal onze grondslag zijn.

Doch niet altijd is het gemakkelijk eene scherpe grenslijn tusschen deze beide te trekken en juist te bepalen, wat aan den gedachtengang van het volk, wat aan dien der geleerden zijn oorsprong te danken heeft. En hierin ligt het gevaar voor den taalbeoefenaar, hier heeft hij een scherp en nauwziend oog noodig, dat hem steeds voor alle afdwalingen kan behoeden.

Hebben wij in het voorgaande reeds genoegzame redenen, om het hooge nut te erkennen, dat de volkstaal voor eene degelijke taalstudie oplevert, nog meer zullen wij daarvan overtuigd worden door te letten op een verschijnsel, dat eerst in de laatste jaren de aandacht der geleerden heeft getrokken. Wanneer namelijk de mensch tot eenige ontwikkeling is gekomen, openbaart zich in hem eene sterke en onweersstaanbare neiging om zich eene voorstelling te maken van de gronden en oorzaken der dingen, die hij rondom zich opmerkt. Door deze zucht gedreven stelt hij zich niet meer te vreden met het bloot gebruik der woorden, maar poogt te gelijker tijd zich het ontstaan van deze te verklaren. Zal dit streven met goed gevolg bekroond worden, dan moet het noodwendig op wetenschappelijke kennis berusten, welke natuurlijk niet aan iedereen, en allerminst aan het volk eigen is. Door het gemis hiervan laat dit zich echter niet weerhouden, maar richt zich op eigene hand eene etymologie in. Woorden van verschillenden oorsprong, en slechts in klank of begrip overeenkomst vertoonende, worden met elkaar in verband gebracht, hunne begrippen verbonden, verward of verwisseld, en hunne vormen

door wederkeerigen invloed veranderd; anders gezegd, door eene soort van verwarringsproces ontstaan talrijke nieuwe woorden met nieuwe beteekenissen, die alleen uit de werking der volksetymologie te verklaren zijn. (*) Reeds verscheidene diergelijke, die vroeger duister voor ons waren, zijn, door op dit verschijnsel acht te geven, in het helderste licht gesteld, en ontelbare andere wachten op de behandeling van den taalkenner, die een open blik heeft voor de volkstaal.

Doch, zal men zeggen, hoe nauw en beperkt wordt op deze wijze het veld van arbeid! Alleen toch de tegenwoordig gesprokene taal is voor ons toegankelijk, en deze, hoe belangrijk ook, kan voor historische taalstudie niet voldoende geacht worden. En voorzeker, had onze letterkunde niets anders aan te wijzen dan de hoogverhevene werken van VONDEL, HOOFD of andere meer of minder door classicisme of rederijkerij gevormde schrijvers, dan zou dit bezwaar maar al te geground zijn. Gelukkigerwijze is dit echter het geval niet, en stellen ons tallooze vroegere, schoon grootendeels onbekende of vergeten, blijspeldichters in de gelegenheid, om de taal te leeren kennen, oudtijds door onze voorvaderen in den dagelijkschen omgang gesproken. In hunne kluchten toch, oprechte afspiegelingen van het toenmalige leven, leest men die woorden en uitdrukkingen, welke in de zeventiende eeuw in het huiselijk verkeer, op de markt, in gezellige bijeenkomsten onder de luifel en elders worden gebezigd: dat is eene taal, door geene rhetori-

(*) Zie het artikel BOTTERKROES, bladz. 6, maar vooral wat prof DE VRIES over dit onderwerp schreef in den *Taal- en Letterbode*, II, bl. 283.

cale lessen of anderszins bezoedeld, maar zuiver en echt Hollandsch, natuurlijk en ongedwongen, en vol van die luim, die aan het volk eigen is.

Waartoe echter over dit onderwerp nog verder uit te weiden? Waarom nog eens herhaald, wat reeds vóór ongeveer dertig jaar een onzer grootste taalkundigen in zijne Inleiding op *Warenar* op zooveel betere wijze uiteenzette? Innig overtuigd van de hooge waarde, die het vaderlandsche kluchtspel voor den taalbeoefenaar heeft, richtte hij eene uitnoodiging aan allen, wien onze vaderlandsche taal- en letterkunde ter harte gaat, om hunne aandacht op deze stoffe te vestigen"; en zelf het voorbeeld gevende, zond de toen nog jonge geleerde eene der meest voor de taalkennis geschikte tooneelstukken, met voortreffelijke aantekeningen voorzien, in het licht. Van dien tijd af verheugde zich dit deel onzer letteren in eene steeds toenemende belangstelling, welke duidelijk te bespeuren is uit de sedert verschenen opstellen en verhandelingen onzer geleerden, alsmede uit de uitgaven van sommige kluchtspelen van BREDEROO. Een krachtigen stoot gaf vooral de heer OUDEMANS, die, na rijke schatten uit de vaderlandsche tooneelpoëzie verzameld te hebben, een onwaardebaren dienst aan de taalstudie bewees door in een Woordenboek op bovengenoemden tooneeldichter een aantal woorden en zegswijzen bijeen te brengen, welke, nu verouderd, in de zeventiende eeuw bij onze voorouders in zwang waren.

Hem hierin na te volgen en de nog lang niet uitgeputte mijn verder te helpen ontginnen, is steeds van het begin mijner studien af mijn ernstig streven geweest. En toen ik hierbij

het werk van den verdienstelijken letterkundige ten grondslag legde, en bemerkte, dat er hier en daar nog wel een woordje in te voegen of eene gegevene verklaring te herzien was, kwam het mij nuttig, ja noodig voor, eene *Nalezing* op het *Woordenboek* te geven. Bij dezen arbeid, dien ik *Deo favente* binnenkort hoop te voleindigen, gebeurde het menigmaal, dat ik woorden of uitdrukkingen ontmoette, die om de eene of andere reden mijne bijzondere aandacht trokken, en mij aanspoorden tot eene meer uitvoerige behandeling. Eenige daarvan heb ik voor de uitgave bewerkt en laat ze hier artikelsgewijze volgen, onder den titel van *Proeve van woordverklaring*.

B E W A A R D.

In de werken onzer oudere schrijvers ontmoet men meermalen een adjectief of liever participium *bewaard*, dat zoover mij bekend is altijd in verbinding met *hand* voorkomt en de beteekenis heeft van *vertrouwd*. B. v.:

Acrisius, die liet een kopren tooren bouwen,
Daer hij zijn dochter in *bewaerde hant* dee houwen.

WESTERBAEN, II, 734.

Gaet, stelt dees Pellegrims in een *bewaerde hand*.

BRED. *Griane*, 45.

Gelijk in de laatste plaats, zien wij ook bij KIL. de uitdrukking met *stellen* verbonden, en zooals men daar uit de vertaling *sequestrare*, *sequestro deponere* kan opmaken werd deze verbinding meestal bepaaldelijk als rechtstern gebruikt. ¹⁾

Over den oorsprong nu van dit *bewaard* is, zooveel ik weet, tot nog toe alleen door den hr. OUDEMANS (in zijn *Wb. op Br.*) geschreven. Hij verklaart *bewaerde* als eene samen-trekking van *bewarende*: eene uitlegging, die zeker niet de

¹⁾ KIL. vermeldt de uitdrukking in den *dat. sing.* achter de praepositie *in*, dus als *in bewaerder hant*; en daar het adject. meestal in verbogen vorm gehoord werd, is het niet te verwonderen, dat hij ook als nominatief niet *bewaerde*, maar *bewaerder hant* in den zin van *manus sequestra* opgeeft.

minste waarschijnlijkheid heeft. Het is daarom noodzakelijk eenig licht over het woord te verspreiden, iets wat ik zal trachten in dit opstel te doen.

Gelijk ik reeds boven terloops aanmerkte, is het woord kennelijk een part. pass. en wel van een verbum *bewaren*, welks behandeling tot grondig begrip zijner verschillende beteekenissen dus noodwendig moet voorafgaan. Den oorsprong er van vinden wij in het gothische adject. *vars*, behoedzaam, intentus (waarnevens *varei*, cautio), dat ook in andere dialecten met *ga*, *gi* of *ge* voorzien wordt aangetroffen. Behalve een substantivum, ohd. *wara*, cura, cautio, ags. *varu*, nld. *waar* (in *waarnemen*), leverde dit adjectief in het ohd. het verb. simplex *warôn*, *warén* en het afgeleide *biwarôn*, *biwarén*, zorgen, providere, nld. *bewaren*. Dit laatste nu ontwikkelde uit zijne grondbeteekenis de 4 volgende begrippen:

1°. in meer beperkten zin, zorgen, dat iets in stand blijft, dus *handhaven* en *waarborgen*, *cavere* (KIL. en OUD. *Mnl. Wb.*);

2°. het oog op iets houden, en dus in vriendschappelijken zin *beschermen*, *beveiligen*, en in vijandigen *bewaken* (ibid.);

3°. *in bezit houden*, nu nog gebruikelijk;

4°. evenals het frequ. *bewaernen* en het fr. *garnir*, *verzorgen*, daar toch, wanneer men zorg draagt voor iemand of iets, men de middelen daartoe gebezigd kan beschouwen als aan het verzorgde object toegevoegd. (Zie KIL. en Oudem. *Mnl. Wb.* en vergelijk voor den overgang van bet. het fransche *pourvoir* en ons *voorzien*, die ook eerst de bet. van *zorgen* hadden).

Maar behalve de genoemde beteekenissen, aan *bewaeren* toegekend, vindt men bij KIL. nog die van *probare*, *approbare*. Hier echter hebben wij met een heel ander verbum te doen, dat ohd. *biwárian*, *probare*, ofr. *biweria* en nhd. *bewähren*, als wahr darthun, befestigen, luidt en voorname-

lijk als rechtsterm gebruikt werd, als blijkt uit HALTAUS, *Glossarium Germ.* in voce *bewaeren*. Het is eene afleiding van het ohd. denominatief *wárian*, ofr. *wéria*, enz. *verificare*, ontstaan uit een adject. met langen klinker, *wár*, *waar*.

Uit alle deze begrippen nu staat ons er een te kiezen, dat een part. pass. kan opleveren in de bet. van *vertrouwd*; en geen oogenblik behoeven wij dan te twifelen, of dit laatste *bewaeren*, probare, het rechte en alleen voor ons doel geschikte zij. Dit namelijk geeft een part. pass. in den zin van *probatus*, *certus*, *zuverlässig*, *vertrouwd*, en bij bijzondere toepassing als rechtsterm van *sequester*. Verg. *versocht*, *vertrouwd*, van *versoeken*, probare, hgd. *erprobt*, lat. *exploratus*, d. i. wat men heeft onderzocht, heeft leeren kennen en alzoo vertrouwt.

BLES EN BLAAR.

De heer OUDEMANS in zijn *Wb. op Bred.* de uitdrukking *blaerde-koe* behandelende vertaalt die te recht door *zwarte koe met wit voorhoofd* en stelt ze in bet. gelijk met *blaar-koe*. Wat hij er echter bijvoegt, dat de eerste uitdrukking een oneigenlijke vorm zou zijn van de laatstgenoemde, is minder juist, daar beide evenveel recht van bestaan hebben.

Er heerscht namelijk in het Noord-Friesch (zie BENDSEN, 171 en vlgg.) een spraakgebruik, volgens hetwelk soms van enkelvoudige en zeer menigvuldig van samengestelde substantieven door achtervoeging van den participialen uitgang *t* of *et* adjectiva gevormd zijn, om een voorzien zijn met de door dat subst. voorgestelde zelfstandigheid aan te duiden. Evenzoo hebben wij, misschien wel in navolging van het Friesch, adjectiva als *platboomd*, *eigenerfd*,

pijpknielde, en gelijk nfr. *blêhset*, mit einer Blässe an der Stirne, op paarden toegepast, van het subst. *bläss* is gevormd, zoo ook zal ons *blaarde* zijn oorsprong te danken hebben aan een subst. *blaar*, welks bestaan ik in het volgende zal aantoonen met gelijktijdig onderzoek naar den oorsprong van het woord en van zijn verwante *bles*.

Wenden wij ons daarom naar het Oud-Hoogduitsch, dan ontmoeten wij daar een adject. *blas* ¹⁾ in *blas* (*ros*), (*equus*) qui albam frontem habet, en *plasar*, albam (*frontem*). (Zie GRAFF, III, 257.) Vanhier, gelijk *blencke*, macula emicans, van *blancke*, candidus (KIL.), met bijzondere toepassing on. *bles*, *blesi*, macula in fronte equorum et boum, zd. *die Blassen*, weisser Fleck oder Streif an der Stirne der Pferde, hgd. *Bläs*, eng. *blaze*, zw. *bläsa*, ndd., bij KIL. en bij MEYER *blesse*, alle in gelijke beteekenis. Met gelijken vorm, maar in afwijkende beteekenis zien wij ook in het ags. een subst. *bläse*, flamma, fax, mhd. *blas*, flamma, lumen, en nld. der 17e eeuw *blas*, schijnsel, flikkering.

Alle deze vormen nu, die een *a* of den Umlaut er van *e* of *ä* vertoonen, brengen ons echter nog niet tot de zekere kennis van het grondverbum, als hoedanig men zoowel *blissan* (1e kl.) als *blisan* (3e kl.) zou kunnen stellen. Maar een substantief, dat in de bet. van *blesse* op twee plaatsen bij VONDEL voorkomt, nam. *blaer*, ²⁾ en een adjectief *blaer*, bij KIL. in verbinding met *koe* als *nigra sed fronte alba* vermeld, geven den weg aan door duidelijk op een verbum der 3e klasse te wijzen ³⁾.

Ook de bet. van dit *blisan* is gemakkelijk te vinden;

¹⁾ Men wachte zich wel dit adjectief te verwisselen met *blasz*, dit door zijne *sz* op het vroeger bestaan eener *z* wijst. (GRIMM, I², 526). Of dit *blasz* echter met het ohd. *bleizzi*, livor, en het ags. *blât*, lividus, verwant is, durf ik niet beslissen.

²⁾ Zie OUDEM. *Mnl. Wb.* in voce.

³⁾ Verg. ten opzichte van deze redeneering hier beneden artikel DREMEN.

want zoo men de twee hoofdbegrippen, die de bovengenoemde woorden vertoonen, te weten *albus* en *flamma*, vergelijkt en bedenkt, dat uit *blinken* zich zoowel de bet. van *roode* als van *witte glans* kan ontwikkelen ¹⁾, dan behoeft men niet lang in twijfel te staan, of deze *micare*, *splendere* geweest is.

Reeds boven hadden wij door het ohd. adjectief en de afgeleide substantiva *bles*, *blesi*, enz. gelegenheid om na te gaan, dat de *witheid* bepaaldelijk werd toegepast op het voorhoofd der dieren. En daar men nu deze eigenschap ook kan beschouwen als *kaalheid*, als gebrek aan die haren, welke van andere kleur dan die op het voorhoofd het overige gedeelte des lichaams bedekken, zoo ontwikkelde zich uit de bet. *albus in fronte* die van *calvus* en uit *albia* die van *calvities*, gelijk wij zien uit *bles*, *calvus*, *recalvus* (KIL. en *Stat. Bijbel*, *Lev. XIII*, vs. 41), *blesse*, *albus maculâ in fronte* (KIL.), *blesse*, *calvities* (*Stat. Bijb. Lev. XIII*, vs. 43), *blaer*, *naakt*, *kaal* (*Mnl. Wb.* van OUDEM.) ²⁾.

Doch nog verder zou de beteek. van *bles* van de oorspronkelijke *albus* afdwalen; want het begrip *kaal*, beroofd van haar, ook op andere zaken toegepast, bracht een Kleefsch *bläss*, *carens pecuniis* (*Teuton.*), en een ndl. (17e eeuw) *bles*, beroofd van verstand, gek (*Mnl. Wb.* van OUDEM.), voort.

En letten wij nu op het subst. *blesse*, *macula alba in fronte*, dan vertoont het ons een niet minder opmerkelijken overgang. Van *kale plek* namelijk op het voorhoofd werd het gebruikt voor *kaal voorhoofd*, als blijkt uit KILIAEN,

¹⁾ Vergelijk hiervoor lat. *candere*, gloeien, met *candidus*, schitterend wit.

²⁾ Ook het ags. vertoont in dien zin een adject. *blêre*, waaruit men tot een ndl. *bleire* zou kunnen besluiten; maar dewijl ook meermalen de ags. *ê* aan eene goth. *ê*, ndl. *â* beantwoordt, zoo vermeen ik recht te hebben, den angelsaksischen vorm aan *blaer* gelijk te stellen (Zie GRIMM, I³, 361).

die een *blesse*, *veurblesse*, frons relicina, refugo capillo nuda, vermeldt, ja bij nog verdere uitbreiding van begrip zien wij een *blesse*, sinciput (KIL. en MEYER), en zd. *die Blassen*, die Stirne, überhaupt von Thieren sowohl, als verächtlich auch von Menschen, auch wol die Stirnseite von Gebäuden (SCHMELLER in voce).

Verg. het ohd. subst. *stirna*, ags. *steorn*, hgd. en zd. *stirne*, ndd. *steern*, KIL. *sterne*, *stirne*, *sterre*, welks beteek. van *frons* even zoo ontstaan is uit het woord *ster*, *stern*, astrum, dat, opgevat als *macula alba in fronte*, in het zd. als deminutief *sternlein* gebruikt wordt, voor een paard of rund met witte vlek op het voorhoofd (SCHMELLER, III, 658).

BOTTEKROES.

Wanneer het volk in zijne taal woorden ontmoet, die in klank en beteekenis eenige overeenkomst vertoonen, dan is het onwillekeurig geneigd die met elkaar te verwarren, dat is of ze wederkeerig van beteekenis te doen verwisselen, of alleen de beteekenis van het eene op het andere over te dragen; in dit laatste geval kan het woord, dat zijne beteekenis aan het andere heeft medegedeeld, zelf nog blijven bestaan of als overbodig zijnde in onbruik raken. Op deze eerste wijze hooren wij vormen van *kennen* voor die van *kunnen*, *gelegen* voor *gelegd* gebruiken, en weer omgekeerd vormen van *kunnen* voor die van *kennen*, (*hij*) *legt* voor (*hij*) *ligt*; evenzoo leest men bij BREDEROO (zie *Wb.* van OUDEM.) *houwen* in plaats van *houden* en (*hij*) *hield* voor (*hij*) *houwde*. Het tweede geval vertoont zich o. a. in *glimp*, dat door invloed van *glimmen* zijne bet. *behoorlijkheid* in die van *glans* veranderde (*Taal- en letterb.* II, 198).

Maar ook bij loutere overeenkomst van vorm ziet men

dezen overgang zich openbaren, en alzoo het eene woord aan het andere, waarmede het slechts een gelijken klank heeft, eene geheel heterogene beteekenis overdragen. Tot deze soort van woorden behooren bv. *dorven*, *durven*, dat door invloed van het oude *dorren* (oser) zijne bet. van *behoeven* in die van *audere* veranderde; *muilbeer*, moerbezie, dat door de overeenkomst van klank met *muilpeer* ⁽¹⁾, eene spottende benaming van *alapa*, ook deze beteekenis kreeg (KIL. in voce *muilbeer*); alsmede *bottekroes*, gelijk uit het volgende blijken zal.

Dr. VERWIJS, zich grondende op de etymologie, verklaarde dit woord (*Spel v. d. Sacram. van Nyeuw. en Sp. Brab. Vocabul.*) als beteekenende of *drinkebroer* of *valsche speler*, en zeker zal een van deze begrippen wel oorspronkelijk in gebruik zijn geweest. Wanneer wij echter de plaatsen nagaan, waar het subst. voorkomt, dan zien wij het noch in de eene noch in de andere beteekenis gebezigd, maar overal in de reeds door den hr. VAN DALE (*Taalgids*, IX, 102) aangeduide van *botmuil*, *botterik*, of de daarmede verwante van *lomperd*, *onbeschoft mensch*. Zie b. v.:

¹⁾ Zeer dikwijls vindt men bij onze oudere schrijvers dergelijke spottende benamingen, waarvan het tweede gedeelte meestal eene eetwaar aanduidt, voor *alapa* gebezigd. Zie b. v.:

Oore-klinckers,
Muyle-peeren, Vuysten-loock,
Backe-visjes, Suyre-koock.

V. D. VENNE, *Bel. Wer.* 128.

Mij dunct ick u gepraet met rughspijs sal betalen.

Kl. v. de Gedwoonge Griet, 14.

Zoo ook nog *stocksuiker* (*Boertige Clucht van de Saus*, 20), *kneppelkoek* (*Hontge bijt mij niet*, 14), *kneukelsop* (*Ib.* 22), *Stockevis*, (V. D. VENNE, *Bel. Wer.* 131), *vuystamandele* (*Kl. van de bedrooge gasten*, 7) en de uitdrukkingen, *iem. suicker onder 't hemde geven* (POITERS, *Mask. der Wer.*, 246) en *iem. kloppersboonen geven* (*Ib.* 287). Verg. ons *oorvijg*, *rottingolie*, enz.

—, dat ick u in stede van een wijs Jongman voor een grooten *bottecroes* houden sal.

COORNHERT, *Vertal. van Boccaccio*, 161.

Ic wille wel heeten in elcken wijcke,
Grovaert, *bottecroes* en diergelijke,
Omdat ick soo plomp ben van verstande.

V. GHISTELE, *Ter. Com. Eun.* 85.

Maer hierna quam de beleeftheydt, die achte deze simpele lieden voor plompers en *bottekroesen*.

R. VISSCHER, *Brabb.* 72.

Ook in *Trijntje Cornelis* van HUYGENS I, 574, waar MARIE, die TRIJNTJE mede wil troonen, zegt:

All propelayck, me lief, we kunnen noch wel prôten
En urken eer hay komt; 't zayn all wa langer strôten
As d'ouliens te Leirdam . . 'k will segge, te Noordam.

FRANCISCO, die nu bang is, dat hunne onbekendheid met TRIJNTJE'S woonplaats door deze vergissing in 't oog zal vallen, roept MARIE toe:

Wô magh den *bottekroes* stoôn rôse, seght Saerdam,
Of ge vergalt den Bott.

Niet anders in BREDEROO'S *Sp. Brab.* vs. 1584, waar JEROLIMO, die in zijn knecht een zeer dom en onbeschoft mensch ziet, hem (vs. 1579) den eernaam *botmuil* toewerpt en vijf regels verder zegt:

Nou schinekt mij de weyn! ghij *bottekroes*, hoe sijde so traegh?

Zie nog COORNH. *Vertal. van Boccaccio*, 171, en het genoemde *Spel v. d. Sacram.*, vs. 1328, waar deze bet. wel niet zóó duidelijk blijkt, maar toch zeer wel past.

Zoo zien wij dus *bottekroes* met eene naar de etymologie zeker te vermoeden bet. van *drinkebroer* of van *valsche speler*, maar ook met eene door plaatsen gestaafde van *botterik*: begrippen, wier verband men door het boven behandelde verschijnsel gereedelijk kan verklaren. Door de overeenkomst namelijk van vorm, en zeker ook wel door het vergeten der

etymologie van ons woord begon men het eerste samenstellende deel er van met *bot* in *botmuil* gelijk te stellen, gaf zich geene rekenschap meer van *kroes*, en gebruikte de samenstelling zelve eindelijk volkomen als *botmuil* en *botterik* ¹⁾.

1) Nog een aardigen dergelijken overgang vertoont ons het woord *bekaaid*. Stelt men namelijk, dat een oulings gebruikelijk verbum *bekaien*, begekken, bedriegen, foppen (zie KRUL, *Pamp. Wer.* I, 73, 88 en 210, en II, 212 en 238), door de aan het Amsterdamsche dialect eigene verwisseling van *ei* en *aai* den vorm *bekaaien* kreeg, dan zal het nu nog gebruikelijke participium in de bet. van *gefopt* genoegzaam verklaard zijn. Maar *gefopt*, *bedrogen* op zaken toe te passen en alzoo aan *bekaaid* de bet. van *verknoid*, *bedorven* te geven kan, geloof ik, moeilijk gaan. Als zoodanig toch vinden wij het woord o. a. bij VAN BREEN, *De ziende Blindeman*, 22:

Nu wil 't haperen, o Krijn, nu is al 't werk bekaeyt.

Om dit te verklaren moeten wij dus een anderen weg opgaan en ons wenden tot een verbum *begaden*, dat eerst *ornare* beteekende, maar met *leelijk* verbonden, en later zelfs zonder dit adverbium, den zin ontving van *deturpare*. (Voor bewijsplaatsen zie men KILIAEN, *Mag. van N. Taalk.*, III, 286, en OUDEMANS, *Mnl. Wb.*).

Voornameijk werd het in dien zin, gelijk nu nog in Gelderland, op het bevuilen der kinderen toegepast, maar ook overdrachtelijk ontwikkelde het de bet. van *dedecorare verbis*, *beschimpen*, als blijkt uit PLANTIËN, die *beaaijen* door *honnir* vertaalt.

Vergelijkt men nu dit *beaaien* met het bovengenoemde *bekaaien*, foppen, bedriegen, dan behoeft men zich niet te verwonderen, dat ze wegens overeenkomst van bet. en vorm met elkaar verward werden, en dat zich een *bekaaid* in dezelfde beteekenissen vertoonde als *beaaid*, d. i. als *bevuild* en als *bedorven*, *verknoid*. Van deze laatste bet. zagen wij boven eene bewijsplaats, en voor de eerste zie men BORMEESTER, *Zijte Fobbers*, 11:

Of ik bekaay mijn hielen.

BRUIDEN.

„Het is vrent om hooren, hoe menighvoude beteikenisen het wordeken *Bruyen* bij ons heeft. Zeker schrijver „verhaalt van een Romein, die een groot gezelschap ont- „haalde, dat zijn tafel bijkans met allerlei soorten van „spijzen, daar lucht, aard' en water mee verzien zijn, gelijk „als opgehemelt stond; en evenwel was het niet dan eenerlei „kost, visch te weten, die op zoo veelerhande manieren was „toegemaakt. Met het woord *Bruyen* gaan wij bijkans even- „eens te werk, aangezien het op zoo ontallike verschillige „manieren wort voorgesteld en gebruikt.”

Zoo schreef voor ruim tweehonderd jaar de maker der niet onaardige *Hofredenen en Quinkslagen*, en in dien tijd, toen *bruien* met zijne menigvuldige en schijnbaar uiteenloopende begrippen elk oogenblik in den mond des volks gehoord werd, was er niemand, of hij begreep volkomen den zin van het aangehaalde gezegde. Door verloop van tijd echter begon het verbum, gelijk zoovele andere woorden, langzamerhand in onbruik te raken; en daar het in de tegenwoordige volkstaal, op eene enkele uitzondering na, reeds geheel verdwenen en door andere woorden vervangen is, zal er nu menigeen gevonden worden, voor wien JAN DE BRUNE'S woorden duister en onbegrijpelijk zijn.

Om deze reden, en tevens ter voldoening aan eene door mij bij de uitgave der *Drie Kluchtspelen* gedane belofte, wil ik eenige bladzijden van dit boekskén wijden aan de beschouwing der vroegere beteekenissen, aan dit belangrijke werkwoord eigen, en aan het onderzoek omtrent haren oorsprong en onderlinge betrekking. Vooraf evenwel moeten wij ter inleiding kortelijk stilstaan bij de behandeling van *broeden*, dat, gelijk ik straks zal

aantoonen, als moedervorm van *bruiden* te beschouwen is.

Dit werkwoord, ohd. *bruoten*, *pruotan*, nhd. *brüten*, ndd. *broien* ¹⁾, nu in verschillende beteekenissen in gebruik, had oorspronkelijk alleen die van *warm maken*, *verwarmen* ²⁾, welke zich nog duidelijk vertoont in het ohd. B. v.:

Sunna skinet, *pruotet* unde brennet.

BOËTH. de Cons. phil.

Anderiu fiur brennent, siu ne *bruotent* aber nicht.

Ibid.

Ook nog bij ons in uitdrukkingen als: *zijn lichaam broeien*, *zijne keel broeien*, enz.

Door verschillende toepassingen echter en daaruit volgende beperking van het eenvoudige begrip ontwikkelde *broeden* een aantal nieuwe beteekenissen, die wij hier laten volgen.

Ten eerste werd het *verwarmen* als een bewaren tegen koude beschouwd, en kreeg dus in gunstigen zin gebruikt de bet. van *fovere*, *koesteren*. B. v. in het ohd.:

Also unsih du wolla *bruotet* unde wider froste skirmet, so er manige beginnet mit *sinemo quote bruoten* unde skirmen.

NOTKER, 147,5.

Also fogal sine jungen *bruote*.

IDEM, 56, 2.

¹⁾ Het nederduitsche *broien* beantwoordt in vorm zuiver aan ons *broeien*, daar ndd. *o* gelijk is aan ndl. *oe*, uit *uo* ontstaan.

²⁾ Wel te onderscheiden van dit *broeden* is een verb. *broeien*, bij KIL. schouden, calidâ perfundere, fervente aqua aspergere, (b. v. *varkens broeien*, *linnen broeien*), ndd. *broien*, mit heissem Wasser überschütten, dasz das Haar oder die Federn losgehen (b. v. *Höner broien*, *Linnentug broien*), hgd. *brühen*. Dit is namelijk afgeleid van een substantief, dat bij KIL. *broeye*, *brue*, *bruave*, jus, jusculum, ndd. *broi*, Suppe, nhd. *Brühe* luidt.

Deze laatste woorden zelve hebben hun oorsprong te danken aan het ohd. verbum *briuwan*, ags. *bréwan*, ofr. *briuwa*, *fovere*, *cerevisiam coquere*, dat naar de 6e sterke kl. vervoegd werd; het is bij ons *brouwen* (*uu* voor *w* overgegaan in *ou*) en wordt nu in den verl. tijd zwak vervoegd.

Zoo ook bij KIL. *broeden*, fovere, terwijl het Oud-Hoogduitsch den tropischen zin van *refovere adulatione* vertoont (GRAFF, III, 286).

In de tweede plaats vindt men *broeden* gebruikt voor het koesteren, dat de vogels op hunne eieren toepassen. Zoo reeds ohd. B. v.:

Si legit ir eier in die hizze unte *brütet* si in der wirme des sunnen.

Duitiska, III, 37.

Ook eng. *to breed* (met Umlaut van *oo* in *ee*), ndl. *broeden*, hgd. *brüten* ¹⁾).

Vanhier zien wij het verder bij uitbreiding de meer algemeene bet. van *voortbrengen* ontvangen, als b. v. in het eng. *to breed*, fokken, bij ons oulings *paarden broeien* voor *fokken* en nu nog *kwaad broeien*, voor *kwaad veroorzaken*, *kwaad brouwen* (WEILAND, *Taalk. Wb.* in voce); ja op manlijke wezens toegepast ontmoet men het verbum zelfs in de bet. van *bevruchten*, als blijkt uit MATTH. KUESER, *Olef Brom*, 2:

Hij het wel een dozijn maegde met 't kind *gebroeyt*.

Nog twee andere begrippen, aan ons verbum in het zd. eigen, moeten m. i. met *incubare ovis* in verband gebracht worden, namelijk 1°. *unauswirksam, langsam, unschlüssich sein*, en 2°. *sich übel befinden*, was oft vor einer ausbrechenden krankheit Stat findet (SCHMELLER in voce). Zij schijnen overgedragen te zijn van het *broedende stilzitten*, en alzoo eerst *niets uitvoeren* en vervolgens *niets kunnen uitvoeren* betekend te hebben.

Ten derde wordt *broeien*, reflexief of intransitief gebruikt zijnde, zoowel toegepast op het hooi, dat door

¹⁾ Van het verbum, in deze bet. gebruikt, komt een uit den stam gevormd subst. voor, ags. *bród*, eng. *brood, breed*, hgd. *brut*, enz. als *proles*, en een adject. ohd. *bruotag*, ags. *brödig*, incubans, zd. *brütig*, im Brüten begriffen, zum Brüten geneigt, ndl. *broedsch*.

vochtigheid en gebrek aan lucht in brand raakt, als op het weder, dat door zijne zoelheid eene verandering doet verwachten. Zoo b. v. ndd. *et hoi broit sik* (*Br. N. Wtb.*), zd. *es* (das Wetter) *brütet*, voornamelijk met aanduiding der verwachting van spoedigen regen (SCHMELLER, I, 272), en nld. *het hooi broeit, de lucht broeit*.

Het vierde begrip van *broeien*, dat ons ten laatste ter behandeling overblijft, vormt een volkomen tegenhanger met het eerste. Merkten wij namelijk boven op, dat, het verbum, in goeden zin gebruikt, de beteekenis van *fovere* krijgt, zoo zien wij het hier, in ongunstigen zin opgevat, de tegenovergestelde van *kwellen* ontwikkelen. Gelijk toch het lat. verbum *urere* meer algemeen voor *pijn doen* werd gebezigd (b. v. *uri frigoribus, uri loris*), zoo ook leverde *broeden*, warm maken, eene gelijke bet. op, die zoo-wel op het lichaam als op den geest werd toegepast ¹). B. v.:

Niet langher voortaan en wilt in dijn bescheet
Den sondighen weer *broen*.

CASTELEYN, *Conste van Rhet.* 99.

, die mij toch altijd weten te *broen*,

En raen mij tot werken, en ick ben al moe zoo altijd te wroeten.

COSTER, *Tijsk. v. d. Schilden*, 29.

Waer comt het luck van daen

Om Jochem voort te *broen*,

Want met sijn eighen doecken

Men hem nu blinden kan, dat hij sijn selfs sal soecken.

JAN SOET, *Jochem Jool*, 5.

Voornamelijk echter gebruikte men het, evenals *sot quellen*, (zie b. v. *Tijsk. v. d. Sch.* 11) met *mal* of *sot* verbonden als *iemand zoo plagen, dat hij er gek van wordt*. B. v.:

Want deuse kijeren

Zouwen een mensch wel *mal broen*.

TENGNAGEL, *Frik in 't voorhuis*, 8.

¹ Misschien mag men ook lat. *flagrum*, zweep, met *flagrare*, branden, vergelijken.

Die vieze grijnen, die de menschen *mal* deên *broen*.

BENJAMIN, *Minn. van zijne vrouw*, 21.

Me dunkt, je selt me nog *gek broen*.

VAN SANTEN, *Lichte W.* 4.

't Veranderen van draecht zal 't vrouvolk, vrees ick, *gek broen*.

STARTER (V. VL.), 357.

Naast dit *broeden* stelt KILIAEN een vorm *brueden* en kent er twee zelfde beteekenissen (*fovere* en *incubare ovis*) aan toe. Hieruit zouden wij eene verwantschap tusschen deze twee verba kunnen vermoeden, die dan ook licht ware aan te wijzen, zoo de *oe* in *broeden* zich niet, gelijk wij boven zagen, uit *uo*, maar uit *iu* had ontwikkeld. Wil men dus eene verwantschap aannemen, dan is er behoefte aan eene andere verklaring; en deze geeft ons het volgende verschijnsel. In sommige dialecten onzer taal namelijk, vooral in de zuidelijke, gaat meermalen de *oe*, om welke reden weet ik niet, over in *ue* of *ui*; zoo vindt men bij KIL. *kapruin*, *kappuin*, voor oudere vormen *kaproen*, *kapoen*, bij oude Vlaamsche auteurs vaak *grueten*, *rueren*, *vueren*, enz. voor *groeten*, *voeren*, *voeren*, enz., bij ons *bazuin* voor *basoen* (A. BIJNS II, 80) en zeker ook *brueden*, *bruiden* voor *broeden*.

Maar nog meer zekerheid zal men omtrent de verwantschap der beide vormen ontvangen door de opmerking, dat *bruiden* met *broeden*, behalve de door KIL. aangegeven beteekenissen, nog twee andere der boven behandelde gemeen heeft. Deze, *comprimere* en *vexare*, zal ik in het volgende met bewijspplaatsen staven, en zoo tevens gelegenheid vinden om aan te toonen, hoe zich uit dit laatste begrip de verschillende andere ontwikkelen, die DE BRUNE tot de boven aangehaalde vergelijking voerden.

De eerste bet. dan zien wij bij DE BRUNE, *Hofr. en Quinksl.* 67, waar eene vrouw, die door haren echtgenoot ergens mede belast wordt met de bedreiging „dat hij haar, zoo ze zijn

begeerte niet datelik naquam, in 't water zou *bruyen*" hierop het volgende antwoordt:

Arme Poppenruiter! ghij dreight mij in 't water te *bruyen*, daer het u te lande niet doenlik is.

Bruien heeft hier, gelijk wij beneden zullen zien, de beteekenis van *werpen*, maar wordt in woordspeling door de vrouw tevens voor *comprimere* genomen.

Evenzoo in de *X goede boerden*, bij VERWIJS, I, 9:

Een wijf hadde enen getrouden man
Te Hasselt in die goede stede;
(Gheen goet wijf en treets haer an)
In overspele dat si mesdede:
Si leende liever hare lede
Dan potte of pannen, si seuerde node;
Luxurioes was al hare sede,
Si prees *bruden* naest den brode.

Vanhier bij ons de gemeene verwenschende zegswijze *bruyt je moer* (*Hontghe bijt mij niet*, 40) en in het Nederlandsch de „Abfertigungsformeln”, die tot de laagste straattaal behooren, namelijk, *brüe dine Moor* en *brüe dinen Buk*, waarvan het eerste tegen mannen, het laatste tegen vrouwen gebruikt wordt. (Zie *Br. N. Wtb.* in voce.)

Maar in 't bijzonder komt *bruien* voor in gelijke bet. met de vierde toepassing van *broeden*, dus als *kwellen*, en wel of lichamelijk, als *slaan*, *stooten*, of geestelijk, als *plagen*.

Voor de eerste bet. zie men b. v. BERNAGIE, *Fran. Stud.* 36, waar zekere BOUWE, die een pak slaag heeft gekregen, uitroept:

Ja ze hebben me zo *gebruid*, enz.

Ook JAN VOS, 387:

Gij dreigt mij van de key te *bruien*; 't hoeft niet, Luyt,
Zoo gij mij *bruit*, zoo word ik van een kei *gebruit*.

Zie nog WOLTES, *Bedr. Gierig.* 9; PURG. ET ORN. *Geveinsde*

kwaker, III, 10; BERNAGIE, *Debauchant*, 16; *Klucht van de bedrooge Gasten*, 31; enz.

Voor de tweede, *plagen*:

Ik tril en beef,

Zoo *bruid* me die kerel; je weet niet in wat elend dat ik leef.

BERNAGIE, *Goê Vrouw*, 14.

Of denkje, dat ik met de kop *gebruid* ben?

d. i. met den kop gekweld, krankzinnig.

BOELENS, *Bedr. Vrijer*, 6.

Zie nog BERNAGIE, *Ontrouwe Kantoorknecht*, 28; BOELENS, *Bedr. Vrijer*, 4; BENJAMIN, *Minn. v. zijne Vrouw*, 25; enz.

Ook het nederd. heeft *brüden* en *brüen* in de bet. van *aufziehen*, *veairen*. (Zie *Br. N. Wtb.* in voce).

In verband met deze beteekenis beschouwe men ook de uitdrukkingen *dat bruit mij niet* en *wat bruit het mij?* in den zin van *dat raakt mij niet*, *wat raakt het mij?* (Zie NIL VOL. *Schakingen*, 33; BERNAGIE, *Ontr. Kantoorkn.*, 38; IDEM, *Betaald Bedrog*, 19; enz.) Evenzoo ndd. *wat brüet mi dat?* was *scheert es mich?* (*Br. N. Wtb.* in voce).

Gelijk nu verder *stooten*, *slaan* en andere dergelijke verba, die eene lichamelijke kwelling aanduiden, meestal tevens opgevat worden als een *snel en krachtig verplaatsen* van den persoon of de zaak, die de handeling ondergaat, zoo ook kon ons *bruiden*, op levende wezens toegepast, de beteekenis ontwikkelen van *wegjagen*, en op levenlooze, die van *smijten*, *snel wegbrengen*. (Verg. ook *smijten*, vroeger in de bet. van *slaan* gebruikelijk). B. v.:

Wel onze Marry liet me villen,

En *bruide* mij ten huizen uit,

Zoo zoo ons goetje werd verbruid.

J. DE VRIJER, *Haagsche Mercur*, 22.

Hij *bruyt* ze al te maal wel 't gat uit.

Kl. van Hontghe bijt mij niet, 14.

MAN.

Nu Baas, ik brengje dezen arm met goed.

ABRAM.

Ja man, gaat heen, en *bruyt* het voor je voet.

Ibidem, 22.

Maar ook de gewone overgang van trans. tot intr., dien men bij de verba van beweging aantreft, vertoont zich hier en geeft aan ons verbum in overeenstemming met de twee laatstgenoemde beteekenissen die van *snel weggaan*, *oprukken* of van *vallen*. B. v.:

Dan hebje de vis, die ik thuis zond, niet willen ontvangen,
En tegen den visdrager gezeid: *Bruï* heen met je vis.

BERNAGIE, *Goë Vrouw*, 10.

Bruï niet van de trappen.

RIJNDORP, *Krispijn Soldaat*, 20.

Zie nog IDEM, *Geschaakte bruid*, 54; PURG. ET ORN. *Kon. van Luilekkerland*, 22; *Klucht van de bedrooge Gasten*, 14; A. PEYS, *Gedwongen Houwelick*, 24; enz.

Ook het ndd. heeft weer *brüen* in dien zin; b. v. *in een Lok brüen*, in eine Grube fallen; *wi brüeden den Barg henunner*. (Zie *Br. N. Wtb.* in roce).

Aldus zien wij, het voorgaande kortelijk samennemende, *brüen*, behalve in den zin van *comprimere*, met geleidelijken overgang gebruikt als:

- I. *Slaan, stooten,*
- II. *Kwellen, plagen,*
- III. *Wegjagen, wegsnijten,*
- IV. *Snel weggaan, oprukken, vallen.*

Volkomen gelijke beteekenissen vertoont ook een werkwoord *brutsen, britsen*, dat door zijne afleiding van *bruiden* er geheel en al mede gelijk te stellen is. In sommige Germaansche talen nanelijk vertoont zich eene soort van verba, die door achtervoeging van *s* aan den stam van andere verba zijn ontstaan; bij deze gaat de stanklinker, zoo hij

helder is, over in den verwanten onvolkomenen, terwijl de beteekenis in 't geheel geene of althans zeer geringe wijziging ondergaat. Op deze wijze ontstond *sluksen* van *slokken*, *ritselen* en *ritsen* van *rijden*, *slitsen* en *slissen* van mnl. *slīten*, bij kil. *hicksen* van *hicken*, ndd. *luksen*, behende stehlen, van *luken*, zienen, zupfen, *rapsen*, eilig raffien, van *rapen*, hurtig zusammen fassen, hgd. *drücksen* van *drücken*, enz. Evenzoo kon dus *brutsen*, en met wisselvorm *britsen*, van *bruiden* afgeleid worden en gelijke beteekenissen vertoonen, waarvan hier voorbeelden volgen ¹⁾.

I en II. *Slaan, stooten en plagen.*

Twée gekken, die met goede hoop,
Als hem of mij het hoofd raakt op de loop,
Malkanders minnepijnen sussen,
En dus in plaats van troost malkander lijdig *brussen*.

NIL VOL., *Schilder door Liefde*, 2.

Zal dit dan al zijn leven dueren, dat ik dus van 't gemelijk wijf *gebrust*
[zal werden.

VAN PAFFENRODE, 78.

Ik meende, dat er de duivel te villen was, is 't anders niet? wat *brust*
[me deze nar!

IDEM, 67.

Ook de uitdrukkingen *wat brust het mij?* en *dat brust mij niet* worden in gelijke beteekenis gebezigd als de bovengenoemde *wat bruit het mij?* en *dat bruit mij niet*. Zie b. v. NIL VOL., *Schild. d. Liefde*, 29, en voor den wisselvorm *britsen* M. KUEZER, *Olef Brom*, 9:

Ja wat *brittet* ons, sij moetent te schieke maecke.

III. *Wegjagen, smijten, snel wegbrengen.*

Brust dat Thégood weg.

BERNAGIE, *Belachelijke Jonker*, 10.

¹⁾ Ook leverde *brutsen* door eene gewone assimilatie den vorm *brussen*. Verg. *hossen* van *hotsen*, *rossen* van *rotsen*, *hissen* van *hitsen*, *krassen* van *kratsen*, enz.

Want Griet *brutsten* hem onder den voet en met haar stuyt
Satse op zijn hoofd.

Kl. van Hontghe bijt mij niet, 6.

IV. *Oprukken, vallen.*

Al is hij nieuw etrouwt, hij *brust* niet naer sen oom,
As aere gekken doen; hij houtje voet bij steck, moer.

HUYGENS (*Const.*) 4°, 1283.

Brus dus maer heen.

BERNAGIE, *Debauchant*, 12.

Zie nog, NIL VOL., *Schakingen*, en *Amsterdamsche Dragonade*,
3, en voor den wisselvorm *britsen* KUESER, *Olef Brom*, 11:

Segh me vrou, wie vaer van 't kint is en *brits* uyt mijn ooghen.

In de bet. van *vallen*, *schielijk vallen* komt het verbum
ook voor in het bredaasch dialect, waarin men er echter
meest altijd *neder*, om of *bij* aan toevoegt. (Zie HOEUFFT,
Bred. Taaleigen, in voce).

Zoo zagen wij dus bij de twee laatst behandelde verba
eene opeenvolging van begrippen, die ons niet anders
dan natuurlijk, maar tevens alleropmerkelijkst kan voor-
komen. Nog meer belangstelling echter zal zij ons inboe-
zemen, zoo wij ook bij andere verba hetzelfde verschijnsel
ontmoeten.

Wenden wij ons daartoe in de eerste plaats tot *sjarren*
of *sjerren*, een grootendeels verouderd werkwoord, welks
beteekenissen ik in het hier volgende aantoonen zal.

I en II. *Slaan, kwellen.*

Ik *sjar* hem voor den kop, die mij dit sal ontsegghen.

DE BIE, *Beschermde Suyverheyt*, 24.

Wat ben ik ook *gesjert* met zulk een haasenkop!

ALEWIJN, *Puit. Helleu*, 25.

Wat *sjaere* kik mey met ou?

Bakkersknaapje, 24.

en ook de uitdrukking *dat sjert mij niet*, in denzelfden
zin als *dat bruit* (of *brust*) *mij niet*:

Dat *sjert* ons niet, dok splint voor 't kruyen.

ALEWIJN, *Jan Los*, 25.

III. Als *wegjagen* en *wegsmijten* is het nog, zoowel in Breda en omstreken als in Zuid-Nederland, „onder de landlieden en den laagsten burgerstand” in gebruik. Zie HOEFFET, *Bred. Taaleigen*, 543, en SCHUERMANS, *Vl. Idiot.* 613.

IV. *Oprukken, vallen.*

Sjaart ons uit den weeg.

Bakkerskn. 8.

toen ik met een draai

Heen *sjerd*, en schoot de papegaaï.

ALEWIJN, *Jan Los*, 83.

— gaven ou slagen en *sjerden* mit et gelag deur.

BORMEESTER, *Nieuwsj. Aaŕje*, 4.

De heer HOEFFET (*Bred. Taaleig.* t. a. pl.) verklaarde dit woord als door eene naar het hgd. gebogene uitspraak van *scheren* gevormd, dat eene bet. vertoont, geheel gelijk aan de eerste van *sjarren*. Doch gemis aan meer analoge voorbeelden, die genoemden Germaanschen invloed zouden kunnen bewijzen, noopt mij deze afleiding te verwerpen. Liever zoude ik daarom stellen, dat ons woord door overgang van *s* in *sj* uit *sarren* ontstaan is. Meermalen toch doet zich dit verschijnsel in de volkstaal voor, als blijkt uit *hanssjop*, *aansjouwen*, *parlesjanten*, *sjokken* (dralend gaan), voortgekomen uit *hanssop*, *aansouwen* (zie MEYER), *parlesanten*, *sokken* ¹⁾).

Uit de aangehaalde plaatsen blijkt tevens, dat het woord voornamelijk in het Vlaamsch thuis hoorde.

Een tweede analoge voorbeeld zien wij in *donderen*, dat in de tegenwoordige taal ongeveer als plaatsvervanger van *bruien* is te beschouwen. B. v.:

I en II. *In vroegeren tijd hielden de oudere studenten er*

¹⁾ Dit *sokken* in de beteekenis van *weggaan* ontmoette ik in de *Spelen van Sime op de vraghe: Wie den meesten troost oyt quam te baten*, enz., bl. 112:

Dat doet, dat schriftuer te met wert bekend,

Dit heest u geschent, dus moecht gij gaen *sokken*.

van om de nieuw aankomende te donderen. *Hij donderde er op, dat het kraakte. Wat dondert het mij? Het dondert mij niet* ¹⁾.

III. *Donder die prullen op den vloer. Ik zal je de deur uit, de trap af donderen.*

IV. *Hij donderde de trap af, dat hij zijn been brak. Hij donderde boven uit den mast.*

Ook het Zuidduitsch heeft een verbum met gelijke beteekenissen aan te wijzen in *geheien* (*keien, keuen*). Zie SCHMELLER, II, 132, die ze echter beter in de onderstaande opvolging had mogen opgeven:

I en II. *Schlagen, kümmern, plagen.*

III. *Werfen, schmeiszen.*

IV. Niet intr. maar reflex. *sich geheien, sich packen, fortmachen.*

Opmerkelijk is, dat dit werkwoord, evenals *bruiden*, zijne beteekenis van *kwellen* ontving uit die van *warm maken*, als blijkt uit ohd. *arheicn*, urere, aestuare, van *hei, gihei*, uredo, cauma. (Zie GRAFF in voce en vgl. *Archief*, IV, 240 vlg.)

Misschien is ten laatste tot deze soort van woorden nog te brengen *brillen*, dat ik in twee der behandelde beteekenissen gebruikt vond, nam. in die van *kwellen*:

Ten *brilt* mij niet compeer, 'k heb hondert dertich croonen.

DE BIE, *de verloren Sone Osias*, 54.

en in die van *oprukken*:

Brilt voort, want ik en ken u niet.

ID., *Kluchtige behendicheyt van twee borsesnijders*, 20.

Brilt voort, ghij vaghebont.

ID., *de Verloren Sine Osias*, 47.

Denkelijk zullen zij beide eveneens wel in verband te

¹⁾ In de bet. van *slaan* vind ik *donderen* reeds op bl. 5 van BREUGHEL'S *Boertighe Cluchten*, een werkje uit het begin der 17de eeuw:

Ic rade u best te zwiijghen besondere,
Oft met vuysten ick *dondere* op u lijff.

brengen zijn met *brillen*, breidelen, refrenare, maar ook plagen, dat bij KIL. en GROEBE, *Versch. Ged.* II, 79 te vinden is en zijne bet. ontving van *bril*, prang, voorkomende bij VAN GHISTELE, *Ter. Com. Adelphi*, 12:

Maer ic sal u praemen met eenen anderen *brille*.

DRACHT.

Wanneer iemand het *Mnl. Wb.* van den heer OUDEMANS ter hand neemt en zijn oog laat vallen op het artikel *dracht*, zal hij verbaasd staan over het aantal der meest heterogene beteekenissen, daar aan dit substantief toegekend; en niet te verwonderen is het, zoo menigeen in dit geval zich er geen denkbeeld van kan vormen, hoe tusschen begrippen als *een zet in het schaakspel*, *zwaarder*, *snelle vaart*, *loosheid*, enz. ook zelfs het geringste verband kan bestaan. Vestigen wij daarom voor eenige oogenblikken onze aandacht op de ontwikkelingsgeschiedenis der begrippen van dit woord, eene taak zoo belangrijk als loonend, daar de uitslag er van ons zal aantoonen, dat ze alle, hoe verscheiden en uiteenlopend, uit één enkel hoofdbegrip gesproten en slechts door verschillende toepassingen schijnbaar van elkaar afgeweken zijn.

Zal dit onderzoek echter grondig zijn, dan moet noodwendig eene korte behandeling voorafgaan van het werkwoord, waaraan *dracht* als onechte stam zijn bestaan te danken heeft, en dat, oorspronkelijk alleen de eenvoudige beteekenis van *gerere*, *gestare* vertoonende, door aanneming van verscheidene bijbegrippen een aantal nieuwe en meer beperkte uit zich ontwikkeld heeft.

De eerste, die zich van deze aan ons voordoet, tevens

zeker eene der oudste, is die van *foctosam esse*, ontstaan door het begrip *gestare* te beperken tot *gestare in utero*. Reeds ohd. vinden wij het verbum zoodanig gebruikt in eene glosse van eene Biblia sacra der 11de eeuw, *traginte*, vertaald door *fetosae* (GRAFF. in voce); eveneens zd. *tragen*, *hóch tragen* voor *schwanger sein* (SCHMELLER, I, 481) en bij ons oulings en ook nu nog (*kind*) *dragen*, *gravidam esse*, *draghende vrouwe*, mulier *gravida*.

Maar gelijk het werkwoord *beren* uit zijne beteekenis *gestare* die van *voortbrengen* ontwikkelde, zoo zien wij ook *dragen* met een zelfden begripsovergang op menschen en dieren toegepast, als *parere*; op boomen, als *fructus ferre*; en op eene wond, als *pus emittere*, *etteren*: opvattingen, waarvan slechts de eerste in den tegenwoordigen tijd in onbruik is geraakt, terwijl de twee andere nog met volle kracht in leven zijn.

Dragen is een ww. van beweging, en kan alzoo, gelijk de meeste van zijne soort, de transitieve bet. in de intransitieve doen overgaan, dus opgevat worden als *zich bewegen*, *gaan*. Alreeds het ohd. levert ons zulk een *tregit*, in de glossen van *Junius* vertaald door *vehitur* (GRAFF in voce); en bij ons wijzen de oude uitdrukking *draghen op een*, *samendringen*, alsmede de tropische *draghen op een*, *overeen*, of met weglating hiervan alleen *draghen met iemand*, *harmonieeren*, het eens zijn, *draghen van eenig ding*, van iets afgaan, het niet meer doen, op een zoodanig gebruik. (Zie voor bewijspplaatsen OUDEMANS, *Mnl. Wb.* II, 133—135).

In tropischen zin vertoont zich verder *dragen* als *tijden*, *verduren*, *ferre* (*Mnl. Wb.* van OUDEM.); en als infinitivus pro substantivo in de bet. van *smart* (*ibidem*).

Ook reflexive had het verbum denzelfden zin als het nu gebruikelijke *zich gedragen*. B. v.:

Wilt u alsoo omtrent u ouders *draghen*.

BEAUMONT, 178.

Vatten wij alzoo het hier behandelde kortelijk te zamen, dan zien wij *dragen* achtereenvolgens als:

- 1°. *gerere, gestare,*
- 2°. *foetosam esse,*
- 3°. *parere,*
- 4°. *pus emittere,*
- 5°. *veli, currere.*
- 6°. *pati* en
- 7°. *(se) gerere.*

En zoo men nu in verband met deze begrippen de verschillende opvattingen van *dracht* beschouwt, dan zal er geen enkele zijn, of zij laat zich op de meest geleidelijke wijze verklaren.

Het eerste en meest eenvoudige begrip van het grondverbum kon natuurlijk een subst. zoowel met actieve als passieve beteekenis, dus als *gestus* en *gestamen* vormen (KILIAEN in voce); maar door bijzondere toepassing ontsproot verder uit de eerstgenoemde bet. eene nieuwe, meer beperkte, van *zet in het schaakspel*, en evenzoo uit *gestamen* die van *wat men in den krijg aandraagt tot het opwerpen van bolwerken en dempen van grachten*. (Zie OUDEMANS, in voce *dracht*, bet. 3 en 4).

De tweede opvatting, die wij aan *dragen* eigen zagen, nam. *foetosam esse, kind dragen*, deed een *dracht* ontstaan, dat als de zich nog in de baarmoeder bevindende vrucht de bet. heeft van *ongeboren vrucht* of ook van *wanschapen kroost, monstrica suboles, larva* (KILIAEN, in voce). Men ziet het zoo ook nog in de uitdrukking *dracht ontsaen*, zwanger worden. (OUDEMANS, *Mnl. Wb.* II, 139).

De derde bet. van *dragen, parere*, gaf evenals de eerste aan ons substantief twee beteekenissen, eene actieve en eene passieve. De eerste, *partus, geboorte*, leest men bij DE ROOVERE, *Rhet. Werk.* 156:

Sulek houdt hem zijnde dlievste dreet,
 In gheender manieren van haer geveet,
 Ende dat hij is van der eerster *dracht*.

De tweede, welke als passieve het product der handeling, dus *proles*, *suboles* aanduidde, werd vandaar ook als *mensch*, *wezen*, en wel voornamelijk in minachtenden zin gebruikt ¹⁾. B. v.:

Vraechdij dat noch, o ghi stoute *dracht*?
 Seght mij (seghick), wie heeft dit kint hier gebracht?
 VAN GHISTELE, *Terent. Com. Andria*, 75.

Nu suldij den goeden kinders gheslachten,
 Ghij jonghe *drachten*, ende weten mij dane.
 CASTELEYN, *Conste van Rhet.* 81.

Och Godt, oft ghij wout nu geschien laten,
 Dat Theseus aensaghe mij, cattijvigh *drachte*.

Uitroep der door THESEUS verlatene ADRIADNE, in *Dboek der Amoureuush.* 74.

Ie wilde wel weten het geschiede,
 Oft Tobias Sara de schone *dracht*,
 Als hijse getrouwt hadde deirte nacht,
 Bekende maer des houwelijcks maniere.
Ibid. 119.

o Heere, doet oock soo met mij, broosche *dracht*,
 Al hebbick langhe in sonden ligghen wroeten.
 A. BIJNS, III, 153.

Als product der werking, door de vierde bet. van *dragen* aangeduid, ontmoeten wij *dracht* voor *sanies*, *pus*, of, bepaaldelijk van de oogen, voor *delacrymatio*, *gramiae*. Behalve bij KIL. vindt men het nog op de volgende plaatsen:

¹ Dat ik het woord in dezen zin alleen bij Vlaamsche dichters las, zou mij niet ongenegen maken deze bet. als eene alleen aan dat dialect eigene te beschouven. In het *Nal. Wb.* van den heer OUDEMANS zoekt men het in deze bet. te vergeefs.

Als maar één appel rot, gewis de gansche mande
Wordt *dragt* en vuile stank, en niet dan enkel schande.

CATS, (HOFDIJK), 280.

Wij leggen gansch en gaar in vuiligheid versmacht,
Wij smelten in de sond', ons lijf is enkel *dragt*.

Ibid. 495.

Van de oogen gebruikt:

Mijn oogen stijf van *dragt*.

Ibid. 504.

In verband met het vijfde begrip, *vehi, currere*, dat wij boven aan *dragen* toekenden, vertoont zich het afgeleide subst. in den zin van *vaart, loop* ¹⁾, gelijk wij zien in den *Walewein* (vs. 9809):

Si worden so sere uten kere,
Alsi met groter *dracht* quamen
Bede met seilden ende met lichamen
Te gader, dat si onwaerde
Beide vielen up die aerde.

Ook nog *ibidem* (vs. 8619), en in beperkte toepassing als *stroom* bij CASTELEYN, *Conste van Rhet.*, 106:

Leander doorswam al 's waters *drachten*.

Beteekende nu *dracht* beweging, dan kon het lichtelijk op de ledematen, voornamelijk handen en voeten, toegepast, den zin krijgen van *gebaar, gesticulatio* (KIL.). (Verg. *gesticulari*, dat zeker op gelijke wijze zal ontstaan zijn).

¹⁾ Uit deze beteekenis meen ik ook de uitdrukkingen *met drachten, bij drachten*, bij onze ouden voor *langzaam, bedaardelijk* in gebruik, te moeten verklaren. Het zal dan zijn: *niet in één loop, maar bij loopjes, stukje voor stukje*. Het duidelijkst blijkt deze bet. als oppositum van *plots* bij OUDAAN, *Poëzy*, III, 559:

Antonides

Brak dus de wolken door, maar *plots* en niet *bij drachten*.

Zie ook nog BRED. *Moortje*, 61, w. D. HOOF, *Jan Saly*, 45, enz.

Hier evenwel bleef men nog niet staan; want met nieuwe beperking der beteekenis zien wij *dracht* van eene handeling gebruiken, die voornamelijk bestaat in het snel bewegen van sommige ledematen, nam. het *goochelen*, en vandaar zelfs bij overdracht voor *bedriegerij*, *streek*. Zoo bij KIL. *draght*, praestigiae, *draght-* of *droght draghen*, guichelen, en *draght-* of *droghtdragher*, praestigiator, en bij A. BIJNS, II, 76:

Om pluymstrijcken weten dees callanten *drachten*.

In de zesde plaats leverde *dragen*, als *pati*, een subst. *dracht*, in gelijke bet. als de bovengenoemde infinitivus pro substantivo. KILIAEN NOCH OUDEMANS geven deze beteekenis op, maar zij wordt bewezen door eene plaats uit de *Rhet. Werken* van DE ROOVERE, 159, waar hij sprekende van JEZUS' lijden zegt:

Al ons verdriet
Verjaechde u *dracht*.

Ten laatste vertoont *dracht* in overeenstemming met de reflektieve zevende bet. van het grondverbum den zin van *gedrag*, *handeling*, evenmin vermeld bij OUDEMANS, maar te lezen op twee plaatsen van A. BIJNS:

Traegh in Gods dienst moet ick mij oock achten,
Voor quade oorsaken en wil ick mij niet wachten,
Niet achtende waer, hoe, oft met wien
Dat ik verkeere, dit zijn mijn *drachten*.

III, 124.

Had hij (JEZUS) ons gheloont nae ons sondige *drachten*,
Wij waren langhe ghesoncken in deerde.

II, 42.

In de laatste plaats wordt het woord echter door den hr. OUDEMANS ten onrechte als *streek*, *loosheid* verklaard.

(DREMEN) MET ZIJNE FAMILIE.

„Untergegangene starke verba, d. h. in keiner einzelnen „mundart wirklich nachweisliche, dürfen vermuthet werden; „das folgt im allgemeinen schon aus der erfahrung, dasz „die früheren mundarten mehr, die späteren weniger verba „stark flectieren. Gleichwie demnach in den neueren vieles „fehlt, was die älteren beseszen haben, so musz in noch „höher hinaufreichender zeit die starke conjugation wie- „derum beträchtlicher gewesen sein als sie in allen quellen „erscheint, die uns zugänglich geblieben sind” (GRIMM, *D. Gramm.*, II, 40). Om nu deze verba te vinden ga men op de volgende wijze te werk:

Men make eene vergelijking tusschen de woorden (substantiva en adjectiva), die door overeenstemming van consonanten verwantschap schijnen aan te duiden, en besluite uit de verschillende stamklinkers, die zij vertoonen, tot welke conjugatieklasse het stamverbum behooren moet: een arbeid, die ons, lettende op de vervoegingswetten der sterke werkwoorden, volstrekt geene moeilijkheid kan opleveren. Maar niet even licht is het de beteekenis van het op deze wijze ontdekte verbum op te sporen; ja van sommige zal het wel geheel en al onmogelijk zijn. Bij de meeste evenwel, die een genoegzaam aantal derivata hebben nagelaten, kan het aan deze alle gemeenschappelijke grondbegrip ons op den weg brengen, en zoo al niet met volkomen zekerheid, dan toch met zeer groote waarschijnlijkheid den oorspronkelijken zin aanwijzen.

Op zulk een weg heeft GRIMM een aantal verloren werkwoorden opgespoord en die in deel II zijner Grammatik (bl. 41—63) bijeengebracht; de beteekenis echter schijnt hem van alle niet even duidelijk geweest te zijn, want in plaats van deze vindt men bij enkele, zoo dan ook weinige, woordengroepen, een vraagteken aan het stamverbum toegevoegd.

Een van deze voor den grooten taalgeleerde duistere verba was het op bladz. 55 vermelde *thriman* (2de ablautsklasse), waarbij hij de volgende derivata voegde: on. *thrimil* (tuber), *thremr* (limen), ohd. *dremel* (vectis, trabs). Doch niet alleen aan hem schijnt dit verbum moeite opgeleverd te hebben. Ook ETTMÜLLER, die anders in zijn *Angels. Wtb.* met zeer veel juistheid de bet. van verscheidene verloren stamverba heeft opgespoord, brengt de zaak tot geene voldoende klaarheid; want het begrip *tumere*, dat hij bij *thriman* voegt, beantwoordt slechts ten deele aan de bij den stam behoorende woorden.

Deze onzekerheid omtrent een woord, dat, gelijk straks blijken zal, een overgroot aantal derivata deed geboren worden, kon niet nalaten mijne bijzondere belangstelling op te wekken en mij tot een grondig en nauwkeurig onderzoek uit te lokken, waarvan ik de vruchten, als misschien niet van belang ontbloot, in de volgende bladzijden zal mededeelen.

Wanneer men gelegenheid heeft gehad op te merken, dat het Latijnsche verbum *trepidare* en de oulings (17de eeuw) bij ons gebruikelijke *drillen* en *drevelen*, welke de beide begrippen *dribhelen* en *beven* (SCHELLER, *Lex. Lat. en OUDEMANS, Mnl. Wb.* in vocibus) vertoonen, duidelijk op een overgang wijzen van *cursitare* tot *tremere* ¹⁾, dan zal men, geloof ik, geen bezwaar hebben, om, steunende op de analogie, ook aan het lat. en gr. met *thriman* gelijkstaande *tremere* (*τρέμειν*), dat wij alleen als *beven* kennen, eene oudere bet. van *heen en weer gaan* toe te schrijven. Deze evenwel is natuurlijk wegens het samengestelde begrip van *herhaling* nog niet als de oudste te beschouwen; maar zij wijst ons ook juist daardoor met zekerheid haren oorsprong

¹⁾ Verg. ook het gr. verbum *τρέω*, dat oorspronkelijk bij HOMERUS den zin van *vlieden* had en eerst in de latere taal dien van *beven* ontving.

als *zich bewegen* aan. En ziedaar, waarom ik het waag dit begrip ook als grondbeteekenis van *thriman* te stellen.

Van het aantal nu der verba van beweging, die onze Germaansche talen kunnen aanwijzen, is er behalve *gaan* niet een enkel overgebleven, dat nog het eenvoudige begrip vertoont; maar alle hebben zij door het aannemen van eenige bijbeteekenis eene meer of minder samengestelde opvatting ontwikkeld. (Zie DR. TE WINKEL in het *N. N. Taalm.* IV, 2). Zoo dus ook *thriman*, dat echter, in onderscheiding van andere verba movendi, niet één, maar twee bijbegrippen met zich verbond, en alzoo twee nogal van elkaar afwijkende beteekenissen aannam, namelijk *drijven*, *dringen* (trans. en intr.) en *grooter worden*.

De eerste opvatting, ontstaan door het opnemen van het bijbegrip *met groote krachtaanwending*, wordt bewezen door de volgende derivata.

1°. Os. *heruthrum* (*Hel.* 5707), samengesteld uit *heru*, zwaard, en *thrum*, drang, geweld, dus in de bet. van *dood aanbrengend geweld* ¹⁾.

2°. Mnl. en ook in de latere taal der 17de eeuw een verbum, gelijk *stoken* van *steken*, van (*dremen*) afgeleid, nam. *dromen*, *dringen* (intr. en trans.). Zoo b. v. intransitief:

Alsi den vleeschouwer saghen comen,
Dene woude achter den andren *dromen*.
Esopet, fab. 50.

Die swarte ghinc altoos up hem *dromen*,
Stekende ende slaende met ghenent.
Walew. 9930.

Staet wat guits, hoe komt gij mij zoo na op 't lijf *droomen*.
Tafelspel van Drie personen, 13.

1) Het subst. *heru* als eerste deel eener samenstelling kreeg uit zijne bet. *zwaard* de overdrachtelijke van *doodelijk*, *verderfelijk*; b. v.: *herubendi*, doodelijke boeien, *herusêl*, doodelijke strik, enz.

Zoo ook voorzien van de praepos. *achter* als *achterdromen*, achteruittrekken:

Hi soude hem sciere te hulpen comen,
Ende doen den keyser *achterdromen*.

KAUSLER, *Rijmkr.* 573.

Maar *achter*, met de beteekenis van *na*, kan aan het compositum ook den zin geven van *naloopen* en per metaphoram van *iets begeeren*. (Verg. lat. *appetere* en onze zegswijze *naar iets haken*). B. v.:

De stoel en maeckt gheen salichede,
Noch thuys ghepreeckt gheen verdoemen.
Daer men van Gode spreeckt, is Godt mede;
Dus mach Gods woord alomme vromen;
Maer eenighe duecht, als leecke noemen,
Is hem te weerts, als men 't hem biedt.
Nochtans hoe gheerne sy 't *achterdromen*,
Thabijdt en maeckt den monnick niet.

DE ROOVERE, *Rhet. Wrk.* 165.

In gelijke beteekenis *bedroomen*, dat door het voorvoegsel *be* transit. bet. heeft gekregen:

Wies zij *bedroomen* of iet begheerden.

CASTELEYN, *Conste van Rhet.* 19.

Transitief zien wij *dromen* in de samenstelling *aandromen*, aanbrenghen:

Peyst, Gods loon zalt al overdraghen,
Wiens gratie elcken *androomen* can
Pap ende broodt in d' oude daghen.

DE ROOVERE, *Rhet. Wrk.* 43.

Ter kereken devoot in allen uren,
Niet achtende wat ijdelheyt can *aendroomen*,
Maer volghende goede wijze van natueren.

Ibid. 83.

In tropischen zin ontmoet men het simplex als *benauwen*, leed aandoen:

Waert dat oock tuwaerts viele so wreet,
Tweelck ie niet en wilde, dat mij sou *dromen*.

Ibid. 61.

terwijl de infin. als subst. gebruikt zich in intrans. bet. vertoont als *gedrang* in MAERLANT, *Rijmb.* 3545:

Omme hem te siene was menech *dromen*,
In die strate daer menne sach comen.

Nevens dit *dromen* komen door eene gewone verdubbeling van consonant de vormen *drommen*, *drommelen* voor, welke zelfs langer het leven schijnen behouden te hebben dan die met enkele consonant; althans HOOFT gebruikt ze nog in zijne *Ned. Hist.* (Zie voor bewijfsplaatsen CLIGNETT, *Bijdr.* 270, en *Mnl. Wb.* van OUDEM. in vocibus).

Met den klinker *eu* voor de zachtheldere *o* ontmoet men ook de verba *dreumen* en *dreumelen*. Het laatste is in de regelmatige bet. van *dringen*, *duwen* te vinden in BRED. *Sp. Brab.* 43, en *Kl. v. d. Molen.* 5, terwijl *dreumen* in *Moortje*, 53, de afgeleide van *ineendraaien* vertoont. Daarenboven heeft nog *dreumelen* intransitief, d. i. als *zich met kracht bewegen*, door bijzondere toepassing het begrip ontwikkeld van *dansen*, *springen*, als hoedanig men het b. v. leest in BREDEROO'S *Boert. Liedeb.*, 5 en G. TENNAGEL'S *Amsterd. Lindebladen*, 34. (Zie ook prof. DE VRIES op *Warenar*, bl. 205).

3°. Als onmiddellijk van den participialen stam afgeleid subst., het Nederlandsche *drom*, d. i. saangedrongen menigte, waarvan oulings het verkleinwoord *dromel* (*Wb.* op HOOFT) in gelijken zin.

Zie ook nog KILIAEN, die *drommel* als *res simul compactae et densae*, *res compactiles*, *drommel van huysen*, als *congeries domorum* en *drommeler* als *homo corpore quadrato compactoque* opgeeft ¹⁾.

4°. Os. een van den praesensstam afgeleid subst. *thrim*, in de trop. bet. van *smart*, *leed*. (Zie *Hel.* 502).

¹⁾ Ook ons nu gebruikelijke *dreumes*, klein, dik kind, zal zeker van gelijken oorsprong zijn.

5°. Een middelnederlandsch verbum, *dremmen* ¹⁾, eveneens in den trop. zin van *smart*, *leed aandoen*:

Dat hi was gesteken neder,
Dat *dremde* hem sere utermaten.

Lancel. II, 37659.

Zoo ook het afgeleide *bedremmen*, in 't nauw brengen:

Gelijk de leeuw, wanner als hij sich voeld *bedrent*,
Met dobbel kracht de klauw in 's vijants spieren klemt.

VAN PAFFENRODE, 10.

Vanhier nog bij ons in gebruik het frequentatief *bedremmelen*, verlegen maken.

De tweede opvatting, die wij boven aan *thriman* toekenden, nam. *grooter worden*, heeft zich op eene gansch andere wijze dan de eerste ontwikkeld. Zij laat zich echter zeer eenvoudig verklaren, zoo men bedenkt, dat het begrip *zich bewegen* niet alleen als *zich geheel en al verplaatsen*, *zich verwijderen*, maar ook als *zich verwijden*, *zijne grenzen uitzetten* kan beschouwd worden ²⁾.

Als zoodanig zou men het werkwoord kunnen beschouwen in den *Heliand*, 5002, waar van PETRUS, die na JESUS' verloochening tot inkeer komt, gezegd wordt:

Thes *thram* imu an innan môd

bitro an is breostum, endi gêng imu thô gibolgan thanan.

d. i. zijn gemoed *zwol* (van *smart*). Evengoed echter, en misschien met nog meer recht, zouden wij hier *thriman* ³⁾

¹⁾ Wat den vorm betreft, kan men het verbum óf als wisselvorm van *drommen*, óf als van het imperf. *dram* door den uitgang *jen* gevormd beschouwen.

²⁾ Voor de waarheid van deze mijne stelling pleit ten eerste het lat. verbum *tendo*, dat de beide beteekenissen van *gaan* en *uitzetten* vereenigt. Ook vergelijkte men *wijd*, dat *verwijderd* en *uitgezet*; *dicht*, dat *nabijgelegen* en *ineengedrongen*; *vast*, dat in Brabant *nabijgelegen* en in onze spreektaal *ineengedrongen* beteekent.

³⁾ Prof. HEYNE in zijne uitgave van den *Heliand*, en ETTMÜLLER in zijn *Angels Wb.* vermelden een werkwoord met dubbele *m*, *thrimman*, ofschoon noch het imperf. noch een der afgeleide woorden bepaald voor het bestaan

kunnen opvatten in de tropische toepassing der eerstbehandelde beteekenis, alzoo als *smart hebben*.

Maar wat er van dit oudsaksisch verbum zij, zeker is het, dat wij van *thriman* als *tumere*, *grandescere* de volgende derivata gekregen hebben:

- 1°. on. *thrimill*, tuber,
- 2°. on. *thrymr*, gigas,
- 3°. on. *thrymr*, tonus, d. i. het uitgezette, de klank, op gelijke wijze ontstaan als *τόνος* zelf uit *τείνειν*,
- 4°. on. *thruma*, tonitru, even als het vorige ontwikkeld,
- 5°. ags. *thrym*, magnificum quid, magnificentia, majestas, gloria.

Behalve de hier behandelde woorden brengen GRIMM en ETTMÜLLER nog verscheidene andere tot *thriman*, te weten: ohd. *drum*, on. *thrum*, lumbus, margo, on. *thremr*, limen, ohd. *drum*, extremitas, en vandaar mhd. *drümen*, finire, gelijk reeds ohd. *drumon*, recidere. Evenmin echter als zd. *trumm*, das Ende, Endstück, (SCHELLER I, 491 ¹), en het met bijzondere

van dien vorm pleiten. Slechts één bewijs zou ik er voor kunnen bijhalen, nam. een part. prf. *doordrommen*, doordrongen, dat ik vond bij CASTELEYN, *Conste van Rhet.* 147:

Als Pacorus hebbick mijn liefde *deurdrommen*,
En bens al doorcommen, groot ende cleene.

¹) Het einde van iets is het uiterste gedeelte, het uiterste stuk er van: vanhier ontving *einde* de meer algemeene bet. van *stuk*, als in *een eind weegs*, *een lang end* (van een lang mensch gezegd), enz., en *oord*, dat oorspronkelijk *rand*, *einde* beteekende, die van *stuk*: *lands*, *plaats*.

Niet anders ging het in het zd. met *trumm*, dat in verschillende wijzigingen de bet. van *stuk*, *gedeelte* had, als:

- 1°. Stück eines zerbrochenen Ganzen;
- 2°. Theil eines gröszern Ganzen, ohne Nebenbegriff der Zerbrechens:
 - a) Ackerbeet, dessen Länge nur einen Theil oder Theile der übrigen beträgt,
 - b) Theil von einem Tuch oder Webstück,
 - c) Theil von einem Baunstamm,

toepassing op het weefgetouw bij KIL. voorkomende *drom*, „licii reseghmen, filum, quod utrinque stamina ligat et reciditur a stamine, cum ad ultimum ventum est,” hebben zij, mijns erachtens, iets met (*dremen*), dringen of zwellen, te maken, want zij beantwoorden zoowel in vorm als in beteekenis volkomen aan het gr. *τέσσα* en het lat. *terminus*.

DROHEN, DREIGEN, DROTEN.

Ongeveer tweehonderd jaren vóór Christus voerden, gelijk A. GELLIUS ons in zijne *Noctes Atticae*, II, 25, verhaalt, de twee uitstekendste der toenmalige Grieksche grammatici een hevigen strijd, waarin de een, ARISTARCHUS, de *analogie* met hand en tand zocht te verdedigen, terwijl de ander, CRATES MALLOTES, het onvoorwaardelijk voor de *anomalie* opnam. Beide mannen, die, zooals men weet, niet op te goeden voet met elkaar stonden, schijnen zich hier meer door hun hartstocht, dan door de rede te hebben laten leiden, en zouden zekerlijk, bevrijd van vooroordeel, erkend hebben, hetgeen nu ieder taalkundige weet, dat noch aan de analogie, noch aan de anomalie het bestaan in de taal mag ontzegd worden, maar dat de eerste van beide eene overwegend gewichtige plaats bekleedt.

Overal in de taalstudie is deze meerderheid op te merken, doch nergens treedt zij in helderder licht dan bij het

d) Theil von einem Fischernetz;

3v. Zusammenhängendes Ganzes, ohne Bezug auf ein grözeres, b. v. *trun brod, fleisch*, enz. (Zie SCHMELLER, I, 490).

Uit de eerste beteekenis ontwikkelde zich het hgd. gebruikelijke subst. *trümmer* (plur.), ruïnen, en het verb. *zertrümmern*, verbrijzelen, dat in het zd. daarenboven nog gebruikelijk is als rechtstern voor het verdeelen van gronden, die als een geheel tot een goed behoord hebben, onder meerdere eigenaars. (Zie SCHMELLER t. a. p.).

nagaan van de wording der begrippen. Beschouwt men namelijk met nauwgezetheid de woorden, die een zelfde of synonieme begrippen vertoonen, dan ziet men wel eens, dat zij deze gelijkheid op verschillenden weg hebben gekregen, maar nog veel meer dat zij, van een zelfde punt uitgegaan, langs denzelfden weg tot dezelfde uitkomst zijn geraakt.

Van dit laatste verschijnsel heeft men reeds boven, o. a. bij *bruiden*, een paar malen verrassende bewijzen kunnen opmerken. Een ander volge ¹⁾ hier, dat ons aantoonen zal, hoe drie verba van eene zelfde oorspronkelijke beteekenis door gelijken overgang gelijke nieuwe begrippen ontwikkelen. Zij zijn het Hoogduitsche *drohen*, het Nederlandsche *dreigen* en het bij kil. voorkomende *droten*.

Bij alle deze ligt het concrete begrip, *urgere, premere*, ten grondslag, dat bij verdere ontwikkeling twee zeer verschillende wegen kan opgaan. Ten eerste mag men het natuurlijk op den geest overdragen, of opvatten als met woorden in plaats van met daden geschiedende, dus als *increpare, objurgare*; maar ten tweede kan bij overdracht van de *handeling* op de *uiting van het voornemen om te handelen*, het begrip *dreigen*, d. i. met woorden of daden zijn plan te kennen geven om iemand kwaad te doen, ontstaan. Deze verschillende overgangen zullen wij deels bij het simplex, deels bij samenstellingen der verba nagaan.

Het eerste, ohd. *drawjan*, os. (*gi*)*throon*, ags. *threagan, threagjan, threan*, zd. *drôen*, ndd. *drauen*, bij ons oulings *drouwen* ²⁾, vertoont in alle deze vormen de bet. van *minari*;

¹⁾ Nog meerdere zal men beneden o. a. in het artikel EENIGE SCHELDWOORDEN vinden.

²⁾ In het vroegere Vlaamsch komt hiernaast de vorm *druwen* voor (zie OUDEM. *Mnl. Wb.*), met eene wisseling van vocaal, aan dit dialect eigen. Zoo vindt men ook *knuwen* voor *knauwen* (*De eerste bliscap van Maria*, 64), *vuuwen* voor *vouwen* (CASTEL. *Conste van Rhet.* 137), *wantruwich* voor *wantrouwig* (*Ibid.* 139), *puwen* voor *pauwen* (*Ibid.* 2), enz.

het is echter afgeleid van een substantief, dat ohd. *drawa* en ags. *threá* luidde, en beteekende oorspronkelijk *kwaad doen met daden* (zie ohd. *droa*, ictus, ags. *threágian*, vexare, affligere, castigare), en vervolgens *kwaad doen met woorden, beschuldigen, berispen* (zie ohd. *drawjan*, increpare, redarguere, ags. *threágan*, objurgare, *threá*, correptio, correctio).

Van het tweede verbum *dreigen* moet de oorsprong gezocht worden in een goth. verb. *threihan*, *thraih*, *thr(a)ihum*, *thr(a)ihans*, dat deels in concreten, deels in abstracten zin gebruikt werd als *urgere*, *premere*. In geene der Germaansche dialecten is het stamwoord echter in deze beteekenis overgebleven, dan alleen in het middelnederlandsche compositum, *bedrijghen*, dat in den zin van *bezwaren* als verleden deelwoord voorkomt bij MAERLANT, *Sp. Hist.* I³, 10, 36 ¹⁾:

Ende also si quam ter tenten binnen,
Vant soene met slape *bedreghen*,
Ende hevet hem 't hovet afgeslegghen.

De tweede weg van ontwikkeling, dien het begrip *urgere* kan opgaan, doet zich voor in een oud-friesch *drijgje* (EPKEMA op G. JAPIKS in voce) en het bij CAMPHUIZEN, *S. R.* bl. 423, voorkomende *drijgen*, dat, evenals de met *ie* voor *ij* geschrevene vorm *driegen* (OUDEMANS op HOOFT en op BRED.), de bet. van *minari* heeft. Uit den stam van het imperf.

¹⁾ In den *Taalgids*, VII, bl. 190, bracht prof. DE VRIES nog tot *threihan* een in vs. 1723 van den *Ferguut* voorkomend *dregen* en verklaarde het in een uitmuntend beredeneerd artikel als *zich bezorgd maken*: eene beteekenis, die ten volle paste, als blijkt uit de hier aangehaalde plaats:

Alle *dregen* si Ferguut(s) sere,
Si ontrieden den swerten here,
Dat hine soude te doet slaen.

De Fransche, eerst later bekend geworden, oorspronkelijke tekst echter heeft doorde lezing *mançaiant* aangetoond, dat het verbum hier wel tot *threihan* in betrekking staat, maar door de tweede wijze van ontwikkeling de beneden behandelde bet. van *minari* heeft gekregen.

sing. van dit verbum zien wij het tegenwoordig bij ons in gelijken zin gebruikelijke *dreigen*.

Als oorsprong van het derde te behandelen werkwoord, van *droten*, beschouwen wij een oud (*drieten*), goth. (*thriutan* ¹⁾,

¹⁾ Bij de behandeling van dit verbum kan ik niet nalaten over een woord te spreken, dat kennelijk zijn ontstaan daaraan te danken heeft. Het is het subst. *druit*, dat evenals *droes* van goth. *driusan*, ruere, uit (*driutan*), premere, gesproten, de bet. krijgt van *qui irruit*, *incumbit*, *premit*, en alzoo *vijand* en wel per excellentiam *den duivel* beteekent. (Verg. voor den overgang van beteekenis GRIMM, *Myth.* 942 en vlgg.). Zie b. v. MAERL. *Alex. B. X*, 128:

In die middelt van dier vlamme
Soe stoent die felle *druut*, die gramme,
Lucifer Leviathan.

Ook in den wisselvorm *driet* vertoont zich dit woord in de verbinding *her drieten sone*, die zeker op deze wijze beter zal verklaard zijn, dan wanneer men *driet* als *drek* beschouwt. Zie b. v.:

„Dat moet in duvels name sijn”,
Sprac die dief, *her drieten sone*,
U vorders sijns qualic gewone,
Te varne in sconinx sout.

Ferguut, 541.

Doe quam vort her Macedone,
Ende sprac: „wat eist, *her driten sone*,
Waer af wildi u onder doen.”

Ibid. 4695.

Gelijk wij nu de benaming *duivel* wel gebruiken om een verachtelijk of medelijdenswaardig persoon aan te duiden, zoo bezigde men ook oulings *druit*, b. v. in den *Reinaert*, I, 925:

Owi, Lanfroit, verscroven *druut*.

Bijzonder echter doet ons de herhaalde verbinding met *vuil* aan de bet. van *smeerpoes*, *vuillic*, denken, die wij duidelijk zien in de volgende plaatsen:

Hey, jy *vuylen druyt*, moesebel.
COSTER, *Isabella*, 20.

Aensiet eens dese kalesbent den *vuilen druit* stofferen.

ID. *Teeuwis de Boer*, 32.

Wech, wech, gij *vuylen druyt*, fluckx, segh ick, laet me staen.

BREDEROO, *Kl. van Sym.*, 4.

dat niet als simplex gevonden wordt, maar zooveel te meer in samenstelling, en dan wel in de abstracte bet. van *premere*, als blijkt uit goth. *usthriutan*, belästigen, schmähen, ohd. *ga-*, *bi-*, *irdriuzan*, ags. *á-threótan*, pigere, taedere, enz.

Maar deze abstracte beteekenis wijst natuurlijk weder op een oudere concrete; en deze maken wij zeer licht op uit een, onmiddellijk van het sterke verbum der 6de klasse gevormd, ags. substantief *thredt*, congeries, turma, d. i. saamgedrongen hoop, en het on. *thraut*, res arctae, die zoowel als het afgeleid ags. verbum *thredátjan*, urgere, duidelijk op een oorspronkelijk begrip *premere*, *urgere* wijzen.

En sporen wij nu de tweede wijze van ontwikkeling na, dan ontmoeten wij in het ags. een subst. *thrut*, minae, (BOSWORTH), dat, zoo het ook in het os. en vandaar in het ondl. mag ondersteld worden, onseen subst. *drot* opleveren kan, als oorsprong van het denominatief *droten* ¹⁾, minari, bij KIL. vermeld, en met het voorvoegsel *ver* in gelijke bet. voorkomende in *Dboek der Amourensheit*, 126.

Wat de hoogere afleiding van (*thriutan*) betreft, zoo ver-

Wegens de verwantschap der begrippen *smerig* en *gierig* (vgl. lat. *sordidus*) werd *druit* ook voor *verrekkig mensch* gebruikt. B. v.:

Die woont bij dezen *druyt*, die moet wel leeren vasten.

Constth. Juweel, 185.

Wel te onderscheiden van dit woord is *druit*, dat in de bet. van *viend*, *liefsste* in het mnl. en ook later gebruikelijk was. (Zie OUDEM. *Mnl. Wb.* en KIL. in voce). Het is ontstaan uit ohd. *trút*, dat *dilectus*, *fidus* beteekent, en waarvan wij nog het verbum *troetelen*, dilectum habere aliquem, overhebben.

¹⁾ Dit verbum *droten* leverde aan onze oudere taal nog een door den uitgang *sch* van den verbalen stam gevormd adjectief *dreutsch*, dat dus eene geneigdheid moet aanduiden tot de handeling, door het verbum uitgedrukt, en dus *minax*, of met eenige wijziging *spijtig*, *trosch* moet beteekenen. (Zie voor bewijsplaatsen OUDEM. op BRED.).

meen ik het zoowel in vorm als bet. met lat. *trudo* gelijk te mogen stellen.

DRILLEN, DRIL, DRAL, DROL, DROLLEN,
DROELEN, DRUILEN.

De bovenstaande woorden, die alle tot één stam behooren, loopen in de ontwikkeling hunner beteekenissen zoozeer uiteen, dat men licht aan hunne verwantschap zou gaan twifelen. Dat deze echter werkelijk bestaat en dat ook de gang der begrippen een zeer natuurlijke is, zal dit artikel bewijzen.

Het eerste, dat als grondverbum te beschouwen is, vinden wij bij KILIAEN in de volgende beteekenissen vermeld:

- 1°. tr. *motitare*, d. i. *heen en weer bewegen*;
- 2°. tr. *volvere*, *rotare*, *gyrare*, d. i. *in de rondte bewegen*;
- 3°. intr. *nutare*, *vacillare*, *ultro citroque cursitare*, *vagari*;
- 4°. intr. *in orbem*, *orbiculatim versari*, *gyros agere*;
- 5°. intr. *tremere* ¹⁾.

Hieruit zien wij, dat de 3de en 4de bet. het intransi- tieve begrip der 1ste en 2de aanduiden; dat deze laatste, en dus ook de 3de en 4de, slechts met eene kleine wijz- ing verschillen; terwijl de 5de geleidelijk is ontsproten uit de 3de, evenals op artikel DREMEN, bl. 29, ook bij andere verba op te merken was.

Door toepassing van *motitare* op de wapenen ziet men vervolgens als 6de bet. die van *de wapenen hanteeren* ontstaan, welke men leest bij CATS (HOFDIJK), 32:

Dic zwiert een bloot geweer of *drill* een groote pick.

1) In deze bet. is het verbum met verscherpte beginletter, dus als *trillen*, nog gebruikelijk; het wordt voornamelijk op de stem toegepast, gelijk in het hgd. *trillern* en het eng. *to trill*.

en zonder bijvoeging van een object:

Doet wapenoefening; leert schermen, *drillen*, rijden.

WESTERB. *Ged.* II, 747.

Eene 7de bet., die nu ook nog gebruikt wordt en zich eveneens uit *motitare* ontwikkeld heeft, is *vexare*, in den gehaten krijgsdienst op den commandeerende toegepast, dus *oefenen in den wapenhandel, doen exerceeren*. Ook zoo zd. *trillen*, plagen, vexieren, en vroeger bepaaldelijk, gelijk nu nog in Zwitserland, *militēs in armīs exercere* (SCHMELLER, I, 488).

Een 8ste begrip *terebrare*, eveneens nu nog als kunstterm in zwang, en door toepassing der 1ste bet. op *dril*, *terebrum* (zie beneden), geboren, vermeldt KILIAEN.

Nemen wij nu vooreerst aan, wat ik beneden zal bewijzen, dat *drillen* oorspronkelijk sterk werd vervoegd, dan is het ons klaar, hoe zich uit den praesensstam een substantief *dril*, *tril* ¹⁾ vormde met de volgende beteekenissen:

1° voor den zelfstandig gebruikten infinitief *nutatio*, *vagatio*, en zelfs met uitbreiding van begrip *cursus*;

2° om het werktuig, het voorwerp aan te duiden, waarmede men de werking verricht, *tornus*, *terebrum* ²⁾;

3° met hetzelfde doel *verticillum*, *verticulum*, *wervel om het spinnewiel te doen draaien*;

4° *trilla*, *molenspil*;

5° *rhombus*, *quo fila deducuntur*, *spoelwiel*, en

6° *mola ex nuce cava, quam pueri filo trajecto versant* ³⁾.

¹⁾ Meermalen wordt eene zachte beginletter, gevolgd door eene liquida, verscherpt, als blijkt uit *tribelen* voor *dribbelen*, *trentelen* voor *drentelen*, *pralen* voor *brallen*, *pruischen* voor *bruischen*, *trappen* voor *drapen*, *krijten* voor *grijten*, *knap* voor *gnap*, *krieken* voor *grieken*, *kriekelinghe* voor *griekelinghe*, *kruit* voor *gruit*, enz.

²⁾ Het ital. subst. *trivello* en het verb. *trivellare*, die KIL. bij *dril*, *tornus*, en *drillen*, *terebrare*, voegt, hebben niets met deze woorden te maken, maar zijn uit *terebellum* ontstaan. (Zie DIEZ, *Etym. Wtb.* I, 407).

³⁾ In deze opvatting zien wij ook *dribot*, *drilleken* gebruikt.

Ook met den vrouwelijken uitgang *e*, *drille*, dat, als den werkenden persoon aanduidende, in verband met het begrip *vagari*, *mulier vaga*, *meretrix* beteekende of, als het voortbrengsel der in bet. 8 aangeduide verrichting voor *foramen*, *geboord gat* werd gebruikt. (Zie voor alle bett. KILIAEN.)

In de tegenwoordige taal wordt *drillen*, voor zooverre nog gebruikelijk, zwak geconjugéerd; maar gelijk ik reeds boven aanmerkte, was dit vroeger niet het geval. Uit onze Nederlandsche bronnen kan ik dit niet bewijzen, wijl daarin alleen het praesens of de infinitivus voorkomt, maar wel uit het Middelhoogduitsch, het eenige andere dialect, waarin men het verbum ontmoet, en dat een part. perf. *gedrollen* vertoont (GRIMM. I², 939). Veel sterker evenwel pleiten nog voor de vroegere sterke vervoeging de derivata *dral* en *drol*, die wij nu zullen nagaan.

Dral, als adjectief van den praeteritalen stam gevormd, beteekende *gedraaid*, *ineengedraaid*, en daarvan 1° *vast hecht, sterk* ¹⁾, of 2° *rond, afgerond, in alle deelen wel gevormd, geproportioneerd*.

In de eerste bet. vinden wij het in het Nederduitsch; b. v. *drallen tweern*, goed ineengedraaid, dus *sterk* garen; *een drall tau*, sterk touw, enz. (*Br. Nieders. Wtb.* I, 239). Zoo ook oulings bij ons:

Wat heeft hij *dralle* beenen
En kuitén, daar al vrij wat in zit.

VAN ELLERVELT, *Henrik en Pernille*, 14.

Het tweede begrip vertoont mede het Nederduitsch, b. v. in *een drall peerd*, goed geproportioneerd, welgemaakt paard; *ene lütje dralle deern*, eene kleine, nette meid; *dat*

¹⁾ In overeenstemming met deze beteekenis, maar van den participialen stam gevormd, vindt men in het zd. *Troll*, *starker Kerl*. (Zie SCHMELLER, in voce).

tüg sit em so drall up'n live, as wen 't darup naiet is, d. i. zoo nauwsluitend, zoo passend (*Br. N. Wtb.* I, 238). Ook wij schijnen het adject. zoo gebruikt te hebben, want ik herinner mij ergens het volgende gelezen te hebben:

Hoe *dral* en welgemaakt is 't lichaam!

Uit deze opvatting ontwikkelde zich die van *vlug*, *snel*, welke in het nnd. voorkomt (*Br. N. Wtb.*), daar toch iemand, die welgevormd en sterk van leden is, meestal tevens *vlugheid* toont te bezitten.

Drol, van den stam van het imperf. plur. of van het part. gevormd, kreeg als subst. de bet. van *het gedraaide*, *het draaiende* (intr.) en van *het draaien*. Zoodanig vinden wij het in verschillende toepassingen bij KIL. vermeld als beteekenende:

1° *res convoluta, rotunda*;

2° *filum rude, ineengedraaide draad* 1);

3° *stercus duriusculum*;

4° *een draaiend, zich bewegend persoon*, d. i. *gesticator*, (verg. *dracht*, 1° als *beveging* en 2° als *gebaar*, bl. 24), en vandaar

5° *homo festivus, facetus* 2);

6° *turbo, tol*;

7° met vrouwelijken uitgang *e*, *het zich bewegen, zich draaien*, d. i. (verg. bet. 4) *gesticulatio*.

1) Ook het zd. vertoont eene gelijke beteekenis in *Trollen*, dat óf als *Quaste* gebruikt wordt óf als weversnijdrukking voor *die Fäden von dem am Ende abgeschnittenen Gewirk, woran der Aufzug des künftigen Gewebes geknüpft wird*, en men zegt er van de spinster, als zij de draden ongelijk spint, dat zij *Trollen* (dikkere deelen) er in brengt, ze *vertrollt* (SCHMELLER, I, 489).

2) Of ook *drol*, kaboutermannetje, als *ineengedraaid, klein persoontje* hiertoe behoort, durf ik niet beslissen. KIL. toch vermeldt, dat het reeds in het Cymbrisch *cacodaemon* moet beteekend hebben; misschien is zelfs wel de bet. *homo facetus* hiervan afgeleid in een tijd, toen men aan die wezentjes wat minder eerbied begon toe te dragen.

Verg. ook eng. *droll*, dat in overeenstemming met de 5 en 7de beteekenis voor *potsenmaker* en *kluchtspel* in gebruik is.

Op zijne beurt gaf dit *drol* het leven aan een verbum denominativum, welks verschillende beteekenissen natuurlijk in verband met die van het substantief, en wel met de vijf eerste, te beschouwen zijn.

Zoo zien wij in de eerste plaats, hoe zich van *drol*, res convoluta, in de bet. van *volutare*, *volvere*, een *drollen* (KIL. in voce) ontwikkelde, dat te vergelijken is met hgd. *trollen*, intr. rollen, wackeln, *trolen*, rollen, donnern, *trölen*, tr. rollen, walzen (KALTSCHMIDT, *D. Wtb.*), met ndd. *trulen*, rollen, walzen (*Br. N. Wtb.*) en met eng. *to troll it away*, afroffelen. Doch gelijk *drillen*, nutare, een *drillen*, ultro citroque vagari, kon opleveren, zoo ook bekwam het eng. *to troll* den zin van *lui en ledig omloopen*, *omzwerfen*, *drentelen*.

Daarenboven is *nutare* ook nog te beschouwen als geschiedende door het doen van korte schreden; en niet onmogelijk is het, dat deze beteekenis alzoo aanleiding gaf tot die van *met korte*, en bijgevolg meestal *snelle*, *schreden gaan*, welke zich vertoont in het zd. *trollen* (SCHELLER, I, 489) ¹⁾.

Een tweede begrip van *drollen* doet zich voor als *fila rudia et dura nere*, ontstaan uit *drol*, filum rude;

een derde als *stercus duriusculum egerere*, uit *drol*, stercus duriusculum;

een vierde als *gesticulari*, uit *drol*, gesticulator, en

een laatste als *facetum se exhibere* ²⁾, uit *drol*, homo festivus.

¹⁾ Met uitbreiding van begrip zien wij ook nog een zd. subst. *Troll*, der gewohnte Gang, en vandaar alte Gewohnheit, en het West-Gothland-sche *trall* in de zegswijze *han haller sin trall*, hij gaat zijn gang, houdt zijne oude gewoonte (SCHELLER, I, 489).

²⁾ Zie b. v. D. VENNE, *Bel. Wer.* 17:

ick ben thans gesint te *drollen*;

Al meyn sinnen zijn op rollen.

(Zie KILIAEN en vgl. ook eng. *to droll*, kluchten maken, schertsen).

In deze laatste bet. vinden wij het verbum, ook in zijn wisselvorm met *u*, vergezeld van de woorden *met iemand*, als *spotten met iemand*. B. v.:

Met hen die duecht deden, ghegheekt, *gedrult*.

DE ROOVERE, *Rhet. W.* 69.

Zoo nog CASTELEYN, *Conste van Rhet.* 127, enz.

Deze vorm *drullen* vertoont, gelijk men weet, den oorspronkelijken klinker; en werd nu de *u* door de verenkelling van de volgende consonant van onvolkomen helder, dan ontstond hieruit in den tijd, toen zij nog als *oe* luidde, de vorm *droelen*, en in lateren tijd, toen *oe* reeds zijn klank gewijzigd had, *druilen*. Beide komen bij ons voor in drie beteekenissen, geheel gelijk aan de 1ste, de 3de en de 5de van *drollen*.

Het eerste begrip *draaien* treft men zelf wel niet aan, maar het blijkt ten klaarste uit het subst. *gedroel*, *gedraai* ¹⁾, en uit twee afgeleide begrippen *wegsluipen* en *talmen*. Stelt men namelijk, dat draaien dezelfde bet. uit zich ontwikkelde, als het eng. *to troll*, *drentelen* ²⁾, dan laat zich uit het begrip *langzaam loopen* zeer licht dat van *stilletjes gaan*, *wegsluipen*, *clam*, *latenter abire* ³⁾, verklaren, hetwelk men,

¹⁾ Dit subst. vindt men b. v. bij v. D. VENNE, *Bel. Wer.* 212:

Of beletten 't woest gewoel,
Van 't gespartel en 't *gedroel*.

²⁾ Verg. hiervoor *draylbienen*, langzaam loopen, bij v. D. VENNE, *Bel. Wer.* 237.

³⁾ De begrippen toch van *langzaam* en *stil*, *zacht* zijn na verwant; wat namelijk langzaam geschiedt, vervekt niet veel leven, maar wat snel plaats heeft, maakt gedruisch. Vgl. *zacht spreken*, demissa voce, en *zacht loopen*, leniter; *hard spreken*, alta voce, en *hard loopen*, celeriter; *stil*, niet sprekende, en *stil*, zich niet bewegend; hgd. *leise*, niet luide, en *lyse* (bij KIL.), leutus, enz.

behalve bij KILJAEN, in den *Verl. Sone Osias* VAN DE BIE, 53, leest:

LUST. Waer is den armen bloet?

VRIJ. Al soetjens wegghedruilt.

Evenzoo toont ons de bet. *drentelen*, hoe door overdracht van het loopen op het handelen het tweede der genoemde begrippen, *talmen*, *dralen*, kan ontstaan, dat men b. v. leest op de volgende plaatsen:

Ho, ho, daer niet lang over te *druylen*.

BORMEESTER, *Zijte Fobers*, 8.

Lange *druylen* doet Gety verlopen.

V. D. VENNE, *Bel. Wer.* 198.

Oy, oy, daer is men man; heb 'k 't niet geseyt, dat komt van 't *druylen*.

BORMEESTER, *Doeden*, 21.

Uit deze opvatting ontwikkelde zich eene hedendaags nog gebruikelijke van *lusteloos zijn*, *lui zijn*, ja zelfs van *sluimeren*, *dommelen*, alsmede de samenstelling *druiloor*, *lusteloos mensch*, en het verb. *druilooren*, *lusteloos zijn*, overeenkomstig waarmede men ook een subst. *druil*, in de bet. van *soes*, *domkop* ontmoet. B. v.:

Neen vrijer, je bent al te begrobbelt en vuyl,

Hier tusschen je neus, in de hoeken van je oogen, after u oor, Jan *druil*.

COSTER, *T. de Boer*, 18¹⁾.

In overeenstemming met de derde beteekenis van *drollen* zien wij *droelen* als *stercus egerere* in BORMEESTER, *Nieuwsg. Aagje*, 13:

hebby in 't bed *gedroelt*?

Ook de vijfde bet. van *drollen* komt overeen met *druilen*, *laetum se exhibere*, *pret maken*, als blijkt uit de *Sotternie van Lippijn*, vs. 55:

¹⁾ Gelijk meermalen in de volkstaal scheldnamen, van den verkleinings-uitgang voorzien, tot liefkoozingen worden, als b. v. *smeerlapje*, *guirje*, enz., zoo ontmoet men ook *druylken*, in kennelijk gunstigen zin gebezigd, bij COLIJN VAN RIJSSELE, *Spiegel der minnen*, 92:

Ke willecome, mijn alderliefste *druylken*.

Want si leet metten bloeten knien
 Ende hi esser tuschen ghecropen;
 Bi der doot ons Heren! hi esser in geslopen,
 Siet, met deser hoeren, ende geeft mi te verstante,
 Dat si te messen pleegt te gane,
 Ende leet ende *droeylt* met enen anderen man.

Verkeerdelijk beschouwt Dr. VERWIJS (*Bloemlezing*, IV, 29) het ww. als *beslapen*, terwijl prof. MOLTZER het te recht verklaart in de *Bibl. van Mnl. Lett.* I, 64.

Voornamelijk echter gebruikte men *droelen*, evenals *drollen*, voor *spotten*, *den gek steken*. B. v.:

En zitten neer om met den boer te *droelen*.
 HOOGSTRATEN, *Esop. fab.* 178.

en doet het om hem een schroom
 En een angst aan te jagen en om wat met hem te *druylen*.
 COSTER, *T. de Boer*, 36.

Ik denek dat het is, dat hij met haar *druyft* en spot.
 Id. *Tijsken v. d. Schilden*, 7.

Evenzoo *druelen* in de *Comoedia Vetus*, bl. 38:

Die wert dan ook corsel en begon of met dees stuermans cours te *druelen* of met de maets quaet te werden.

Met *be* verbonden kreeg het verbum, zooals gewoonlijk, transitieve beteekenis, en werd dus gebruikt als *bespotten*, *foppen*, *plagen*, *kwellen*. B. v.:

Dat wil ick doen, ziedaar, eer dat je mij *bedroelt*.
 PLUMER, *de Vrek*, 5.

Zie nog COSTER, *T. de Boer*, 39.

Doch ook als simplex had *droelen* ¹⁾ gelijke transitieve beteekenis. B. v.:

¹⁾ Prof. MOLTZER in de *Bibl. van Mnl. Lett.* III, 214, het vers,
 Maer si *droilen* wel grote toghen
 verklarende als *zij verschalken een goed glas*, schijnt het verbum in dezelfde bet. op te vatten als het laatstbehandelde *droelen*. Liever zou ik echter hier de eerst door hem aangeduide beteekenis *wentelen*, *inslaan* als de ware beschouwen.

Ick meen, ghij Venus, voelt
 Uw vlammen wel verkoelt,
 Zint dat zij u dus heeft *gedroelt*.

HOOFT, *Ged.* (LEEND.), I, 173.

Ben jy noch bang voor zulk een vent,
 Die hier in 't Schoutsboek staat geprent?
 Ryd jou de drempel, hartje? oelen,
 Zei vedder; 'k meen, ik zou hem *droelen*,
 Was hy myn man.

ALEWIJN, *Jan Los*, 8.

Gianibelli gescherpt door spijt, dat men zijn vonden dus *droelde*, enz.

HOOFT, *Ned. Hist.*, bl. 1003.

Vergelijk nog over deze beteekenis *N. W. d. M. v. N. Lk.* VI, 176.

Op de laatstgenoemde plaats wordt een van *droelen* gevormd subst. *droelgast*, tafelschuimer, klaplooper, behandeld, dat bij KIL. naar eene valsche etymologie *draelgast*, en zelfs *dreylgast* luidt. Hierdoor misleid verklaarde DR. TE WINKEL, het woord (*Taalg.* VIII, 234) geheel ten onrechte als iemand, die, door tegen etenstijd te *dralen*, wacht tot hij ter tafel genoodigd wordt. Eene betere uitlegging geeft ons een Duitsch geleerde, F. WOESTE, wanneer hij in het *Zeitschrift für Deutsche Philologie*, II, 113, o. a. zegt:

„*Drollgäste*, welche in lächerlicher kleidung, oft auch „geschwärzt sich einfanden und durch musik oder possen „die gesellschaft belustigten, nicht selten indess argen „unfug anrichteten. In neuerer zeit nennt man auch die „ungeladen sich einfindenden jungen kerle bei mädchen- „gesellschaften *drollgäste*.”

OP SINT GALPERTS NACHT GEBOREN ZIJN.

Verscheidene woorden, verscheidene uitdrukkingen in de oude volkstaal staan in zoo innig verband met het oude

volksgeloof, dat hun oorsprong niet dan met behulp daarvan op te sporen is.

Reeds menige verklaring, door taal- of oudheidkundigen gegeven, leverde ons bewijzen ter staving van dit gezegde; een nieuw kan daaraan toegevoegd worden door de behandeling der bovenstaande spreekwijze *hij is op sint Galperts nacht geboren*.

Uit sommige plaatsen, waar zij in onze oude schrijvers voorkomt, heeft men voldoende gelegenheid om op te maken, dat de bet. er van niets anders is, dan *hij is onder een ongelukkig gesternte geboren, hij is voor ongeluk in de wieg gelegd*. Zoo b. v. in den *Sp. Brab.*, bl. 6:

Ick loof niet of ick ben op sinte Galperts nacht eboren,

Dat 's drie daghen voor 't ghelock: nou geef icket verloren.

Maar moeilijker is het den oorsprong van het spreekwoord te ontdekken. De verklaring echter, die ik hier volgen laat, komt mij voor alle gronden van waarschijnlijkheid te hebben.

Een gelijk spreekwoord bij de Duitschers in gebruik, te weten *er ist in Walpurgisnacht geboren*, bracht mij namelijk op de gedachte, of in *St. Galpert* misschien eene verbastering zou te zien zijn van *St. Walpurgis*, terwijl de woorden, *drie daghen voor 't ghelock*, ook op andere plaatsen achter ons spreekwoord voorkomende, mij duidelijk op een verband met het voorafgaande wezen. Maar nu bleef nog over, zoowel van dit verband als van het Deutsche spreekwoord zelf eene verklaring te geven.

Prof. SIMROCK, dien ik er over raadpleegde, gaf mij de volgende uitlegging. Met Walpurgisnacht begint de bruiloft der goden des jaars, d. i. hemel en aarde huwen met elkaar; en volgens het oude gevoelen neemt dan de zomer een aanvang, zoo men namelijk het jaar in zomer en winter indeelt. Dit bruiloftsfeest duurde soms *drie*, soms ook twaalf dagen, en eerst na dien tijd rekende men, dat de schoone

zomer aanbrak, die voor den gelukkigen tijd des jaars wordt gehouden. De bruiloft dacht men zich als op den Bloksberg plaats hebbende, waar, gelijk men meende, de heksen, die in de plaats der Walkyriën gekomen zijn, de sneeuw wegdansten. (Zie ook SIMROCK, *Deutsche Myth.* pag. 550 en vlgg.)

Deze verklaring komt mij zeer passend voor, meer dan eene andere, mij ook door genoemden hoogleeraar medege- deeld, dat namelijk de derde Mei de dag van de vinding des kruises was, en men alzoo wilde aanduiden, dat na dien datum de gelukkige tijd ten gevolge der verlossing door het kruis was aangebroken. Onwaarschijnlijk is deze uitlegging, zoowel omdat het eerste gedeelte van ons spreek- woord er niet mede verklaard wordt, alsook wijl het tweede dan niet *drie*, maar *twee dagen voor 't geluk* zou moeten luiden. Walpurgisnacht toch viel, gelijk bekend is, tusschen 30 April en 1 Mei.

MR. VAN DEN BERGH, in zijn *Woordenb. der Nederl. Mythologie*, bl. 273, over de tijden der vereeniging van heksen sprekende, meldt wel, dat de eerste Meinacht als zoodanig berucht is, maar tevens dat hij er verder niets bepaalds van heeft gevonden, dan alleen een volksgeloof, hetwelk wil, dat wie op 1 Mei vuur leent eene heks is.

GUL.

Toen ik indertijd mij bezighield met de lezing van CATS, trok onder meer voornamelijk het bovengenoemd adjectief mijne aandacht, en doordat ik de daar voorkomende betee- kenissen van het woord in verband wilde brengen met de nu nog gebruikelijke, kwam ik er toe het tot onderwerp van een opzettelijk onderzoek te maken, waarvan hier de resultaten mogen volgen. Alvorens echter de afleiding van het adjectief na te gaan, zullen wij eerst de verschillende

begrippen, die het voorstelt, en hun onderling verband beschouwen.

De eerste beteekenis, die zich aan ons voordoet, is die van *vroolijk*, *dartel*, zoowel in goeden zin, als in kwaden met de bijbeteekenis van *al te*. B. v.:

Ik heb van u geleerd, dat stil te mogen wezen,
Den menschen voordeel is en driften kan genezen:
Ik heb van u geleerd, dat *gullen* overvloed
De leden niet en helpt, maar enkel hinder doet.

CATS (HOFDIJK), 331.

Doch schuw, waar dat grij komt, de *gulle* overdaad.

Ibid. 5.

Zal ik mijn *gulle* jeugd vertreuen zonder man?

Ibid. 464.

Waar meent gij, dat een rijk of schepter in bestaat?

Voorwaar niet in het hof van *gullen* overdaad.

Ibid. 413.

Uit de beteekenis, in goeden zin genomen, ontstond die van *vriendelijk*, *welwillend*, welke men b. v. ontmoet bij CATS, 423:

De vorst die nam haar aan en uit een *gullen* zin,
Noemt hij ze zijn gemaal en waarde koningin.

Ook bij R. VISSCHER *Brabb.* 102:

Lammekens Wijn is *gul* en goedig.

Hieruit ontwikkelde zich het nu nog gebruikelijk begrip van *mededeelzaam* ten opzichte van gedachten of denkwijze, of van goederen, geld, enz., dus van *openhartig* of *mild*. (Voor den overgang van bet. vergelijkte men *mild*, *oulings* bij ons en nu nog in het hgd. in den zin van *zacht*, *vriendelijk* gebruikelijk, en lat. *comis*, bij de meeste schrijvers *vriendelijk*, maar bij TACITUS *mededeelzaam*).

Als derde opvatting ontmoet men die van *welig*, *bloeiend*, *tierig*, eveneens uit *vroolijk* ontstaan, door de overdracht van bezielde wezens op onbezielde; somtijds heeft het dan ook de bijbeteekenis van *al te*. (Vgl. *laetus* en *veegh* bij prof. DE VRIES op *War.* bl. 96). B. v.:

De somer set de schuyr met *gullen* rogge vol.

WESTERBAEN, *Ockenb.* 86.

Een boom, die zijn gewaai, zijn aangeboren takken
Laat met een stalen bijl gewillig nederhakken,
Een boom vol *gulle* jeugd, die nit een nieuwe zucht,
Maakt nieuw en ander hout en mede nieuwe vrucht.

CATS (HOFDIJK), 225.

Juist zoo de wijngaard pleegt te doen,
Die met zijn loof en welig groen,
Zich op de zoetste druiven strekt,
En veel de schoonste vruchten dekt:
Maar weert men maar het *gulle* blad,
Zoo vindt men straks een groote schat.

Ibid. 190.

Voornamelijk ook op het golvende water toegepast:

De wereld heeft een aard gelijk de groene boomen,

De wereld heeft een aard gelijk de *gulle* stroomen.

Ibid. 410.

Men steekt de zee in brand om door die vlam meteen,
Te leeren Arragon de *gulle* Noordzee drinken.

WESTERBAEN, *Ged.* I, 290.

Sa, sa, mijn landsluy, sa; de wracke dient genomen,

Gelijk sy over u die hadden in den sin;

Maeckt, datse nemen in de *gulle* pekelstroomen,

Dewijl sy met geweld die willen nemen in.

Ibid. 320.

Zoo ook in tropischen zin van de zee:

Ach! ick swem in een zee van *gulle* ongeloken.

BREDEROO, *Lucelle*, 54.

Dus hier niet, gelijk de heer OUDEMANS schrijft, „iets, dat volop toegedeeld wordt”.

Deze beteekenissen, alle gegrond op die van *laetus* en *lascivus*, vertoont ons adjectief, dat, voor zoover mij bekend is, alleen in het ndl. gebruikt wordt. Daarom begon ik wat den oorsprong er van betreft aan de ontleening uit eene of

andere vreemde taal te denken; doch alle pogingen om het woord op deze wijze af te leiden brachten mij tot geen voldoende resultaat, zoodat ik, verplicht het als zuiver germaansch te beschouwen tot de volgende m. i. niet onwaarschijnlijke etymologie geraakte.

In het goth. vertoont zich een verb. *gailjan*, erfreuen, *εὐφραίνειν*; in het ohd. een adject. *geil*, laetus, nimis laetus, dus òf libidinosus, lascivus, òf elatus, ferox, petulans, en een verb. *geilén*, insolescere; in het ags. een adject. *gál* = ohd. *geil* en een verb. *gaelan*, superbire; in het on. een verb. *gaela*, laetari ¹⁾. Alle deze woorden wijzen duidelijk op een gemeenschappelijk stamverbum *gilan* en geven den volgenden gang van beteekenis, 1° *laetus*. 2° *lascivus*, 3° *petulans*, aan, in overeenstemming waarmede wij in onze oudere taal een verb. *gijlen*, *gielen* ²⁾ hebben met de begrippen van 1° *laetari*, 2° *lascivire* en 3° *petulantem esse*.

Als *laetari*, *pretmaken* ziet men het bij v. d. VENNE, *Bel. Wer.* 116:

Ick, gans vettert, ken niet *gielen*,
 Waar veul Kost en Schuttels krielen,
 Daar den Hoffe-Meester seyde:
 Ruymt de plaats, of anders, scheyd.

en als *lascivire* bij KIL. in voce, terwijl men voor de bet.

¹⁾ Bij deze categorie van woorden hooren ook nog, behalve meerdere, zd. *gail*, *gailig*, 1° *lascivus* en 2° *elatus*, *insolens*; *sich gailen*, 1° *lascivire* en 2° *den samen von sich lassen*; *geilen um*, *nach etwas*, begierig nach etwas streben, bidden, betteln; der *Geiler*, *frecher Bettler* (SCHMELLER, II, 31). Ook nog in het hgd. en ndl. *geil*, *lascivus*, en het verb. *geilen*, begeeren; bij KIL. *ghijler*, *flagitator*, *parasitus*, enz.

²⁾ Dit verbum *gijlen*, *gielen*, is òf het oorspronkelijke *gilan*, òf misschien afgeleid van een adject. *gijl*, bij KIL. naast *geil* voorkomende, en zelf uit *gilan* ontstaan. Beslissen durf ik niet, daar mij het verbum niet anders dan in het praesens of in den infinitief voorkwam, en ik dus niet weet of het zwak dan wel sterk vervoegd. werd.

petulantem esse, d. i. *flagitare*, *procare*, *inverecunde petere* ¹⁾
 KILIAEN EN OUDEMANS OP HOOFT EN OP BREDEROO ²⁾ vergelijkte
 alsmede het volgende:

Niet te kloppen op het Tasje,

Of te *gielen* op een Keurs,

Of op Vrienden in de beurs.

V. D. VENNE, *Bel. Wer.* 40.

Wat quelt mijn dit Butter-muytje,

Mit sen *gielen* om 't finaël;

Kijk, dat lijkt al te kael!

Ibid. 19 ²⁾.

Doch de eerste opvatting, die aan de twee andere ten grondslag ligt, is daarom nog niet als de oorspronkelijke te beschouwen. Als abstract begrip namelijk verraadt *laetari* dadelijk het vroeger bestaan van een concreet. En dit zien wij ook werkelijk in de Oud-Noordsche afleidingen *gíl*, *fissura*, *geil*, *interstitium*, en de Angelsaksische verba *gátjan* en *ágátjan*, *solvi*, *dissolvi*; hij toch die zich *losmaakt* van arbeid, van zorg, hij die zich ontspant, verheugt zich, is vroolijk en blijde.

Volkomen stemmen hiermede in vorm en in bet. overeen de grieksche verba *χαλᾶν* en *χαλάζειν*.

Toen ik nu de hoofdbeteekenissen van *gul*, *lactus* en *lascivus*, vergeleek met die van het adject. *geil* (waarnaast

1) Ter verklaring van den overgang van *lascivire* tot *inverecunde petere* merke men op, dat het slechts eene overdracht is der res amatoria op andere zaken.

2) De hr. OUDEMANS verklaart het hier echter ten onrechte als ontstaan zijnde uit *gijlen*, bruisen, schuimen.

*) KILIAEN vermeldt bij *gijlen* ook nog de bet. *ludificare*, *fallere*. In dien zin echter is het een heel ander verbum, dat uit het Oud-Fransch *guiler* (prov. *guilar*), *fraudari*, *fallere*, overgenomen is. Dit *guiler* zelf, van *guile*, frans, afgeleid, had weer germaanschen oorsprong, nam. het ags. *wíle*, eng. *wile*, fraus. Aardig is, dat in het eng. naast den echt Germaanschen vorm *wile* ook een uit het Oud-Fransch ontleende, *to be-guile*, *fraudari*, bestaat. (Zie DIEZ, *Etyrn. Wtb.* II, 324).

bij KIL. ook *gijl* voorkomt), bracht mij de overeenstemming van deze op het vermoeden, of er misschien ook tusschen de vormen verwantschap zou te bespeuren zijn; en werkelijk, wanneer men nagaat, dat *ie* en *i* soms verwisselen (b. v. in *krieck* en *krick*, *hiette* en *hille*, *drillen* en *drylen*, *hillebil* en *hiebil*), zou men tot een vorm *gil* kunnen geraken, en wegens de gewone wisseling van *i* met *u* (b. v. in *gilde* en *gulde*, *ginder* en *gunder*, *littel* en *luttel*) tot *gul*. Een zelfden overgang ziet men ook in *krieck*, *krick*, *kruuck*, (KIL. in *vocibus*).

In eene bet. geheel en al verschillende van de vorige vond ik nog *gul* in BREDEROO, *Moortje*, vs. 99:

Heer, wat gooter Fijje Floris een pot met *gulle* boter op.

Het is hier *zacht*, als hoedanig wij het ook nu nog wel gebruiken, b. v. in *gul zand*, *zacht zand*, dat uiteenwijkt voor de voetstappen, *gulle brij*, *zachte brij*, enz.

Ook deze opvatting laat zich uit *gilan*, *solvi*, verklaren. Gelijk namelijk *week*, *mollis*, *lenis*, van *wijken*, *recedere*, de eigenschap van het wijken bij eene aanraking aanduidt, evenzoo kon *gul* de bet. van *recedens tangenti* krijgen. *Hard* toch is de eigenschap van *weerstand te kunnen bieden*, en daarentegen *zacht* die van *te wijken*. Verg. ook *mollis* uit *mobilis*.

GEEUWEN EN GUWEN.

Naast het eerste der hierboven genoemde verba, dat bij KIL. (*gheeuwen*, *oscitare*) en in den *Teuthonista* (*gewen*, *ghenen*, *oscitare*) gelezen wordt, en nu nog bij ons gebruik is, ontmoeten wij in onze oudere taal een anderen vorm *guwen*. in het nieuwr. *guwjen*, in volkomen gelijke beteekenis. (Zie OUDEMANS op BREDEROO en EPKEMA op G. JAPIKS in *vocibus*.) Beider oorsprong moet men zoeken in het Oud-Hoog-

duitsch, dat de verba *giwên* (*anagiwéta*) en *gewôn* vertoont in de beteekenis van *gähnen*, *oscitare*; de *e* voor de *w* zal dan door den invloed dezer letter overgegaan zijn in *eeu* en de *i* voor de *w* in *u*.

Tegen de eerste vorming bestaat echter dit bezwaar. De *e* in *gewôn* is zachthelder, dus uit *a* of *i* ontstaan, zoo ten minste het op negen plaatsen voorkomende woord niet verkeerd geschreven is; en het mag dus vreemd schijnen, dat, terwijl anders onze diphthong *eeu* uit een ohd. *êv* (goth. *aiv*) ¹⁾ is ontstaan, die klank hier aan *ev* zijn aanzijn te danken heeft. Evenwel staat het woord met zoodanige vorming hier niet alleen, want ook in *leeuw* schijnt de klank *eeu* uit *ev* te zijn voortgekomen, daar toch blijkens den latijnschen oorsprong en het hgd. *löwe*, waar de *ö* alleen in plaats van een onvolkomen of zacht helderen klinker kan staan, de *e* hier zacht helder moet zijn. (Zie ook GRIMM, I², 401 en vlgg.) ²⁾

Wat de vorming van *guwen* betreft, zoo ziet men een zelfde verschijnsel in *izvara* en *izvis*, die na wegwerping van den sisklank de *i* voor *r* in *u* deden overgaan; zoo goth. *izvara*, ohd. en os. *ivar*, ags. *eóver*, maar reeds ofr. *iwer*, bij ons *uwer*, en goth. *izvis*, reeds ohd. os. en ofr. *iu*, ags. *eór*, en bij ons *u(w)*.

Maar hoe nu de Oud-Hoogduitsche verba zelve te verklaren? *Zeker* zijn zij ontstaan uit een anderen vorm *giên*, hiare, maar *hoe* is moeilijker te beslissen. Is *giên*, gelijk GRAFF door den uitgang *ên* schijnt te willen aanduiden, een zwak verbum, dan zal het, al mag men onderstellen dat tusschen de vokalen een *w* weggevallen is, toch moeilijk zijn zonder consonantverdubbeling daar een vorm

¹⁾ Verg. b. v. goth. *saivs*, ohd. *sêu*, ndl. *zee(uw)*; goth. *aivs*, os. *êo*, ndl. *eeuw*, enz.

²⁾ Ook goth. *snaiws* moet voor *snie-s* staan, blijkens het lat. *niv-is*.

met korte *i* uit af te leiden. Is daarentegen *gien*, en niet *gién*, te lezen, en mag men het verbum als sterk en met oorspronkelijke *w* beschouwen, dan ontwikkelen zich zeer regelmatig met den stanklinker van het part. de vormen *givén*, *gewón*. (Verg. *klevén* van *klijven*, *levén* van *lijven*). Voor de bewering, dat *gién* sterk zou zijn, pleit m. i. dat een door tusschenvoeging van *n* ontstaan verbum, *ginan*, ook sterk vervoegd werd, gelijk blijkt uit de ohd. afleidingen *geinón*, hiare, ags. *gánjan*, aperire, *gaenan*, oscitare, fari, hgd. *gähnen*, enz. ¹⁾.

VOLK VAN HAK EN ZIJNS GEMAK.

Deze zegswijze, die op bl. 49 van BREDEROO'S *Moortje* voorkomt, is door den heer OUDEMANS in zijn *Wb.* verklaard als beteekenende *sullen*, *doenieten*, *sukkeks*. Deze uitlegging is echter niet de ware, als uit het volgende blijken zal.

Hack wordt bij KIL. verklaard door *salsamentarius*, *salaricus*, d. i. handelaar in zoutevisch, maar ook meer algemeen door *negotiator mercis vilioris*.

Gemak ontstond uit de voorvoeging van *ge* aan het subst. *mak*, dat ik in onze bronnen niet vind, maar dat zich in de oudere dialecten vertoont, als ags. *maca*, par, socius, consors, on. *maki*, par, aequalis; waarvan een on. verb. *maka*, ambire conjugem. Met *ge* verbonden zien wij het ohd. *gamah*,

¹⁾ Aan de germaansche vormen van *gien* en *ginan* beantwoorden lat. *hiare*, en gr. (*χάγειν*) en *χάγειν*; ja zelfs ohd. *geskon*, oscitare, en ags. *gisca*, singultus, *giscjan*, singultire, komen met lat. *hiscere*, gr. *χάσσειν* overeen. De digamma van (*χάγειν*), op te maken uit het adj. *χωννος*, pleit ook voor mijne stelling van het wegvallen der *w* in *gién*.

sodalis, *gamahho*, socius, dus bij ons *gemak* = *makker* ¹⁾.

Uit de vereeniging dezer woorden ontstond dus eene uitdrukking *hak en gemak*, d. i. geringe man en zijn gezelschap, nog in het ndd. gebruikelijk als *Hak un Mak*, pöbelhafte Gesellschaft. (Zie RICHEY, *Id. Hamb.*). En om nu iemand eene geringe afkomst toe te schrijven, bezigde men de woorden *hij is van hak en zijn gemak*, ndd. *he is van Hak un Mak*.

Eene gelijksoortige uitdrukking was die van *Hakjepak*:

Over Burgers, over Schippers,
Over Dreegers, Schoyers, Glippers,
Over Ambochtsluy en Boer,
Over *Hakjepak* of Hoer.

V. D. VENNE, *Bel. Wer.* 120.

In *Lubeck* zoo *Hack un Pack*. Dit laatste woord heeft in het ndd. de bet. van *slecht*, *verachtelijk gepeupel* (*Br. N. Wtb.*); en in het zd. vindt men *Packleut*, *Päckleinleut* voor landloopers, menschen, die al het hunne op den rug dragen (*SCHMELLER, Bair. Wtb.*). Volgens deze verklaring zou *pak* als afgekort subst. uit *paklwi* kunnen opgevat worden ²⁾; maar natuurlijker uitlegging zal men verkrijgen door te stellen, dat het woord in de bet. van *troep*, *menigte*, *hoop* eerst in verbinding met den plur. van een subst. met verachtelijke beteekenis gebezigd werd, en later, toen men aan dit gebruik eenmaal gewend was, ook zonder dien plur. eene slechte beteekenis behield. Meestal toch ziet men het op de

¹⁾ Deze woorden komen alle van een verloren verbum *macan*, dat *conjungere* moet beteekend hebben; iets wat ook uit andere afleidingen blijkt. Zoo nog ags. *müc*, opportunus, on. *makr*, quietus, nld. *mak*, en met *ga* ohd. *gamah*, aptus, idoneus; hiervan het verb. *machôn*, ags. *macian*, nld. *maken*, copulare, jungere, en bij meer algemeene toepassing *tot stand brengen*.

²⁾ Ook de analogie met *hak* zou voor deze afleiding kunnen pleiten, zoo men slechts *packleut* beschouwt als *markramers*, op voorgang van het Bredasche *pakdrager* en het ndd. *packendräger*. (Zie HOEUFFT *Bred. Taaleigen*, en *Br. N. Wtb.* in voce.)

eerste wijze voorkomen, b. v. eng. *a pack of thieres*, ndd. *Horenpakk*, *Schelmenpakk*, *Dekespakk*, ndl. *dierenpak*, *kanaljepak*, terwijl *pak* zonder plur. in eene slechte bet. te vinden is in de Nederduitsche zegswijze *Pakk un Ploje*, allerhand schlechtes Gesindel, en in de samenstelling *pakhoop*, niedriger Pöbel. (Zie *Br. N. Wtb.* in voce). Ook ons *hakjespak* laat zich beter verklaren als verbastering van *hakjespak* dan van *hak en pak*.

HONDSVOT, HONDSKLINK.

Ieder Nederlander weet, dat het in de straattaal gebruikelijke woordje *hondsvot* niet als eene eerbenaming mag beschouwd worden: dat het echter eene der meest gemeene en lage scheldwoorden is, zal hem eerst dan klaar worden, wanneer hij den oorsprong er van heeft leeren kennen. Het woord is namelijk samengesteld uit het subst. *hond* en *rot*, dat de bet. had en in sommige dialecten nog heeft van *cunnus*; verg. *folte cunnus* (KIL.), ndd. *fol*, *folse*, vulva (*Br. N. Wtb.*), zd. *foetzen*, feminal (SCHMELLER, *Bair. Wtb.*)¹⁾. Oorspronkelijk zal de benaming uit den aard van haar ontstaan wel alleen van vrouwen gebruikt zijn, evenals nu nog in het zd. eene gelijksoortige *folse*, *schietfolse* (*Br. N. Wtb.*). Maar daarnevens kwam zij, gelijk ook andere evenzoo gevormde, voor verwijfde mannen in gebruik; men vergelijkte ons *hondsvot*, deen. *hunsfot*, zw. *hunsfott*²⁾, en ndd. *kofot*, *Jan kofot*, *matzfof* of *matzfofz*³⁾. Ja zelfs ziet men ze in 't algemeen als verachtelijke benaming bezigen, als ook blijkt uit zd. „*Ja Hundsfotzen!*” eene uitdrukking om „eine

1) Zonder eenige vernedering gebruikt het gemeene volk in Beieren nu nog *foetzen* voor *femina*. (Zie SCHMELLER, III, 581).

2) Reeds *fud* alleen was in deze taal gebruikelijk voor *ellendeling*.

3) Over dit woord, dat onlangs ook bij ons gebezigd werd, zie men Dr. DE JAGER, *Latere Versch.* 131; *matz* is een teefje.

Zumuthung schnöde abzuweisen." (Zie SCHMELLER, I, 581).

Of echter *fol*, gelijk BILDERDIJK in zijne *Verkl. Geslachtsl.* III, 225, beweerde, ook den zin van *penis* kan hebben, zou ik zeer betwijfelen. Nergens toch in andere dialecten vind ik het in die beteekenis gebruikt; maar, wat nog meer zegt, ook de afleiding van het woord strijdt er ten zeerste tegen. *Fol* namelijk, gesproken uit een sterk verbum, dat goth. *fitan* luidt en *parere* beteekent, kan alleen de beteekenis ontwikkelen van *matris* of van *cunnus*. Ook in de plaats van J. VOS, door BILDERDIJK aangehaald:

Ik ben een *hondsvot*, zoo gy zegt, maer 't is gezocht,

Ik zou een *hondsvot* zijn, zoo 'k u had voortgebracht.

belet niets, om bij het tweede *hondsvot* aan *cunnus canis* te denken ¹⁾.

In verband met dit *hondsvot* behandelen wij ook twee andere, in de vroegere volkstaal gebruikelijke, scheldnamen, te weten *hondsklinck* en *hondskonte*.

Het aantal bewijsplaatsen, door OUDEMANS in zijn *Wb.* op BREDEROO voor het eerstgenoemde woord aangehaald, zou nog te vermeerderen zijn met MILDERS, *Klucht van Groengeel*, 15; NIL VOL. *Dokter tegen Dank*, 8; BERNAGIE, *Francker Student*, 19, en *Huwelyjke Staat*, 60. Uit deze alle ziet men dat de bet. er van dezelfde is als die van *hondsvot*. Ook het tweede gedeelte der samenstelling, *klinck*, is niets anders dan *cunnus*, gelijk blijkt uit *klink*, *cunnus* van koeien en merries, in het Overijselsch dialect (*N. N. Taalm.* III, 219); *klincke*, fente, rupture (MELEMA); *klincke*, ruptura, fissura (KIL.); *klincke*, in Hamburg *Schnitt*, *Risz* (RICHEY) ²⁾.

¹⁾ Men brenge ook niet, gelijk BILD. t. a. p., de woorden *voeden* en *tot* met elkaar in verband, daar het eerste van een verb. *fadon* ontstaan is en dus *d* in plaats van *t* vertoont.

²⁾ Voorzeker is het niet onmogelijk dat *klinck*, gelijk Dr. VERWIJS in zijn *Sp. Br.* bl. 144, beweert, uit zijne bet. van *lemmer* die van *mentula*, *penis* zou ontwikkeld hebben; maar een bewijs voor het bestaan van deze bet. moet nog geleverd worden.

De benaming *hondskonte* herinner ik mij ook in gelijke bet. als de bovenbehandelde woorden gelezen te hebben, ik meen bij POIRTERS, *Masker der Werelt*, maar de plaats is mij ontschoten. Ook hierin schijnt *konte* oorspronkelijk *pudenda muliebria* beteekend te hebben; althans in het ndd. komt het nu nog als zoodanig voor, en ook in het Friesch werd het zoo gebruikt, gelijk uit het subst. *kuntlippen*, in de bet. van *schaamlippen*, is op te maken. (Zie *Br. N. Wth.* en *Ofr. Landrecht*, 772) ¹⁾. Het woord is zeker door invoeging eener *n* uit het bij ons en ook ndd. gebruikelijke *kut*, goth. *qithus*, ontstaan; in Overijsel toch hoort men nog in gelijke bet. als *hondskonte* den vorm zonder *n*, *hondskut*, gebruiken.

Eene analoge vorming van minder vereerende epitheta merkt men nog op in het zd. bij *schwanz*, cauda, en vandaar penis, cauda virilis, dat „zu einer zwar geringschätzigen, aber sonst unbeleidigenden Benennung“ gebruikt wordt; zoo ook *Sauschwanz*, *Biberschwanz*, *Katzenschwanz*. (Zie SCHMELLER, III, 455).

KNAP.

Ieder, die te eeniger tijd een blik in de natuur geslagen heeft, zal voldoende gelegenheid gehad hebben om op te merken, hoe van wezens en voorwerpen, die oorspronkelijk op gelijken trap van ontwikkeling stonden, sommige zich in 't geheel niet of althans weinig voortbewogen hebben, terwijl andere steeds meer en meer vooruitstrevende eindelijk tot die hoogte gekomen zijn, dat zij met moeite hunne vroegere gelijkheid met de eerste laten raden. Ditzelfde verschijnsel vertoont zich ook in de taal bij sommige

¹⁾ Beteekende *kunte* eenmaal opening, dan kreeg het ook licht den zin van *posteriora*, die in onze spraak voorkomt. Zoo ook het zw. *judæ podex*, van *judæ*, *cunus*.

begrippen van woorden; oorspronkelijk gelijk staande zijn zij namelijk later door verdere ontwikkeling van het eene en stilstand of geringen vooruitgang van het andere zoo verscheiden geworden, dat men bijna hunne vroegere overeenstemming niet kan herkennen.

Een aardig voorbeeld hiervan leveren ons de adjectiva *eng*, *nauw* en *knap*, die alle drie (ook het laatste, gelijk beneden bliken zal) tot grondbeteekenis die van *arctus*, *strictus* hadden; maar terwijl de beide eerste niet verder kwamen dan tot een tropisch gebruik, zien wij *knap* verscheidene nieuwe beteekenissen ontwikkelen, waarvan sommige voor den oppervlakkigen beschouwer in 't geheel geene verwantschap met de grondbet. vertoonen.

Zonder eenigen twijfel mogen wij als stamverbum van *knap* het ww. *knijpen* beschouwen, dat *arctare*, *premere* beteekent, en dus regelmatig van den stam van het imperf. sing. een adjectief kon vormen in de bet. van *arctatus*, *angustus*, *strictus*. Deze grondbet. vertoont zich nog in het ndd., als blijkt uit: *een knappen Vootpad*, ein enger Fuszsteig, *de rok is wat knapp*, der Roek ist ein wenig zu enge. (Zie *Br. N. Wtb.*). Evenzoo in het hgd. en zeker oorspronkelijk ook bij ons. Voor het adject. zelf ontbreken mij bewijspplaatsen, maar met de achtergevoegde adverbiale *s* vindt men het woord bij v. d. VENNE, *Bel. Wer.* 25:

En jou kraagh en al je goetje.

Dattet *knaps* en knibber past.

Uit deze bet. *nauw*, *arctatus*, ontwikkelden zich nu de andere opvattingen van *knap*, en wel op de volgende wijze.

1. Als gevolg van het beëngd zijn ziet men het begrip *kort*, *klein* of *weinig* in het Nederduitsch. Zoo *ene knappe antwoord*, een kort antwoord, *dat geld is wat knapp bi em*, het geld is beperkt, weinig bij hem. (Zie *Br. N. Wtb.*).

2. Ook ndd. op het karakter toegepast, in slechten zin als *benauwd*, *gierig*. B. v. *een knappen gast*, een karig mensch;

knapp to keren, spaarzaam te werk gaan. (Zie *Br. N. Wtb.* en verg. bij KIL. *knijper*, homo praeparcus, het bij ons nog gebruikelijke *knibbelen*, en in het *Wtb.* op BRED. *nabbenaers*).

3. *Kort* wat tijd betreft, dus *snel*, en in tropischen zin *handig*, *bij de hand*, *rap*. Zoo bij ons *oulings*, b. v. in BRED. *Kl. van den Molen*. 9:

'S is verwongdert, dattet so *gnap* ¹⁾ en gnut is.

Ook bij KIL. *knap*, *gnap*, alacer, agilis, celer, *gnavus*. Voornamelijk bezigde men het in dezen zin als adverbium met of zonder aangevoegde *s*. (Zie VONDEL. XI, 318; OUDAAN, *Tooneelp.* 79; CATS, *Houw.* 64; *Sinneb.* 117; *Tooneel der M. A.* 14, enz. en verg. OUDEM. op BRED.). Dit laatste belette echter niet, dat het evenals *dwars* weder gebruikt werd als adjectief. B. v.:

Zij, die voor dezen was frisch, lustig, gauw en *knaps*.

CATS. (HOFDIJK). 237.

In de hedendaagsche taal wordt *knap* in dien zin gewoonlijk alleen op den geest toegepast, en duidt dus eene eigenschap aan, die het oppositum is van domheid.

4. Gelijk wij op bl. 33, aant. 2, zagen, zijn de begrippen *wijd*, *uitgestrekt* en *ver afgelegen*, alsmede die van *eng* en *nabij gelegen* verwant, zoodat ook ons woord als adverb. uit de bet. van *kort* die van *nauwelijks*, *rix* kan ontwikkelen, welke het ndd. en het zd. vertoonen. (Zie *Br. N. Wtb.* en SCHMELLER in voce).

Eene 5de, hedendaags alleen gebruikelijke, beteekenis, die ons ten laatste nog te behandelen overblijft, is die van *net*, *schoon van lichaam*, *van voorkomen*, ontstaan door de toepassing van *strictus*, *eng*, *dun* op de gestalte. Verg. *slank* van *slinken*, dun worden, en in het ndd. *kneep*, *taille*, *kneepsk*, van goede *taille*, en *kneeprock*, kinderkleed voor

¹⁾ Over de verwisseling van *g* en *k* als beginletter door eene liquida gevolgd, zie bl. 41.

jonge meisjes, om de gestalte voordeelig te doen uitkomen. (Zie *Br. N. Wtb.*).

Tot zoover over *knap*. Voordat ik echter dit artikel eindig, nog een enkel woordje over het stanwerkwoord *knijpen*. De in gelijke beteekenis naast het verbum voorkomende vorm *nijpen* doet ons vermoeden, dat de *k* hier slechts een overblijfsel van het voorvoegsel *ge*, en alzoo *nijpen* de oorspronkelijke vorm is. Dit wordt nog meer bevestigd door de vormen met *g*, die wij zoo vaak ontmoeten. Behalve in het nld. vinden wij dit *nijpen* echter slechts in het on. *nipa*, met verdubbelde sluitletter in het eng. *to nip*, en in het ags. *nīpan*, *nāp*, enz. Doch in dit laatste dialect ver- toont *nīpan* eene geheel andere beteekenis dan in de overige, nam. die van *obscurare* ¹⁾, welke schijnbaar niets te maken heeft met *coarctare*, als hoedanig wij overal zoowel de vormen met als zonder *g* of *k* gebruikt zien. Bij nadere beschouwing echter erkent men, dat dit *obscurare* niets anders is dan eene bijzondere toepassing van het begrip *omgeven*, *zich om iets heen bewegen*, dat zeker ook dat van *premere* en *arctare* opleverde.

KNIJZEN, VERKNIJZEN, VERKNIJSELIC.

Voor zooverre mij bekend is, is tot nog toe nergens over de beteekenis of den oorsprong van bovengenoemde werk woorden gehandeld. Daarom wil ik er mij in dit opstel mede bezig houden. Vooraf echter deel ik de plaatsen mede, waarin ik ze gebruikt vond, omdat men dan met meer gemak de beteekenissen er van zal kunnen opmaken.

¹⁾ Zie b. v. *nīpende niht*, nox obscura (*Beovulf*, 547 en 650) en de derivata *nip*, *genīp*, caligo, nubes (*Beov.* 1361 en 2809). Zoowel in beteekenis als in vorm beantwoorden hieraan lat. *nubes*, *nebula*, *nubo*.

- 1 Ja maar au vriend,
Sijt ghij juiste comen mij te *knijsene*?
VAN GHISTELE, *Ter. Com. Adelphi*, 24.
- 2 Help, ik *knijs* van dubbel spijt.
V. D. VENNE, *Bel. Wer.* 195.
- 3 Dus en acht niet op 't *knijsen* van Paus Joannes natie,
Al spronghen zij achterwaerts uyt desperatie.
Liedekens en Refereymen van SOETENDAL, 38.
- 4 Wie te vroegh is al te wijs
Wordt te vroegh *verknijst* en grijs.
V. D. VENNE, *Bel. Wer.* 209.
- 5 De vreeselijke tormenten ende al dmissbaren
En in 't oordeels verklaren, hoe wij worden *verknesen*,
De sondaers verstecken, de weldoeners gheresen,
A. DE ROOVERE, *Rhet. W.* 71.
- 6 Dat ic luyde wert roepende van vaere *verknesen*.
Boomgaert der Belgischer Poëterien, 14.
- 7 O hittighe wreetheyt, snootst van ghebroede!
Dijn spijtighe allendighe drooghende roede
Vol van onspoede nu op mij daect.

Snel is u konste, u vertrek lijselic,
Thende misprijselic, wat ghij beghint,
Vol injurien, eleken *verknijselic*,¹⁾
Met bevende leden, mijn tanden krijselic,
Den thoorne rijselic, die Aletho spint.
CASTELEYN, *Pyramus en Thisbe*, 21.

¹⁾ Ik stel hier het adject *verknijselic* bij de verba, omdat men in het oudere Vlaamsch meermalen een met *iq* of *lijk* van het verbum afgeleid adjectief als participium praesens gebruikte, en wel voornamelijk in verbinding met het koppelwoord ter omschrijving van het ww. zelf. B. v.:

En doet soe ick u sal *vermanich* zijn.
VAN GISTELE, *Ter. Com. Heaut.* 78.

Twelek ick mijnen man diewils *ben verwijtelic*.
ID. *Phormio*, 99.

- 8 Maer ist, dat int eynde u lief ghepresen
 Hoort, dat ghij een ander uytghelesen,
 Wilt dit altyt loochenen, so seer als ghij meucht,
 Want ist, dat ghijt kent, soo wordij *verknesen*.
Id. Conste van Rhet. 45.
- 9 Een goet discipel ick oyt ghepresen hebbe
 En den versaechden ic alrijt *verknesen* hebbe.
Ibid. 68.

Uit de hier aangevoerde plaatsen blijkt, dat de verba de volgende beteekenissen hadden:

- a) trans. *conterere, kwellen, folteren* (zie 1, 5 en 6);
 b) intr. *conteri, zich kwellen, zich ergeren* (zie 2);
 c) trop. *lacerare verbis, uitschelden, berispen, doorhalen* (zie 3, 7, 8 en 9);

terwijl in verband met de bet. a *verknijst* (zie 4) den zin van *attritus, decrepitus, afgeleefd* vertoont.

Bij KIL. ontmoette ik van deze verba niets dan een vorm met

Stelt u te vreden: wilt mijns *beradich* zijn.

COL. VAN RIJSSELE, *Spiegel der Minnen*, 292.

God verlene hem, die onduecht is *verstekelijc*.

Die vlamme des heyligen Geests onsprekelijc.

Ibid. 216.

Evenzoo omschreef men ook met het koppelwoord en het part. praes. zelf of met het verbale subst. op *er. B. v.*:

Waartoe *sidij sulcx quaet vermoedende?*

VAN GHISTELE, *Ter. Com. Heaut.* 66.

Opdat ick hieraf mach *zijn verstaende*

Het recht bescheet.

Ibid. 60.

Sal ick voor hem der liefster *zijn een verlatere*.

Dboek der Amoureuxh. 13.

Zoo vinden wij herhaaldelijc *ick bens mij een vermetere, een belovere*, voor het eenvoudige *ik vermeet mij, beloof' mij des*, als b. v. bij VAN GHISTELE, *Ter. Com. Phormio*, 44, enz. Verg. hiermede het eng. *I am calling, going, speaking*, enz.

verkorten klinker *knisschen*, terere, quassare; het Friesch echter vertoont nog den zuiveren vorm *kniesen* eveneens in den concreten zin van *kneuzen*. (Zie EPKEMA, *Wb. op G. Japiks*, 248).

Wat den oorsprong betreft van *knijzen*, zoo zoek ik dien in een alleen nog in het ags. als compositum voorkomend verbum *gegnisan*, conterere. Het simplex, dat in onze bronnen niet voorkomt, moet een denominatief zijn van het subst. *gnis*, fricatio, dat op zijne beurt weer gesproten is uit *gnidan* ¹⁾, *gnád*, enz., fricare, comminuere, ohd. *gnatan*, nhd. *gniten*, zw. *gnáda*, deensch *gnide*. De zwakke vervoeging, die ons werkwoord als denominatief moet hebben, komt nog voor in de 4de der aangehaalde plaatsen, terwijl de 5de, 6de, 8de en 9de de door verloop ontstane sterke vertoonen, even als mnl. *fijnen* en nu nog *prijzen*, *wijzen* en *belijden*. Wat den overgang van *g* voor *n* in *k* betreft, zoo vergelijkte men bl. 41, aant. 1. Ook hedendaags zijn *knijzen* en *verknijzen* nog in zwang in de bet. *b*, maar zij vertoonen den wisselvorm met *ie*, die, evenals *iedel*, *gerief*, *vliem*, *griezelen*, *vies*, enz., de oude uitspraak van *ij* heeft bewaard.

LOMP.

Bij mijn onderzoek omtrent het ontstaan van eenige bij ons volk vroeger en hedendaags gebruikelijke scheldwoorden (zie artikel EENIGE SCHELDWOORDEN) ook *lomp* behandelende, ontmoette ik dit woord in het zd. in de beteekenis van *gierig* of *smerig mensch*: begrippen, die bij geene mogelijkheid in verband zijn te brengen met dat van *homo bar-*

¹⁾ De hiernevens in het ags. als *caedere* voorkomende vorm *cnidan* wijst op een ouderen vorm *nidan*, of misschien liever *lnidan*. (Verg. on. *lnidra*, diffamare.)

dus, stupidus, bij ons oudtijds, en als adjectief nu nog in gebruik. Ik heb daarom getracht den oorsprong der beide woorden op te sporen, om langs dezen weg aan te duiden, hoe zij bij gelijken vorm zoo verschillende beteekenis konden hebben. Den uitslag van dit onderzoek deel ik in dit opstel mede.

Er bestaat in onze taal een substantief, nu alleen in den pluralis, maar vroeger ook in den singularis gebruikelijk, nam. *lompen*, bij KIL. *lompe*, panniculus, assumentum, linteum attritum, hgd. *der Lumpen*, deen. *lumpe*, zw. *lump*, overal in de bet. van *rod, lap*. Den oorsprong er van zoeken men in het subst. *lap* (ohd. en ags. *lappa*, on. *lappi*), dat door tusschenvoeging van *m* ¹⁾ een vorm *lamp(en)* voortbracht, die nu nog in het zd. gebezigd wordt als *Stück vom Hemd, das aus zerrissenem oder nicht gehörig zugemachtem Beinkleid niederhängt*; vanhier het adject. *glámplt, glampelet*, van den hemel gezegd, *wenn er sehr kleine locker aneinander hangende weiszbegrenzte Wölkchen zeigt, welche für Vorboten eines anziehenden Windes gelten*, dus als 't ware *gelapt* is. (Zie SCHMELLER, II, 467). Uit dit *lamp* zou dan door eene, wel niet zeer algemeene, maar toch somtijds voorkomende wisseling der onvolkomen *a* met *u* ons subst. *lomp* te verklaren zijn.

Nu is er eene zeer gewone troop in onze taal, waarbij men de benaming van *vuile en smerige lap* overdraagt 1° op iemand, die smerig of slordig gekleed gaat, en dat wel of uit armoede of uit gierigheid ²⁾, en 2° op iemand, die smerig en slordig in zijn gedrag is, voornamelijk die onzedelijk leeft. Op die wijze kreeg *Lump* in het zd. niet alleen de bet. van *een arm, smerig, met lompen bekleed mensch* en van *een rijkwaard, die karig en gierig is*, maar ook van

¹⁾ Verg. zoo bij ons *wimpel* met (*wipen*), goth. *veipan*, *kamperfoelie* met *caprifolium*, enz. (BRILL, *Ned. Spr. voor H. O. I*, 43).

²⁾ Verg. het lat. *sordidus*, dat en *smerig* en *gierig* beteekent.

iemand, die een liederlijk leven leidt, en, op vrouwen toegepast, van hoer. Vanhier zelfs het verbum lumpen voor een liederlijk leven leiden, niets doen en daarbij zwelgen, soms met bijbeteekenis van bedriegen en schulden maken (zie SCHMELLER, II, 468). Vergelijk ons smeerlap, 1° smerig man, en 2° een zich slecht gedragend mensch, alsmede slet en sleter, B. v. oudtijds als gering, nietswaardig persoon, in zwang.

Helpme kijkers; deuze sletten.
Wille mijn bekans verpletten.

V. D. VENNE, *Bel. Wer.* 123.

Wij segghen wel: God plaeght ons, ay lacen! maer
En dencken niet, dat wij zijn zondighe sleteren.

A. BIJNS, III, 61.

REGHEERTE VAN HOOCHEYT.

Ey valsche cladde.

VREESE VOOR SCHANDE.

O onaedighe sletere.

COLIJN VAN RIJSSELE, *Spieghel der minnen*, 315.

Hier sijn die scoonste vrouwen van der werelt,
Die rijkste, die machtichste, die in 't land sijn.
Ey arm katijf, dat sou uwen tant sijn.
Wat soudij u werpen aen arme sleteren?

Ibid. 161.

Nu nog wordt *slet* alleen voor vrouwspersonen gebezigd als *slechte vrouw, hoer, gelijk rodde, todde, klungel, slons*, en oulings en hedendaags voor *slordige* of voor *onzedelijke* vrouw gebruikelijk.

Maar een geheel verschillenden oorsprong schijnt het adject. *lomp* ¹⁾ te hebben. Wat ik echter hierover mededeel beschouwe men, evenals het voorgaande, louter als hypothese. Er bestond oudtijds in de Germaansche talen een

¹⁾ Ik spreek van het *adjectief lomp*, daar het substantief, oudtijds bij ons, en nu nog in het hgd. gebruikelijk, niets anders is, dan een gesubstantiveerd adjectief.

nu verloren en niet meer in onze bronnen te vinden verbum *stimpan*, tundere (GRIMM, II, 59), dat een adject. *stomp*, obtusus, d. i. door *tundere* bot gemaakt, en een subst. *stompe*, truncus, corpus mutilatum, d. i. afgestooten lichaam, opleverde, alsmede van deze beide woorden afgeleide verba *stompen*, hebetare, en *stompen*, truncare, mutilare (KIL.). Door nu in gelijke bet. een verbum *limpan* te stellen verklaart men niet alleen een bij KIL. voorkomend subst. *lomp*, eng. *lump*, frustum, d. i. afgestooten, afgeknot lichaam ¹⁾, maar ook een eng. adject. *limp*, in de van *mutilus* afgeleide bet. van *slap*, *zwak*. Zoo ook een nnd. werkwoord, uit een verloren *lump*, claudus, ontstaan, nam. *lumpen*, een beetje hinken, een subst. *lumpensteert*, die een beetje hinkt (*Br. N. Wtb.*), en een eng. *to limp*, mank gaan. En gelijk van *stomp*, truncus, een *stompen*, truncare, mutilare, ontsproot, zoo zullen misschien ook door uitbreiding van het begrip *mutilare*, dat niet onmogelijk vroeger bij ons aan *lompen* (van *lomp*, frustum, gevormd) evenals aan *stompen* eigen was, de bij KIL. vermelde verba *lompen*, impingere, infligere, en *lomphalsen*, colaphos infringere, ontstaan zijn. Men vergelijkte ook de tegenwoordige bet. van *impingere*, *infligere*, welke, bij *stompen* behoorende, zeker eveneens uit de vroegere *mutilare* is ontstaan.

MARKT IN SAMENSTELLING.

Gelijk bekend is, kan het achtervoegsel (*er*)ij of (*ar*)ij gebruikt worden, behalve in meer gevallen, 1° om, achter *verbale stammen* geplaatst, woorden te vormen, die de handeling als bij *aanhouding* en *herhaling* uitgeoefend te kennen geven, als b. v. in: *klapperij*, *bedelarij*, enz., en 2° om, aan

¹⁾ Zie ook bij VONDEL, I, 379, *lomp* in de bet. van *klomp*.

zaaknamen toegevoegd, eene verzameling aan te duiden der in het eerste deel genoemde zelfstandigheden, als in: *snuisterij*, *landerij(en)*, enz. (Zie BRILL, *N. Spr. voor H. O. I.*, bl. 122.)

Deze zelfde kracht nu had ook in de volkstaal der 17de eeuw het woordje *markt* als tweede samenstellende deel, gelijk uit de volgende aanhalingen kan blijken. Voor de eerste soort zie men b. v.:

Alwaer ghy (de toovenaar) op diverse plaetsen alle thien dagen met het frequentere van den voorss. Sabath in vergaderinge van *dansmert* gecontinueert hebt met diverse vrouwspersoonen, enz.

CANNAERT, *Bijdr. tot het oude strafrecht*, 163.

Want ingeval uw goeden naam
Een snoode *klapmart* overkwam.

GATS (H.), 191.

T'en is geen *lachmert* hier.

DE BIE, *Kl. van Quinten Quack*, 12.

Geen motkas of bordeel, of 'k heb er in geweest,
Om dezen dief te speuren; hem zou zoo lichtelijk
Een *hapermerckt* gebeuren, want hij raecht aan de koor.

ID. *Beschermde Suyverheydt*, 22.

Da Wôterlands gespuys, se souwen ieen verdwelme,
Medden soufflet of twee; heur veuyste zayn te hert:
Men lust nie van die kost, 'k en sueck geen *hôpermert*.¹⁾

HUYGENS (*Const.* 1658), 1298.

Al moeit hem 't hof nu niet met uwe *beuselmarten*.

BRED. *Schijnheil*. 34.

Van de tweede soort van samenstellingen ontmoet men een voorbeeld in BRED. *Moortje*, 69:

Vuer keyzers kroonen, vuer horentjes en vuer schelpen,
En sulck *luermarckterij*, dat nieuwers toe en dient.

Evenzoo bij VAN SANTEN, *Snapp. Sijtgen*, 25, *snuistermarkt* voor *snuisterijen*.

¹⁾ Het subst. *hapermerkt* schijnt men te moeten verstaan als eene *handeling*, waarbij het *hapert*.

Verg. ook KILIAEN, die in voce *marckt* zegt: „Marckt in *compositione* actionem, frequentiam et conventum *significat*: „ut beusel-merckt, *nugae*; loop-merckt, *frequens concursus*; „drinck-merckt, *frequens comotatio*; trouw-merckt, *nuptiae*; „brabbel-merckt, ruchel-merckt, kiff-merckt.”

Markt brengt het denkbeeld mede van *drukte*, *gewoel*, *gedoente*, en was dus zeer geschikt om eene handeling minachtend voor te stellen. Als zoodanig wordt het woord ook buiten de samenstelling in het West-Vlaamsch (DE BO, *Westvl. Idiot.* 671, *b*) gebezigd voor „doening, die meer of min belachelijk en dwaas is.” B. v.:

’t Sijn hier ook al sulke *markten*.
Men geloof aen toover-parten,
En het is al beuselry.

VAELANDE.

ONBELOMPEN.

Meermalen komt bij onze oude schrijvers een adjectief *onbelompen* voor, dat bij KIL. vertaald wordt door *rudis*, *incompositus*, *inscitus*, *impolitus*. Den oorsprong hiervan zal ik in het volgende ontwikkelen.

Er bestaat een door de Germaansche dialecten verspreid sterk verbum, dat in de Gothische bronnen niet gelezen wordt, maar aldaar tot de 1ste ablautsklasse behoorende, de vormen *limpan*, *lamp*, *lumpum*, *lumpans*, moet gehad hebben; in het ohd. toch vindt men *limfan*, *lamf*, enz., convenire, ags. *limpan*, ook sterk vervoegd (en niet *limpjan*, gelijk GRAFF aanvoert), evenire, accidere, pertinere. (Verg. ook J. TE WINKEL in den *Taal- en Letterb.* II, 198 en vlgg.)

De oudste dezer beteekenissen is zeker de Angelsaksische

van *accidere*, *evenire*, welke, ook aan het Oud-Hoogduitsch eigen (OTFRIED, V, 9, 45), zelve misschien ontsproot uit die van *gaan* ¹⁾. Bij verscheidene verba namelijk heeft zich uit de bet. *zich bewegen* die van *gebeuren* ontwikkeld. Verg. lat. *accidere*, *contingere*, *congruere*, *evenire*, fr. *arriver*, nml. *mesvaren*, nml. *wedervaren*, ndl. der 17de eeuw *vallen*, *gebeuren* (COSTER, *T. de Boer*, 32), en nu nog *voorvallen*, *overkomen*, *ontmoeten*; ook ons *beuren*, *gebeuren*, van os. *giburian*, gaan, en *geschie(d)en*, nhd. *geschehen*, dat volgens de afleidingen, *schicht* en *schichtig*, ook een verbum van beweging zal geweest zijn. (Zie *Archief* III, 152). Gelijk toch de verba van *beweging* eene verandering in de *ruimte* aanduiden, zoo die van *geschieden* eene verandering in den *tijd*, d. i. van *niet zijn* tot *zijn*.

Wordt zulk een verbum movendi met een dativus, als doel gebruikt of met een *nadering* aanduidend voorvoegsel samengesteld, dan krijgt het per metaphoram de bet. van *decere*. Wat namelijk ergens bij behoort, begeeft zich er naar toe, en wat er niet bij behoort, verwijdert zich er van. Vergelijk lat. *convenit*, *competit*, hgd. *es gebühret*, bij ons *het komt toe*; ook met weglating van den dativus *het past* (vgl. fr. *passer*, gaan), *het voegt*, eig. *komt bij*, enz. Op deze wijze zien wij ook het ohd. *limfan*, alsmede het afgeleide *kalimfan*, de beteekenis van *decere*, *convenire*, *competere*, ontvangen, b. v. *mir limphit, thaz ih thenke* (OTFR. III, 20, 13).

Uit dit werkwoord kon zich nu een part. perf. of een adject. *belompen* ontwikkelen in de opvatting van *gepast*, *voegzaam*, *net*. Het wordt als zoodanig in het *Mnl. Wb.* van OUDEMANS niet gevonden, maar komt voor bij v. D. VENNE, *Belach. Wer.* 104:

Schijntet toertigh ²⁾ of *belompen*?

Elck een geeft sijn selven mompen.

Elck een deekt sijn eigen fout.

¹⁾ Hiervoor pleit ten zeerste de Sanskrietvorm *lamb*, die *callen* beteekent.

²⁾ Het adjectief *toertigh* is te verklaren door *bespottelijk*, *lachvervekkend*, gelijk uit de volgende plaatsen zal blijken.

Ook nog *Ibid.* 234:

Dat men sagh met wongder aan
Twee gekleede varkens staan:
d'Een die hadt een Muts *belompen*,
Met een Paltroek by de Pompen.

Wil men ter verklaring een werkwoord *belimpen* (ags. *belimpan*) aannemen in de bet. van *passen*, *voegen*, dan beschouwe men *belompen* als een daaruit gevormd participium perfecti. Doet men dit echter niet, dan is het woord op te vatten als adjectief, evenals *bereden*, *bevaren*, *belezen*, *bediend(e)*, *bereisd*, enz., door voorvoeging van *be* en aanneming van den uitgang van het verleden deelwoord van een verbalen stam afgeleid. De op deze wijze gevormde woorden geven den toestand te kennen van iemand, die de in den verbalen stam aangeduide werking veel verricht heeft of verricht, of ook eene eigenschap, die door de herhaalde werking is verkregen. Vergelijk *bereden*, hij die veel gereden heeft en daardoor bekwaamheid in die ver-

Dat ick segghe sel is aardigh
Van den Hoofsen Edeldom;
Isset *toertigh*, lachter om.

V. D. VENNE, *Bel. Wer.* 63.

'T is mijn effen en gelijke;
Benje schamel, benje rijke,
Benje mal, of benje wijs,
Benje *toertigh*, benje vijs, enz.

Ibid. 263.

Al ben ick een lutje *toertigh*,
Dick en drolligh, bot en boertigh,
Nochtans weet ick, wat hij lijdt,
Die zijn vrijster word ontvrijdt.

Id. *Minnemal*, 22.

Off ben ick te bot of boertigh.
Off te mall, off al te *toertigh*.

Ibid. 39.

richting heeft verkregen; *bevaren*, hij die veel gevaren heeft en alzoo ondervinding daarin heeft opgedaan; *belezen*, hij die veel gelezen heeft en alzoo veel weet; *bediend(e)*, hij die gewoon is te dienen, enz. Evenzoo ook beteekent dan *belompen*, van personen gebruikt, hij die in zijne handelingen, en van zaken, dat wat in zijne eigenschappen behoorlijk, passend is.

In beide gevallen evenwel heeft het oppositum van *belompen*, *onbelompen*, den zin van *niet behoorlijk*; dus op personen toegepast, van *onbeschoft*, *lomp*, en op zaken, van *ongeordend*, *ruw*. B. v.:

Wat dunkt u toch van deze wijs?
 Voorwaar zij dunkt mij wat te vijs,
 Zeid' ik, en ging naar mijnen zin.
 Ik noemde dit een ezels min;
 Want als dit *onbelompen* beest, enz.

CATS (H.), 30.

Den grooten wallevisch en ander zeegedrogt
 Verstrooit hij hier en daar met vreeselijke togten,
 Totdat de doode romp van 't *onbelompen* vee
 Maakt, waar het nederzinkt, een eiland in de zee.

Ib. 500.

Dat schoon, dat geestig haar, zoo net weleer gevlochten,
 Dat zonder heeten brand geen vrijers zien en mogten,
 Is nu *ineengerold*, *gedwongen overhoop*,
 En 't is nu maar alleen een *onbelompen knoop*.

Ib. 333.

SCHOOIEN MET ZIJNE AFLEIDINGEN.

Dit verbum, dat misschien in geene andere Germaansche taal dan alleen in de onze nog voorkomt, heeft als oudste en oorspronkelijke beteekenis die van *gaan*, welke nog meermalen bij onze oudere schrijvers voorkomt. B. v.:

De winter had gemaect van de rivieren straten
 Voor peerden en volc, datter over *schojde*.

SAMBUCIUS, *Emblemata*, 101.

Siet ons na de kercken *schojen*
 Om noch plaets te vinden daer.

UDEMANS, *Geestelyck Gebouw*, 5.

Hola, Carogne, soo slim most gij niet *schojen*,
 Eens onder wegen poyen is de vont.

BREUGHEL, *Boertighe Cluchten*, 17.

Dan sal ick met u nae huys toe *schojen*.

Ibid. 67.

Voorzien van het voorvoegsel *ver* vertoont het derhalve
 regelmatig den zin van *weggaan*, *vertrekken*. B. v.:

Ghij waent misschien, het groote licht
 Zal hunne schobben doen *verschoojen*.

HOOFT, *Ged.* (LEEND.), I, 286.

Door Pallas' schadelicke toorn dc dit haer machtige vader,
 Die door tweedracht de twee gebroeders dede *verschoyen*.

COORNHERT, *Odyssea*, I, 14.

Gij zult van mij vervreenden en *verschoyen*,
 En sal ick dy ook overal verstroyen.

s. AMPZING, *Heylige Traenen*, 84.

Zie voor meer voorbeelden OUDEMANS op HOOFT, en HUYDECOPER,
Proeve van Taal- en Dichtk. II, 284 vlg., alsmede VONDEL,
 VI, 749. XI, 815 ¹⁾).

In deze eenvoudige beteekenis zou echter *schooien*, even-
 min als andere verba van beweging, steeds in gebruik
 blijven; want door verloop van tijd nam *gaan* een of ander
 bijbegrip bij zich op en ontwikkelde op deze wijze de
 volgende meer beperkte en deels nu nog, deels vroeger
 gebruikelijke opvattingen.

¹⁾ In HOUWAERT, *Handel der Anouweusheyd, Venus en Mars*, 69, schijnt
 het ww. als *verlaten* en dus met den datief gebruikt te zijn:

Ay mij longheren, ghij smijt soo stjff:
 Ick sal u *verschoyen*, ay mij, hout stille.

Ten eerste voegde men aan *zich bewegen* het begrip van *snelheid* toe, als blijkt uit KILIAEN, die het woord zelf door *celeriter incedere* en het afgeleide *verschoyen* door *profugere* vertaalt. Ook MEYER geeft *schooien*, snellijk loopen, en de volgende plaats uit BREDEROO'S *Moortje* (blz. 54) laat ons geen oogenblik omtrent de opvatting van *celeriter currere* in twijfel:

'k wou, dat ghy een slinger had,
Om soo van veers te gooyen met steenen na haer gat.
O bloedt, hoe souwen sy *schoyen*!

Eene andere bijbeteekenis was die van *gaan om te vrijen*. (Verg. *loopen* met gelijke toepassing). Als zoodanig wordt het werkwoord in Noord-Holland gebruikt van boeren-vrijers, die des avonds, voornamelijk des zondags, naar hun meisje gaan. Ook zegt men hiervoor *om schooi gaan*. (Zie HS. van KOOL, *over het N. Holl. dialect*, Cat. v. Lk. I, 65).

Verbond men het begrip *achter lande* met *schoyen*, dan kreeg het den zin van *landloopen*. B. v.:

Hoor, Izabel, ik wil om jouwent wil geen gevaar loopen,
Dat je met de een of de ander lichtnis tot myn schaade en schand
Het haazepad mogt kiezen, en eindelyk voor bedelaarster *schooyen achter 'tland*.

ALEWIJN, *De bedrooije Woekeraar*, 33.

Doch spoedig behield het ook zonder deze bijgevoegde woorden hetzelfde begrip, ten gevolge waarvan wij nu nog *schooier* en *schooister* voor *landlooper* en *landloopster* gebruiken. Daar echter deze lui meestal geen millionairs zijn, en meer op eens anders kas dan op hunne eigene leven, begon men *schooien* niet meer voor de geheele verrichting, maar voor het voornaamste deel er van, voor *bedelen*, te bezigen. B. v.:

U de straten door te leien
En met bidden en met schreijen
Schooijen om een stukje brood.

IMMERZEEL JR., *Gedichten*, II, 23.

Deze beteekenis nu is de eenige, waarin wij tegenwoor-

dig nog het verbum gebruiken; zeer dikwijls evenwel valt ook de ongunstige opvatting weg en duidt het woord alleen een *aanhoudend vragen om iets* aan.

Doch nevens al deze intransitieve begrippen moet *schooien* ook transitieve beteekenis gehad hebben. Ten opzichte van het simplex kan ik dit niet door bewijspplaatsen staven, maar de beteekenis van *verjagen*, *verdrijven*, welke het afgeleide *verschooien* vertoont, geeft recht om ook voor *schooien* die van *bewegen* (trans.) te vermoeden. Als bewijspplaatsen hiervoor zie men b. v.:

Du hebst ons, God, van dij *verschoyt*
End' van maleander wijt ghestroyt.

MARNIX, *Psalm LX*, 3.

Ghy laet ons wijt in 't Heidendom verstrojen,

En zonder waerde, om niet,

Als slaven, dus verkoopen en *verschojen*,

Benepen van verdriet.

VONDEL, *VII*, 282.

Doch er is nog meer dat ons wijst op eene transitieve opvatting van *schooien*, en wel in de eerste plaats een subst. *schooier*, dat kennelijk niets anders aanduidt dan *drager*, *sjouwer*, gelijk blijkt uit v. D. VENNE, *Bel. Wer.* 120:

Over Dreegers, *Schoyers*, Glippers,

Over Ambochtsluy en Boer.

Voornamelijk schijnt dit subst. gebruikt te zijn voor wijn- of bierdragers. B. v.:

't Was moy, kon ik daar mijn Wijnkooper en *Schoyer* mee betalen.

W. D. HOEFT, *Hedendaegse Verl. Soon*, 19.

Deze lieden nu mogen niet van te best allooi zijn geweest en zich in hunne betrekking ook tot minder eerlijke handelingen geleend hebben; althans in BREDEROO, *Sp. Brab.* 31, worden zij nevens de *sluikers* gezet:

Sy misbruycken den dranck en oock het goede suyvel:

Sy vorderen het Lant, hoe? sy vorderen de duyvel,

Sy helpen de *schoyer* en *sluycker* wel an ghelt.

Zelfs voor pandjeshouders dienden zij, gelijk men kan opmaken uit BRED. *Moortje*, 64:

Maer krijghen sy wat gelts van haer pol, van haer lief,
Soo tyen sy nae 't huys hier van Gerrit den Dief,
En huuren daer een kleet of lossent nyt de Lommert,
Of na de *Schoyer*, of daer 't goetjen is bekommert ¹⁾.

Ook eene andere afleiding van *schooien*, t. w. *beschooien*, die de beteekenis heeft van *bezorgen*, kan niet anders verklaard worden dan door een trans. begrip van het simplex.

In 't bijzonder werd dit werkwoord gebruikt voor het *bezorgen van hier*, als blijkt uit VONDEL, VI, 148.

Hier *beschoit* men andre tonnen
Als de brouwer brouwt te Lonnen.

Vanhier *hierbeschoyers*, lieden, die te Amsterdam buiten de stad gebrouwen bieren bij herbergiers en burgers aan huis bezorgden; zeker wel dezelfde als de bovengenoemde *schoyers*. Zij werden in 1621 om der goede orde wil tot een gild gebracht, dat echter in 't midden der vorige eeuw weer te niet ging. (Mededeeling van den heer TER GOUW) ²⁾.

Maar evenals wij boven *schoyer* in ongunstigen zin ontmoetten, zoo schijnt ook *beschooyen* als min eerlijke bezigheid voor *sluiken* gebezigd te zijn. Zie b. v. BRED. *Sp. Brab.* 31:

Sy helpen de schoyer en sluycker wel an ghelt:
Maer dat baet het Landt noch pachter niet een spelt.
Wat boeven datter zijn, worden sy mede-stander,
Den eenen fiel die sal 't dan stelen van den ander:
Maer dese brouwers of de ghene die 't *beschoyt*,
Of die het sluycken 's nachts, sy blijven noch beroyt.

¹⁾ Beide hier genoemde plaatsen van BREDEROO zijn noch in den *Sp. Brab.*, van Dr. VERWIJS, noch in het *Wb. op Br.* verklaard.

²⁾ Natuurlijk kon echter *beschoyer* ook van andere zaken gebezigd worden. Zoo ontmoet men ook *beschoyers van houtskolen* bij de goudsmeden.

Eindelijk vertoont zich dit verbum nog als *bezorgen*, *beredderen*, eene beteekenis, die het door algemeene toepassing uit die van *bezorgen* (*aan huis brengen*) ontwikkelde. Zie als bewijsplaats b. v.:

Ontijdige moeyals, die 't alle willen *beschouwen* en overal zich in-steken.

DE BRUNE, *Bancketwerk*, I, 302.

Tot zoover over de verschillende opvattingen van *schooien*. Alvorens echter van dit artikel afscheid te nemen, zullen wij ons nog even met den oorsprong van het werkwoord bezig houden. Gelijk *toeien* uit goth. *tavjan*, *taujan*, *stroofien* uit goth. *stranjan*, *straujan*, *ooi* uit goth. *avi*, *goui* uit goth. *gavi* ontsproten zijn, zoo ook zou men voor *schooien* een Gothischen vorm *skavjan* kunnen vermoeden. Deze nu komt zelf wel niet in onze bronnen voor, maar hij is met vrij veel zekerheid op te maken uit *skêvjan*, hetwelk wij in dat dialect in de bet. van *gaan* ontmoeten. Gelijk namelijk (*ga*)*têvjan*, ornare, kennelijk uit *tavjan*, *taujan*, ontstaan is, zoo zal ook gewis *skêvjan* wel tot een oorspronkelijk *skavjan*, *skaujan* terug te brengen zijn. Ook *schaven*, goth. *skaban*, dat, evenals *schooien*, *gaan* beteekende (zie Dr. VERWIJS in den *T. en L. Bode*, I, 236 en vlgg.), pleit als wisselvorm van *skavjan* voor het vroeger bestaan van dit werkwoord.

W E L V E N

MET ZIJNE SAMENSTELLINGEN EN AFLEIDINGEN.

Toen GRIMM indertijd in zijne *Grammatik*, (II, 58) verlorene, weder door hem opgespoorde, stamverba bijeenplaatste, voegde hij aan het ags. subst. *hrealfa* (fornix), het on. *hrolf* (convexitas) en de mhd. *gewelbe* (camera) en *wolbe* (fornix) een sterk werkwoord der 1ste klasse *hwilban* toe, doch waagde het niet de beteekenis er van te bepalen. Had hij evenwel gelet op andere afleidingen, als ohd. *walbi* (met verloren *h*), *volubilitas*, *walbôn*, *volvi*, *welbi*, *vertigo*,

verwalbnussi, subversio, en had hij bedacht, dat het fr. *volte* uit *voluta* ontstaan is (DIEZ, *Etym. Wtb.* 445), dat *fornix* eene boogsgewijze gebouwde bedekking is, en dat *hwilban* identisch is met het lat. *volvère*, dan zou hij geen oogenblik geaardzeld hebben om het verbum als *draaien*, *buigen* ¹⁾ te beschouwen.

Maar heeft dit vermoeden reeds groote waarschijnlijkheid, tot zekerheid zal het worden, zoo wij het verloren geachte werkw. zelf terugvinden in het mhd. en in onze oudere taal. In het eerste toch ontmoeten wij een *wilbe*, *walp*, *gewolben*, dat met *sich* verbonden de van *draaien* afgeleide opvatting van *sich ausdehnen* vertoont (BENECKE, *Mhd. Wtb.* III, 664), en in de andere *welven*, *gewolven* (zie beneden), met de oorspronkelijke bet. van *volvère*, *draaien*, *wentelen*. B. v.:

Welft grote stenen voer der speloneken gat.

Bijbel v. 1477, *Josua* X, 18.

Ook in samenstelling ziet men *omwelven* als *omdraaien* (trans.):

u schoonheit reene

Doet, dat ick mijn ooghen naer u omwelve wijt.

Dboek der Amoureush. 53.

en intrans. in trop. zin, als *dansen*, *springen van vreugde* (verg. *dreumen*, bl. 32):

Mijn herte ghetuicht my, Ja, dat sy 't is selve,

Ick *omwelve* met vreucht onuitsprekelic.

*Spelen van Sinne op die questie: Wat den mensch
aldermeest tot conste verweert*, 71.

Evenzoo vertoont het verbum zich met het voorvoegsel *be* als *bedraaien*, *verstrikken*:

..... *beweloe* ¹⁾ in eyghen strick

Verwerren dick de stricke hanghers selven.

BRED. *Griane*, 47.

Weldra evenwel ging deze beperkte beteekenis over in de meer algemeene transitieve van *doen bewegen*, *doen komen*,

¹⁾ Verg. de ags. samenstellingen *âhwylfan* en *behwylfan*, beide als *obruere* in gebruik.

of in de intransitieve van *zich bewegen*, *gaan*, meestal met het bijdenkbeeld van iets dat dreigend aankomt ¹⁾).

In de eerstgenoemde opvatting ontmoeten wij *welven* b. v. in de volgende plaatsen:

Ghy gulsige, die 't van thienen, van elven stelt;
Siet toe, oft plagen ghy over u *welven* selt.

A. BIJNS, III, 70.

Godt sal u als Boeken van sijn geminde scheyen;
Den wint sijns torens sal over u *welven* 't net.

IDEM, III, 214.

Nog meer echter doet het ww. *zich intransitief* voor, en dan met verschillende toepassingen als *rijden*, *rennen* of als *gaan*, *komen* (veelal trop.). B. v.:

Si selen op ons comen *welven*
Met enen vreseliken gemoete.

V. VELTHEM, IV, 27, vs. 10.

Si *welfden* alle op hem ter vaert,
Ele noepte met sporen sijn paert ²⁾;

Ferguut, 4107.

Vallet dan, daert hem qualijck gact,
Cleyne claghe siet men op hem *welven*.

DE ROOVERE, *Rhet. Wrk.* 80.

Als laet 't zommich tot zotheid op hem *welven*,
Ghelijck veel sotten doen in 't swerelts bevanc,
Niemant en doen zij eenich quaet dan hem zelve.

CASTELEYN, *Conste van Rhet.* 125.

Dus pijnse te groetene met reverentien,
Eer dat eenighe schaemte ons (dat.) *welwe*.

Dboek der Amoureush. 104.

¹⁾ Vgl., voor den overgang der beteekenis, *zich wenden* met het oorspronkelijke *winden*, en *converte* of *converte se*, *zich begeven*, *gaan*, met *converte*, *omdraaien*.

²⁾ Om met Dr. VERWIJS (*Spel v. d. Sacram.* bl. 91) in de twee laatst aangehaalde plaatsen aan *welven* en het beneden te behandelen *aanwelven* het begrip *in gebogen houding* toe te voegen, zie ik geene enkele reden. De bet. *rennen*, *rijden* toch is, gelijk ik boven aanmerkte, niets dan eene bijzondere toepassing van de algemeene *zich bewegen*.

Met gheboghden knien ick voor u *welre*.

A. BLJNS, III, 160.

Zie ook nog v. VELTHEM, IV, 29, vs. 92.

In samenstelling vertoont zich *aanwelven* als *aanrennen*:

Der heydenen macht is ons te groot,
Zy commen met hoopen *aenghewolven*.

Spel v. d. Sacram. v. d. Nyeuw. vs. 642.

en *opwelven*, in den trop. zin van *aantijgen*:

Dat ic u *opwelfde* is ongheloghen juist.

*Spelen van Sinne op de vraag: Wien den meesten
troost kwam te baten, enz. 15.*

Gelijk wij uit de Oudhoogduitsche afleidingen, het Middelhoogduitsch en het zoo even bijeengebrachte *aenghewolven* kunnen opmaken, had *welven* oulings eene sterke vervoeging, welke echter (zie de boven vermelde imperfecta *welfde* en *opwelfde*) door verloop in de zwakke overging.

Hiertoe zal zekerlijk wel medegewerkt hebben het regelmatig van ons werkwoord afgeleide *welven* (ags. *hwelfjan*, on. *hwolfa*, nhd. *wölben*, ndd. *wolven* ¹⁾), *camerare*, *fornicare*, dat uit zijn aard zwak vervoegd moest worden en in dezen hedendaags nog gebruikelijken zin reeds aan te treffen is in de *Bijdragen* van JANSSEN en VAN DALE, IV, 322 (a^o 1410):

Item drie veinstren upwert ute te breken, die daer ghesuerd staen, ende die weder te *verwelvene* met also vele boghen alser nu waren, ende eenen boghe meer; ende al dies ghelijx zo zalmen in ele van den V andren veinstren eenen boghe *welven* onder dandre diere nu staen.

Ook met het voorvoegsel *be* vermeen ik dit ww. in de over-

¹⁾ Wat de verschillende klinkers betreft, die deze vormen vertoonen, zoo merke men op, dat in het hgd. meermalen *ö* staat als wisselvoeciaal van *e*, umlaut van *a* (GRIMM, I³, 220), en dat de *o* en de *u* (in *verwulf*, enz.) in de Nederduitsche talen gewone plaatsvervangers zijn van *e*, voornamelijk voor de *l*.

drachtelijke bet. van *parare*, *ordinare* te vinden bij BREUGHEL, *Boertighe Cluchten*, 8:

Wanneer kan hun beter houwelick gebeuren?
Gheen arbeyt beseuren, is dat niet wel *bewelft*?

EENIGE SCHELDWOORDEN, DEELS NU, DEELS OULINGS IN GEBRUIK.

Wanneer een persoon, die zich in de beschaafde wereld zelden of nooit bewogen heeft, plotseling daarin gebracht wordt, zal hij zich gewoonlijk niet zeer op zijn gemak gevoelen en eene stijve vertooning maken. Niet onaardig vergelijken wij dan zoo iemand bij een *stuk hout* en noemen hem een *houterigen*, *stijven Klaas*, of wel een *stijve hark*, een *vlegel*, enz. Hetzelfde deed men ook in de oudere volkstaal, gelijk blijkt uit eenige plaatsen onzer zeventiendeëuwsche kluchtspelen, waar aan zoodanige lieden de naam gegeven wordt van *houte klik* d. i. van *houten stok*. (Zie bij KIL. *klick*, kolve, clava).

Jou rechte *houte klik*; hoe staat hem dat ter hand?

ALEWIJN, *Puiter. Hellev*, 2.

Jou bengel, *stijve hark*, jou *houte klik*, jou rekel!

Ibid. 12.

Zie ook J. VOS, *Klucht van Oene*, 14.

Op gelijke wijze stelt men zulk een persoon, die zich natuurlijk de gebruikelijke vormen der samenleving niet heeft eigen gemaakt, wel eens gelijk met een of ander ongevormd, ruw voorwerp en heet hem, de eigenschappen der zaak op den persoon overdragende, een *onbehouwen*, *onbeschaafd* mensch.

Beide deze overdrachten, die ons dadelijk in het oog vallen, wijl wij de woorden nog in hunne werkelijke opvatting kennen, vertoonen zich ook bij verscheidene andere

dergelijke benamingen, welke deels verouderd, deels nu nog gebruikelijk zijn. Sommige evenwel, die het oorspronkelijke begrip verloren hebben, laten niet meer zoo gemakkelijk hunne wijze van ontstaan raden, terwijl andere daarentegen hunne eerste beteekenis behielden, maar in de overdrachtelijke volkomen onbekend zijn geworden. Die, welke mij in den loop mijner studiën voorkwamen en toeschenen eene verklaring of nadere beschouwing te behoeven, heb ik indertijd bijeengebracht, en deel ze, naar de beide verschillende wijzen van overdracht in twee categorieën geschildert, in de volgende bladzijden mede.

I. *Prenget*, door achtervoeging van het verkleinwoordje *el* van een subst. *prange* gevormd, dat in het ndd. als *stok*, *stang* gebruikt wordt (*Br. N. Wtb.*), en zeker ook *ouling*s in onze noordoostelijke provinciën niet onbekend was. Het wordt voornamelijk gebezigd in de samenstelling *boeren-prenget* ¹⁾.

Pumpel, evenals *prengel*, in het ndd. ontstaan uit *pump*, stamper, dik stuk hout om te stampen, pistillum. Het beteekende eerst *mörserkeule* en daarna met assimilatie der *p*, dus als *pummel*, dicker, ungeschickter mensch (*Br. N. Wtb.*). Bij ons hoort men het woord in dezelfde opvatting.

Gaffel, in de 17de eeuw in zwang voor *onbeschoft mensch*, en niet, gelijk de hr. OUDEMANS in zijn *Wb. op Bred.* verklaart, als *schelm*, *schurk*. Merkt men namelijk op, dat het subst. in de beide aldaar aangehaalde plaatsen voorkomt in gezelschap van *kinckel* en *kneuckel* ²⁾, dan zal men voldoende reden hebben om het in dezelfde bet. te nemen als

¹⁾ De afleidingen van *prengel*, door BUSER in het *N. N. Taalm.* IV, 251, opgegeven, zijn te gedwongen om schijn van waarheid te hebben, en zouden ook slechts bewijzen, dat het woord de bet. had van *gierigaard*, wat nu juist het geval niet is.

²⁾ Zie voor dit woord beneden.

deze twee laatste woorden. De oorsprong is duidelijk uit de nu nog geldige opvatting van *tweetandige vork*.

Kneppel, evenzoo oudtijds gebezigd voor *kinkel*, en als zoodanig ontleend aan het nu nog gebruikelijke *kneppel*, stok. Zie b. v.:

. van lompe *kneppels*, kinkels, boeren.

ALEWIJN, *Bel. Sr.* 42.

Knevel ¹⁾, bij RIJNDORP, *Gestrafte Vrijgeest*, 18, als *homo*

¹⁾ Een paar woorden over *kneppel* en *knevel*, wat hun oorsprong betreft.

In de Oud-Germaansche dialecten schijnt een sterk verbum *cnūtan* (ook *nutan*, beantwoordende aan lat. *nodare*) bestaan te hebben met de bet. van *jungere*, *ligare*, als blijkt uit de volgende derivata: ohd. *knoto*, on. *knūtr*, *knūtr*, ags. *cnotta*, hgd. *knoten*, knoop, en ags. *cnyttten*, on. *hayta*, zd. *knūten*, *knūtein*, nhd. *knutten*, *jungere*. Het subst. *knoto* kon eene pass. beteekenis hebben en het *verbondene*, b. v. *Gelenk an der Hand*, *articulus*, of iets wat daarop gelijkt, als *oculus arboris*, aanduiden, terwijl echter ook een actief begrip als het *verbindende*, *de band*, bestaanbaar was (GRAFF, II, 581).

Analoog met deze familie is die, waartoe *kneppel* of, met onverbasterden *klinker*, *knuppel* behoort. Dit woord zal zijn oorsprong te danken hebben aan *knop*, dat, op gelijke wijze als het bovengenoemde *knoto*, gesproten is uit een verbum *knūpan*, *jungere*, welks vroeger bestaan bewezen wordt door het mhd. *knouf*, *nodus columnae*, nld. *knoop*, ohd. *knoph*, (1° *nodus*, en wat er op gelijkt, *comus*, *bulla*, 2° *nervus intortus*), nhd. *knopff*, bij KIL. *knoppe*, *nervus*, *nodus*, *knoppe aen het kleed*, *bulla fibularia*: ohd. *knuphjan*, nhd. *knüpfen*, zd. *knuppen*, *ligare*, enz.

Evenzoo het subst. *knevel*, welks stamverbum ik niet durf bepalen, maar dat duidelijk ook *jungere* moet beteekend hebben: in overeenstemming met de voorgaande woorden vindt men namelijk zd. *knebel*, *talea*, *knäbel*, *knübel*, *knüchel*, nhd. *knobbe*, *knubbe*, *knötiges stück* en *knospe*, bij KIL. *knevel*, *knovel*, *nodus*, of *lorum hastae missilis*, *knevelen*, *ligare*, ohd. *knobil*, *nodus*, enz.

Zoo zien wij dus door achtervoeging van *il*, *el* de verkleinwoorden *knuppel*, *knovel* of *knerel* en ohd. *knutil* ontstaan uit *knop*, *knobbe* en ohd. *knoto*. Alle hebben zij den zin van *bacillus*, eene beteekenis, die niet anders te verklaren is dan door den overgang der benaming *knop* op een voorwerp, dat met een knop voorzien is.

Op gelijke wijze heeft *kloet*, dat oorspronkelijk *globus* beteekende, de opvatting ontwikkeld van *contus*, welke het eerst met *stok* verbonden, als *kloetstok*, en later ook zonder dat tweede samenstellende deel had.

bardus, rusticus voorkomende, en ontstaan uit *knevel*, *stipes*, *malleolus*, *bacillus* (KIL.). Ook het ndd. heeft het woord in dien zin (*Br. N. Wtb.*).

Bengel, bij KIL. *fustis, stipes*, maar ook *rusticus, homo stupidus*.

Loen, bij KIL. *homo stupidus, bardus, insulsus*. Ook dit heeft zijne beteekenis te danken aan een subst. *loen*, paal, dat wel niet in onze bronnen te vinden is, maar in het ohd. en ondd. als *paxillus, oboex* voorkomt.

Plug, bij KIL. *impages, clavus ligneus*, en vandaar *homo incompositus, rudis*.

Misschien echter mag men hier aan eene andere afleiding denken. De beteekenis zou namelijk ook kunnen ontstaan zijn, wel uit hetzelfde *plugghe*, (ook *plukk*, eng. *plug*, ndd. *plugge*, hgd. *pflock*), maar genomen in den bepaalden zin van houten nagel om iets te bevestigen, bij schoenmakers en kuipers in gebruik; en omdat dit voorwerp geene groote waarde heeft, is het niet onmogelijk, dat het subst. voor *res vilis* en vandaar voor *nietsbeduidend, nietswaardig persoon* gebezigd werd. (Vgl. *lor* en *prul*).

Loete, bij KIL. *rutabulum*, roerlepel, en vandaar vet. *homo agrestis, insulsus, bardus*.

II. Kinkel, door den verkleinenden uitgang *el* (verg. *kneukel, prengel, pummel*) afgeleid van *kinke*, draai, knoop in eenig touwwerk (WEILAND, *Taalk. Wb.* in voce). WEILAND verklaart ons woord als zou het iemand met *verdraaide hersens* aanduiden; de analogie evenwel met de hier volgende gelijksoortige benamingen en de beteekenis van het woord, dat wel *onbeholpen, ongemanierd*, maar niet *gek* aanduidt, pleiten tegen de gegrondheid dezer afleiding.

Kloen, bij CATS (H.), 34, voorkomende als *lomp, onbeschoft mensch*:

drachtelijke bet. van *parare*, *ordinare* te vinden bij BREUGHEL, *Boertighe Cluchten*, 8:

Wanneer kan hun beter houwelick gebeuren?
Gheen arbeyt beseuren, is dat niet wel *bewelft*?

EENIGE SCHELDWOORDEN, DEELS NU, DEELS OULINGS IN GEBRUIK.

Wanneer een persoon, die zich in de beschaafde wereld zelden of nooit bewogen heeft, plotseling daarin gebracht wordt, zal hij zich gewoonlijk niet zeer op zijn gemak gevoelen en eene stijve vertooning maken. Niet onaardig vergelijken wij dan zoo iemand bij een *stuk hout* en noemen hem een *houterigen*, *stijven Klaas*, of wel een *stijve hark*, een *vlegel*, enz. Hetzelfde deed men ook in de oudere volkstaal, gelijk blijkt uit eenige plaatsen onzer zeventiendeëuwsche kluchtspelen, waar aan zoodanige lieden de naam gegeven wordt van *houte klik* d. i. van *houten stok*. (Zie bij KIL. *klick*, *kolve*, *clava*).

Jou rechte *houte klik*; hoe staat hem dat ter hand?

ALEWIJN, *Puiter. Hellev*, 2.

Jou bengel, *stijve hark*, jou *houte klik*, jou rekel!

Ibid. 12.

Zie ook J. VOS, *Klucht van Oene*, 14.

Op gelijke wijze stelt men zulk een persoon, die zich natuurlijk de gebruikelijke vormen der samenleving niet heeft eigen gemaakt, wel eens gelijk met een of ander ongevormd, ruw voorwerp en heet hem, de eigenschappen der zaak op den persoon overdragende, een *onbehouwen*, *onbeschaafd* mensch.

Beide deze overdrachten, die ons dadelijk in het oog vallen, wijl wij de woorden nog in hunne werkelijke opvatting kennen, vertoonen zich ook bij verscheidene andere

dergelijke benamingen, welke deels verouderd, deels nu nog gebruikelijk zijn. Sommige evenwel, die het oorspronkelijke begrip verloren hebben, laten niet meer zoo gemakkelijk hunne wijze van ontstaan raden, terwijl andere daarentegen hunne eerste beteekenis behielden, maar in de overdrachtelijke volkomen onbekend zijn geworden. Die, welke mij in den loop mijner studiën voorkwamen en toeschenen eene verklaring of nadere beschouwing te behoeven, heb ik indertijd bijeengebracht, en deel ze, naar de beide verschillende wijzen van overdracht in twee categorieën geschild, in de volgende bladzijden mede.

I. *Prenzel*, door achtervoeging van het verkleinwoordje *el* van een subst. *prange* gevormd, dat in het ndd. als *stok*, *stang* gebruikt wordt (*Br. N. Wtb.*), en zeker ook oulings in onze noordoostelijke provinciën niet onbekend was. Het wordt voornamelijk gebezigt in de samenstelling *boerenprengel* ¹⁾.

Pumpel, evenals *prengel*, in het ndd. ontstaan uit *pump*, stamper, dik stuk hout om te stampen, pistillum. Het beteekende eerst *mörserkeule* en daarna met assimilatie der *p*, dus als *pummel*, dieker, ungeschickter mensch (*Br. N. Wtb.*). Bij ons hoort men het woord in dezelfde opvatting.

Gaffel, in de 17de eeuw in zwang voor *onbeschoft mensch*, en niet, gelijk de hr. OUDEMANS in zijn *Wb. op Bred.* verklaart, als *schelm*, *schurk*. Merkt men namelijk op, dat het subst. in de beide aldaar aangehaalde plaatsen voorkomt in gezelschap van *kinckel* en *kneuckel* ²⁾, dan zal men voldoende reden hebben om het in dezelfde bet. te nemen als

¹⁾ De afleidingen van *prengel*, door BUSER in het *N. N. Taalm.* IV, 251, opgegeven, zijn te gedwongen om schijn van waarheid te hebben, en zouden ook slechts bewijzen, dat het woord de bet. had van *gierigaard*, wat nu juist het geval niet is.

²⁾ Zie voor dit woord beneden.

deze twee laatste woorden. De oorsprong is duidelijk uit de nu nog geldige opvatting van *tweetandige vork*.

Kneppel, evenzoo oudtijds gebezigd voor *kinkel*, en als zoodanig ontleend aan het nu nog gebruikelijke *kneppel*, stok. Zie b. v.:

. van lompe *kneppels*, kinkels, boeren.

ALEWIJN, *Bel. Sw.* 42.

Knevel ¹⁾, bij RIJNDORP, *Gestrafte Vrijgeest*, 18, als *homo*

¹⁾ Een paar woorden over *kneppel* en *knevel*, wat hun oorsprong betreft.

In de Oud-Germaansche dialecten schijnt een sterk verbum *enütan* (ook *nütan*, beantwoordende aan lat. *nodare*) bestaan te hebben met de bet. van *jungere*, *ligare*, als blijkt uit de volgende derivata: ohd. *knoto*, on. *knútr*, *knútr*, ags. *cnotta*, hgd. *knoten*, knoop, en ags. *cnyttan*, on. *huyta*, zd. *knüten*, *knüteln*, nhd. *knutten*, *jungere*. Het subst. *knoto* kon eene pass. beteekenis hebben en *het verbondene*, b. v. *Gelenk an der Hand*, *articulus*, of iets wat daarop gelijkt, als *oculus arboris*, aanduiden, terwijl echter ook een actief begrip als *het verbindende*, *de band*, bestaanbaar was (GRAFF, II, 581).

Analoog met deze familie is die, waartoe *kneppel* of, met onverbasterden *klinker*, *knuppel* behoort. Dit woord zal zijn oorsprong te danken hebben aan *knop*, dat, op gelijke wijze als het bovengenoemde *knoto*, gesproten is uit een verbum *knūpan*, *jungere*, welks vroeger bestaan bewezen wordt door het mhd. *knouf*, *nodus columnae*, ml. *knop*, ohd. *knoph*, (1° *nodus*, en wat er op gelijkt, *conus*, *bulla*, 2° *nervus intortus*), nhd. *knopf*, bij KIL. *knoppe*, *nervus*, *nodus*, *knoppe aen het kleeed*, *bulla fibularia*: ohd. *knupljan*, uhd. *knüpfen*, zd. *knuppen*, *ligare*, enz.

Evenzoo het subst. *knevel*, welks stamverbum ik niet durf bepalen, maar dat duidelijk ook *jungere* moet beteekend hebben: in overeenstemming met de voorgaande woorden vindt men namelijk zd. *knebel*, *talea*, *knöbel*, *knübel*, *knöchel*, nhd. *knobbe*, *knubbe*, *knötiges stüek* en *knosp*, bij KIL. *knevel*, *knovel*, *nodus*, of *lorum hastae missilis*, *knevelen*, *ligare*, ohd. *knebil*, *nodus*, enz.

Zoo zien wij dus door achtervoeging van *il*, *el* de verkleinwoorden *knuppel*, *knovel* of *knevel* en ohd. *knütil* ontstaan uit *knop*, *knobbe* en ohd. *knoto*. Alle hebben zij dien zin van *bacillus*, eene beteekenis, die niet anders te verklaren is dan door den overgang der benaming *knop* op een voorwerp, dat met een knop voorzien is.

Op gelijke wijze heeft *kloet*, dat oorspronkelijk *globus* beteekende, de opvatting ontwikkeld van *contus*, welke het eerst met *stok* verbonden, als *kloetstok*, en later ook zonder dat tweede samenstellende deel had.

bardus, *rusticus* voorkomende, en ontstaan uit *knevel*, *stipes*, *malleolus*, *bacillus* (KIL.). Ook het ndd. heeft het woord in dien zin (*Br. N. Wtb.*).

Bengel, bij KIL. *fustis*, *stipes*, maar ook *rusticus*, *homo stupidus*.

Loen, bij KIL. *homo stupidus*, *bardus*, *insulsus*. Ook dit heeft zijne beteekenis te danken aan een subst. *loen*, paal, dat wel niet in onze bronnen te vinden is, maar in het ohd. en ondd. als *paxillus*, *obax* voorkomt.

Plug, bij KIL. *impages*, *clavus ligneus*, en vandaar *homo incompositus*, *rudis*.

Misschien echter mag men hier aan eene andere afleiding denken. De beteekenis zou namelijk ook kunnen ontstaan zijn, wel uit hetzelfde *plugghe*, (ook *plukk*, eng. *plug*, ndd. *plugge*, hgd. *pflöck*), maar genomen in den bepaalden zin van houten nagel om iets te bevestigen, bij schoenmakers en kuipers in gebruik; en omdat dit voorwerp geene groote waarde heeft, is het niet onmogelijk, dat het subst. voor *res vilis* en vandaar voor *nietsbeduidend*, *nietswaardig* persoon gebezigd werd. (Vgl. *lor* en *prul*).

Loete, bij KIL. *rutabulum*, roerlepel, en vandaar vet. *homo agrestis*, *insulsus*, *bardus*.

II. Kinkel, door den verkleinenden uitgang *el* (verg. *kneukel*, *prengel*, *pummel*) afgeleid van *kinke*, draai, knoop in eenig touwwerk (WEILAND, *Taalk. Wb.* in voce). WEILAND verklaart ons woord als zou het iemand met *verdraaide hersens* aanduiden; de analogie evenwel met de hier volgende gelijksoortige benamingen en de beteekenis van het woord, dat wel *onbeholpen*, *ongemanierd*, maar niet *gek* aanduidt, pleiten tegen de gegrondheid dezer afleiding.

Kloen, bij CATS (H.), 34, voorkomende als *lomp*, *onbeschoft mensch*:

Zie Spitsaerd, die zoo moedig trad,
 Het trotschte ventje van de stad,
 Het fierste kwantje, dat men vindt,
 Dat is tot onze Trijn gezind,
 Tot onze Trijn, die ronde *kloen*,
 Daar heeft hij wonder mee te doen,
 Tot onze Trijn, dat *plompe stuk*,
 Daarin stelt hij zijn gansch geluk.

Deze opvatting is ontstaan uit die van *klouwe*, *glomus*, door KIL. aan *kloen* toegekend.

Kloete, bij KIL. *truncus*, *caudex* of *globus*, maar ook *homo obtusus*, *hebes*, *stolidus*, *stupidus*.

Kluts en **klunte**, welke benamingen men in den zin van *homo impolitus*, *rudis*, *stupidus* op de volgende plaatsen leest:

Al is hij lui en traag, de hand gaat uit de mouw,
 Al is hij maar een *kluts*, hij leert beleefde streken,
 Al is hij dom en stom, de liefde doet hem spreken.

CATS (H.), 492.

In de samenspraak van SCIPIO met een jongen gast over het al of niet behouden eener gevangene jonkvrouw, zegt de laatste, SCIPIO aanradende haar tot zijne bijzit te maken:

Laat g'u deze roos onttrekken,
 Zonder dat gij die gebruikt,
 Wie en zal niet met u gekken!
 En gaan zeggen, t' onzer spijt
 Dat gij maar een *kluts* en zijt.

Ibid. 489.

En evenzoo ook elders, als b. v.

Hij neemt zijn afscheid zonder zien,
 Ja slaat geen hand schier aan zijn muts;
 Is dat niet wel een rechte *kluts*?

Ibid. 34.

Onder andre van zijn reden
 Stapt hij met zeer wijde schreden
 Van den Hage tot ons stad,
 Ende wil de schutters lastren
 Of zij waren *kluntens* zat.

Medice cura te ipsum, door de schutters van Delft tegen het *Nootsaeckelijck Mal* van WESTERBAEN vervaardigd. (Zie daar ook nog verder).

Beide woorden hebben deze beteekenissen weer te danken aan eene vroegere van *klomp*, *ineengedraaide massa*. *Klunte* is namelijk hetzelfde als ons *klont*, *gleba*, *globus*, *massa* (KIL.), en *kluts* is door achtervoeging van *s(e)* gevormd uit *klotte*, dat bij KIL. voor ndl. *kluit*, ndd. *klute*, d. i. ongevormde klomp, voorkomt. Hiertoe behoort nog het hgd. *klotz*, *truncus*, en lompe kerel, en misschien ook *kloot*, nu gebruikelijk als *knullige vent*.

Kneukel, oulings in gebruik voor *kinkel*. B. v.:

.....: de klercken.
Die hebben hem soo voor 't sotje, dattet de *kneuckels* en de boeren mercken.

BRED. *Sp. Brab.* 45.

Dat zyn eerst *kneuckels*, zou ik meenen:

De kinders in de wieg, ik zweer,

Die zyn veel wyzer.

ALEWIJN, *Besl. Sw.* 26.

Zie nog GANSNER TENGNAGEL, *Amsterd. Lindebl.* 39, en BRED. *Kl. v. d. Koe*, 10.

Ook deze opvatting ontwikkelde zich uit *knouke*, *nodus* in *arbore*, *callus*, *tuber* (KIL.).

Knul, nu nog in zwang voor *onbehouwen*, *dommen kerel*, en als zoodanig ontstaan uit *knolle*, bij KIL. Germ. Sax. *glomus*, *globus*. Evenzoo ndd. *knolle*, in den zin van *knaust*, *knorre*, als ook van *grober mensch* (*Br. N. Wtb.*)

Ziehier de benamingen, door de voornoemde wijzen van overdracht gevormd, welke ik in den betrekkelijk korten tijd mijner onderzoekingen heb ontmoet. Zonder twijfel

1) De pluralis *kluntens* zou ons op een singularis *klunten* kunnen wijzen, die echter niet gevonden wordt; liever beschouw ik den vorm als een dubbelen, door misbruik ontstane, pluralis, gelijk men dien nog wel in de volkstaal hoort in *groentens*, *hoogtens*, *dieptens*, enz.

zijn zij door anderen nog aanzienlijk te vermeerderen. Dat ten minste deze tropen, en voornamelijk de eerste, zeer algemeen waren, bewijzen ook andere talen, waar men woorden vindt, wier gelijke opvattingen op geheel analoge wijze zijn ontstaan. Behalve het reeds boven behandelde Hoogduitsche *klotz* zien wij namelijk in het Zuid-Duitsch nog *knäufel*, *knëufel*, knopf, *knüpfel*, *klotz*, *block*, en *tremel*, *knüttel*, die alle drie tevens *lunper*, *grober mensch*, *massive person* beteekenen. (Zie SCHMELLER, *Bair. Wtb.* II, 372, 374 en I, 489). Eveneens treft men in het Latijn *caudex* en *truncus*, en in het Grieksch ξύλον aan, zoowel in den zin van *ruw stuk hout*, als van *kinkel*, *lomperd*. (Zie SCHELLER, *Lex. Lat.* en PAPE, *Gr. Wtb.* in vocabus).

Ten slotte verdient nog opgemerkt te worden, dat sommige van de in onze lijst bijeengebrachte woorden, die oorspronkelijk een *dik*, *incengedraaid lichaam* aanduiden, ten gevolge daarvan ook toegepast worden op een *dik mensch*, een *propje*. Zoo vindt men *pummel* in het Overijselsch gebezigd voor *rond*, *dik*, *klein ventje* (*N. N. Taalm.* IV, 253), en in het Nederduitsch voor *dik kind* (*Br. N. Wtb.* V, 442); in dit laatste dialect *kluntje* voor *dik*, *grof wijf*, en bij de Dithmarsen zelfs het adject. *kluttig* voor *schwer*, *langsam*, *träge* (*ibid.* II, 814 en 816).

ADDENDA.

BLADZ. 9. Van het hier besprokene verschijnsel ontdekte ik, nadat reeds het eerste blad van dit werkje was afgedrukt, nog een opmerkelijk voorbeeld, dat ik niet kan nalaten hier mede te deelen.

In verscheidene, zoowel oudere als jongere, Germaansche dialecten vertoont zich een adjectief *geld*. Oorspronkelijk had het gewis de algemeene beteekenis van *onvruchtbaar*, maar door toepassing op zoogdieren ontmoet men het meestal als *berooft van teeldeelen, gesneden, gelubd* (van mannelijke en vrouwelijke) of als *geene melk gevend*. Zoo deen. *gold* en zw. *gall*, onvruchtbaar, doch reeds ags. *gelde*, on. *geldr*, sicca, non lactarva, eng. *gelt*, gelubd ¹⁾, enz. Alle deze vormen vertoonen eene *d* als sluitletter (ook het eng. *gelt*, gelijk blijkt uit het afgeleide *to geld*, lubben), en doen ons dus Hoogduitsche vormen met *t* verwachten, welke wij zien in *galt*, van koeien, die geene melk geven wegens ziekte of nabijzijnd kalven, *galt gën*, geene melk geven, en *galt-ree*, al het melkvee, dat niet draagt, of

¹⁾ Ook op personen toegepast ontmoet men in het Schotsch *a yeid nurse*, eene min, die niet zoogt, terwijl in het Zwitsersch *ergaltet sein* niet alleen van koeien gebruikt wordt, die hare melk verliezen, maar ook scherterwijze van eene vrouw, die lang zonder man of kinderen is (STALDER in voce).

wegens onrijpheid nog niet dragen kan en geene melk geeft ¹⁾, enz. (Zie SCHMELLER, *Bair. Wtb.* en STALDER, *Schweiz. Idiot.* in voce).

Hiernevens, maar in een gansch anderen zin, treft men een substantief *gelt* aan, welks sluitletter, als oorspronkelijk tenuis, natuurlijk in de Hoogduitsche dialecten eene *z* is. Het heeft somtijds de beteekenis van *mannelijk*, maar meestal van *vrouwelijk* of *jong varken*. Zie b. v. on. *göltr*, verres, ags. *gilde*, on. *gitta*, scrofa, suilla, in sommige oudere engelsche dialecten *gilt*, a young pig or sow (HALLIWELL), ohd. *galzâ*, *gelzâ*, sucula, en zd. *gâlz*, junges weibliches Schwein (SCHMELLER).

Bij zoodanige overeenkomst van vorm was niet te verwachten, dat het volk de genoemde woorden duidelijk zou blijven onderscheiden. Neen, beide begrippen werden vereenigd en het substantief, in plaats van eenvoudig *mannelijk* of *vrouwelijk varken* te beteekenen, kreeg nu den zin van *gelubden beer* of nog meer van *gesneden zeug*. Zoo vinden wij reeds vroeg in het Oud-Noordsch *galti*, majalis, gesneden mannelijk varken, bij HALLIWELL *gilt*, a spayed sow, mhd. *galze*, verschnittenes Schwein, zwits. *galz*, *golz*, *galzle*, verschnittenes Mutterschwein, en bij KILIAEN en MEYER *ghelte*, sus castrata, gelubde zeughe. Zelfs een werkwoord in den zin van *castrare* werd van dit substantief afgeleid, als blijkt uit zwits. *galzen*, *galzeln*, verschneiden, kastriren, voornamelijk van zwijnen (STALDER), en nld. *ghelten*, castrare (KIL.) ²⁾. Het verst ging echter hierin onze taal. Niet tevreden met *gelte* als *sus castrata* maakte men het zelfs tot adjectief en gaf er dezelfde beteekenissen aan, welke het

¹⁾ Van hier *gütling*, eenjarig kalf, in het Beiersch en Zwitsersch dialect.

²⁾ Van hier het verleden deelw. *gegette* bij VONDEL, V, 257:

„Eneas keelt zelf, ten dienst van den Nacht, moeder der Razernyen, en d' Aerde, hare groote zuster, een zwart lam, en, o Proserpijn, u ten prijze, een *gegette* koe.”

oude en bijna verloren gegane ¹⁾ *gelde* vroeger vertoonde. Een voorbeeld hiervan zien wij in het aardige versje, op bl. 71 der *Brabbelingen* van R. VISSCHER voorkomende:

Jaep is op het lieve gelt soo seer versot,
 Dat hij om dat te bejagen scherpt hy al sijn verstandt.
 Een *gelt* vereken heeft hy geleydt op het kot,
 Goede *gelte* Hennip waster op sijn landt,
 Niet dan *gelte* Baers mach sijn leckere tandt.
 Omdat hy altijd *gelt* sou hebben in sijn gewont,
 Soo heeft hy daerboven noch een *gelt* wijf getrouwt ²⁾.

BLADZ. 31. Ook in transitieve beteekenis, als *achterwaarts dringen*, *verdriven* vindt men *achterdromen* in *Wap. Rog.* 1104. (Zie *Mnl. Wb.* van prof. DE VRIES).

BLADZ. 39. Door eene onverschoonbare vergissing heb ik

¹⁾ De vorm *gelde* wordt nog gehoord in N.-Holland, waar men volgens WEILAND (*Taalk. Wb.*) en BOUMAN (*De volkstaal in N.-Holland*) van eene *gelde* koe, *geld* schaap, *gelde* zeug, spreekt. Ook de afleiding *gelding*, ruïn, vertoont nog de oude *d*.

²⁾ Daar misschien niet iedereen, die dit versje zal lezen, de verschillende gewijzigde beteekenissen van het hier gebruikte *gelte* zal kennen, wil ik ter verklaring het volgende er aan toevoegen.

Wat *ghelt vercken* beduidt, heeft men uit het boven behandelde kunnen zien.

Ghelte hemip is, evenals het Nederduitsche *gelje-hemp*, de zoogenaamde mammelijke hennep, die geen zaad draagt, maar wel de zaadstof, waardoor de vrouwelijke vruchtbaar wordt gemaakt. Gelijk ik namelijk reeds vroeger aanmerkte, is de oudste bet. van *gelte* (*geld*) de algemeene van *onvruchtbaar*, *niet voortbrengend* geweest. Verg. ook in het Zwitsersch *galtbrunen*, zieh- of sodbrunen, en eng. *gall strand*, onvruchtbare, zandige oever. (Zie STALDER, *Schweiz. Idiot.* in voce).

Ghelte baers is de zoodanige, waaraan men de hom nitgesneden heeft, opdat hij sneller vet zou worden. (Vgl. BILDERDIJK op ANTONIDES, bl. 4, over *gelte karp*).

Dat *ghelt* in den voorlaatsten regel *pecunia* beteekent, en als zoodanig met *gelte* niets te maken heeft, behoeft niet aangetoond te worden. In den laatsten regel keert de dichter tot dit adjectief terug, door op de *onvruchtbaarheid* van Jaep's wijf te zinspelen.

hier aan het verb. *verdrotten* den zin van *minari* toegekend, waarin het op bl. 126 van *Dboeck der Amourensheyd* zou voorkomen. Duidelijk blijkt echter uit de hier volgende plaats, dat het woord niet deze beteekenis, maar de eigenlijke en oorspronkelijke van *urgere*, *premere* had:

Ontbeyt my, loopt in mijnen ghemoetsele,
Geen dinck al waert van houte ghegoten,
Ist niet een wieghe, Godt moetse *verdrotten*.

BLADZ. 71. Zie ook nog HOOFT, *Brieven* (v. VI.), III, 18:

Mits eenighe *hapermarten* nu zijn afgedaen, is de tijd mij te wille geweest, tot het afveirdighen van 't bijgevoegde blad.

EVENZOO IDEM, *Henrik de Grootte*, 118.

BLADZ. 87. Vergelijk met deze soort van benamingen die van *houten aansicht*, *houten voorhoofd*, *walbarken aansicht*, in onze oudere kluchtspelen gebruikelijk (OUDEMANS OP BREDEROO, 152 en 475). Misschien ook mag men het aldaar, bl. 150, behandelde *hoddebek* als eene verbastering van *houten bek* beschouwen.

BLADZ. 89. Door mededeeling van prof. DE VRIES ben ik in staat gesteld, nog de volgende bewijspplaatsen voor *kluntens* bij te brengen:

Stéelien, zijn de Boeren Heeren:
Kluntens, kunnen schendigh scheeren
Alse maer een loose elacht
Doen, om of-slach van de pacht!

V. D. VENNE, *Sinne-mal*, 35.

Quabse *kluntens* maffe-lappers.

Ibid.

Regt *kluntens* voor de ploeg en anders niet bequaem.

CATS 1726), I, 385, b.

het woeste graen, de *kluntens* van het lant.

IDEM, I, 192, a.

Tevens zij aangemerkt, dat de singularis *klunten*, welks bestaan ik in de, onder aan die bladzijde geplaatste, noot ontkende, eenige malen bij CATS gevonden wordt. Zie b. v.:

Laet plompert en sijn maet, laet onbelompe boeren,
Laet *klunten*, hart-gehuyt, de bloedig oorlog voeren,
Of volgen haren ploegh.

CATS (1726), I, 194, b.

Een rauwe gast,
Die op geen heusche seden past,
En daerom, t' huys en over straat,
Gelijck een *klunten* henen gaet.

Id, I, 493, b.

Sedert noemt gij mij een loer,
En een kinckel, en een boer,
En een *klunten*, en een kluts.

Id. I, 428, a.

een slechten bloet, een *klunten*.

Id. II, 92, a.

Maer die staeg met het vee gaet weyden in het gras,
Die blijft voor immermeer een *klunten* als hij was.

Id. II, 107, b.

De *klunten* stout en keeck, onseker wat te maken.

Id. II, 486, b.

Wie oyt een *klunten* is, en gaet daar henen druipen,
Diens ziel moet in een Muyl of in een Ezel kruipen.

Id. II, II, 522, b.

WOORDREGISTER.

Middel- en Nieuw- Nederlandsch.

- aandromen 31.
aansjouwen 20.
aansouwen 20.
aanwelen 81, 83.
achterdromen 31, 93.
adjectiva op *ig* of *lijk* ter
omschrijving van een
part. praesens 65, 66.
(*a*)rijals achtervoegsel 70.
baars (gelte) 93.
basoen 14.
bediend(e) 74.
bedreghen 37.
bedremmelen 33.
bedremmen 33.
bedroelen 47.
bedromen 31.
begaden 9.
begaaien 9.
bekaaid 9.
bekaaien 9.
bekeien 9.
belezen 74.
belompen 73, 74.
bengel 87.
bereden 74.
beschooien 79, 80.
beschooier 79.
bewaard 1.
bewaarder hand 1.
bewaren 2.
bewaeren 2.
bewelven 81, 83.
beuren 73.
beuselmart 71.
bierbeschooier 79.
blaar 3.
blaerdekoe 3.
blaarkoe 3.
blas 4.
blencke 4.
bles 3.
blesse 4, 5.
bottekroes 7.
brabbelmerek 72.
brallen 41.
bril 22.
brillen 21.
britsen 18.
broeden 10.
broeden (sof, mal) 13.
broedsch 12.
broeije 11.
broeien 10.
brouwen 11.
brue 11.
brueden 13.
bruiden 9.
bruischen 41.
brussen 17.
brutsen 17.
bruwe 11.
dansmert 71.
dicht 33.
dievenpak 59.
donderen 20, 21.
doordrommen 34.
dorren, durren 7.
durven 7.
draelgast 48.
dracht 22.
drachten (met, bij) 26.
dragen 23.
draght-draghen 27.
draght-dragher 27.
dral 42.
drapen 41.
dregen (si) 37.
dregen 36¹, 37.
dreylgast 48.
(dremen) 28.
dremmen 33.
drentelen 41.
dreunen 32.
dreumelen 32.
dreumes 32.
dreutsch 39.
drevelen 29.
dribbelen 41.
driegen 37.
(drieten) 38.
drieten sone 38.
drijghen 37.
drijlen 55.
dril 41, 55.
drille 42.
drilleken 41.
drillen 29, 40.
drilnot 41.
drinckmerek 72.
droelen 45.
droelgast 48.
droes 38.
droght-draghen 27.

droght-dragher 27.
 droilen 47.
 drol 43.
 drollen 44.
 drom 32, 33, 35.
 dromel 32.
 dromen 30, 31.
 drommel 32.
 drommelen 32.
 drommeler 32.
 drommen 32.
 (drot) 39.
 droten 36, 39.
 drouwen 36.
 druil 46.
 druylbienen 45.
 druilen 45.
 druylken 46.
 druillen 45.
 druut, druit, 38, 39.
 druwen 36.
 eeuw 56.
 eng 62.
 (*erij* als achtervoegsel 70.
 fotte 59.
 gaffel 85.
 Galperts (op St.—nacht
 geboren zijn 48.
 gebeuren 73.
 gedroel 45.
 geeuwen 55.
 geil 53.
 geilen 53.
 geld 91.
 gelde 93.
 gelding 93.
 gelegen *voor* gelegd 6.
 gelte 92.
 gelten 92.
 gemak 58.
 geschie(d)en 73.
 gielen 53.
 gijlen (begeeren) 53.
 gijlen (bruischen) 54.
 gijlen (bedriegen) 54.
 glimmen 6.
 glimp 6.
 gnap 41, (*zie* knap).

gooi 80.
 grieken 41.
 griekelinghe 41.
 grijten 41.
 grueten 14.
 gruit 41.
 gul 50.
 gulde 55.
 guwen 55.
 hack 57.
 hak (volk van — en zijns
 gemak) 57.
 hak en gemak 58.
 hakjepak 58.
 hand (in bewaerder —
 stellen) 1.
 hanssjop 20.
 hanssop 20.
 hapmerreckt 71, 94.
 hard 55.
 hard loopen 45.
 hard spreken 42.
 hark (stijve) 84.
 hennip (geite) 93.
 hielebil 55.
 hiele 55.
 hicken 18.
 hicksen 18.
 hillebil 55.
 hilde 55.
 hissen 18.
 hitsen 18.
 hoddebek 93.
 hondsklink 59.
 hondskonte 60.
 hondskut 61.
 hondsvot 59.
 hossen 18.
 hotsen 18.
 houden *met* houwen *ver-*
wisseld 6.
 houten aansicht 93.
 kamperfoelie 68.
 kanaljepak 59.
 kappuin 14.
 kappruin 14.
 kennen *met* kunnen *ver-*
wisseld 6.

kinke 87.
 kijfmerckt 72.
 klapmart 71.
 kleven 57.
 klick (houte) 84.
 klinck 60.
 kloen 87.
 kloete 88.
 klood 89.
 klotte 89.
 kluit 89.
 klungel 69.
 klunte(ns) 88.
 kluts 88.
 knap 61.
 knaps 63.
 kneppel 86.
 kneuckel 89.
 knevel 86.
 knevelen 66.
 knibbelen 63.
 kniezen 67.
 knippen 62, 64.
 knijper 63.
 knijzen 64.
 knisschen 66.
 knoek 89.
 knoile 89.
 knoop 86.
 knoppe 86.
 knovel 86.
 knul 89.
 knuppel 86.
 knuwen 36.
 krassen 18.
 kratsen 18.
 krieck 55.
 kriegelinghe 41.
 krieken 41.
 krijten 41.
 krick 55.
 kruit 41.
 kruck 55.
 lachmert 71.
 lap 67.
 legt *met* ligt *verwisseld* 6.
 leven 57.
 leeuw 56.

- lijse 45.
 loen 87.
 loete 87.
 lomp 67.
 lompe 68.
 lompfen 70.
 lomphalsen 70.
 loopmerck 72.
 luermarekterij 71.
 maken 58.
 markt in *samenstelling*-
gen 70.
 matsfot 59.
 mesvaren 73.
 muilbeer 7.
 muilpeer 7.
 nauw 62.
 nijpen 64.
oe overgegaan in *ue, ui* 14.
 omwelfen 81.
 onbelompen 72.
 ontmoeten 73.
 ooi 80.
 oord 34.
 opwelfen 83.
 overkomen 73.
 pakdrager 58.
 parlesanten 20.
 parlesjanten 20.
 part. praesens met *zijn*, ter
 omschrijving van een
 verbum 66.
 passen 73.
 plug 87.
 plugghe 87.
 plukk 87.
 pralen 41.
 prengel 85.
 pruischen 41.
 pummel 85.
 puwen 36.
 rijden 18.
 ritselen 18.
 ritsen 18.
 rossen 18.
 rotsen 18.
 ruchelmerck 72.
 rueren 14.

s overgegaan tot *sj* in de
 volkstaal 19.
 sarren 19.
 schaven 80.
 schooi (om — gaan) 77.
 schooien 75.
 schooier 77, 78, 79.
 schooister 77.
 sjarren 19.
 sjerren 19.
 sjokken 20.
 slaag (spottende benamin-
 gen voor —) 7.
 slet 69.
 sleter 69.
 slissen 18.
 slitsen 18.
 sliten 18.
 slokken 18.
 sloms 69.
 sluksen 18.
 smijten 16.
 snuistermarkt 71.
 sokken 20.
 sterre 6.
 sterne 6.
 stirne 6.
 stomp 70.
 stompe 70.
 stompen 70.
 strooien 80.
 substantiva verbaalia op *er*
 met *zijn* verbonden, ter
 omschrijving van een
 verbum 66.
t met volgende *s* geassi-
 mileerd 18.
 tod 69.
 toekomen 73.
 toertigh 73, 74.
 tooien 80.
 trappen 41.
 trentelen 41.
 tribelen 41.
 tril 41.
 trillen 40.
 troetelen 39.
 trouwmerck 72.

 vast 33.
 verdrotten 39, 93.
 verken (gelt)
 verkrijzen 64.
 verknijselic 64.
 verkorting van den kliu-
 ker 55.
 verscherping van de be-
 ginletter, gevolgd door
 eene liquida 41.
 verschooien 76, 77, 78.
 versocht 3.
 versoeken 3.
 verwelfen 83.
 verwulf 83.
 veurblesse 6.
 vlegel 84.
 vod 69.
 voegen 73.
 voorvallen 73.
 vueren 14.
 vuile druit 38.
 vuwen 36.
 waarnemen 2.
 walbarken aensicht 93.
 wantruwich 36.
 wedervaren 73.
 week 55.
 welfen 80.
 wijd 33.
 wimpel 68.
 zacht loopen 45.
 zacht spreken 45.
 zeeu(w) 56.

Gothisch.

- avi 80.
 (blisan) 4.
 fadan 60.
 fitan 60.
 gavi 80.
 gailjan 53.
 (kniupan) 86.
 (kniutan) 86.
 (limpan) 70.
 qithus 61.
 skaban 80.

(skavjan) 80.
 snaivs 56.
 (stimpan) 70.
 stravjan 80.
 tavjan 80.
 (ga)tévjan 80.
 threihan 37.
 (thriman) 26.
 (thriutan) 38.
 usthriutan 39.
 vars 2.
 vareí 2.

Oud- Hoogduitsch.

arheiën 21.
 bidriuzan 39.
 biwárian 2.
 biwarón 2.
 blas 4.
 bleizzi 4.
 briuwan 11.
 bruotag 12.
 bruotan 11.
 drawa 37.
 drawjan 36, 37.
 dremel 29.
 droa 37.
 drum 34.
 drumon 34.
 gadriuzan 39.
 galzâ 92.
 gamah 57, 58.
 gamahho 58.
 gânjan 57.
 geil 53.
 geilên 53.
 gelzâ 92.
 geskôn 57.
 gewôn 55.
 giên 56.
 gihei 21.
 (gînan) 57.
 giwên 55.
 gnitan 67.
 hei 21.
 irdriuzan 39.
 kalimfan 73.

knebil 86.
 knoph 86.
 knoto 86.
 knuphjan 86.
 knutil 86.
 lappa 68.
 limfan 73.
 lun 67.
 machôn 58.
 plas 4.
 pruotan 11.
 séu 56.
 stirma 6.
 traginte 23.
 tregit 23.
 trút 39.
 verwalbnussi 81.
 walbi 80.
 walbôn 80.
 welbi 80.
 wara 2.
 warên 2.
 wárian 3.
 warôn 2.

Middel- Hoogduitsch.

blas 4.
 drümen 34.
 galze 92.
 knouf
 gewelbe 80.
 wilbe 81.
 wolbe 80.

Nieuw- Hoogduitsch.

bewâhren 2.
 blasz 4.
 brühe 11.
 brut 12.
 brüten 10.
 drohen 36.
 drollgast 48.
 drücken 18.
 drücksen 18.
 erprobt 3.

gähnen 57.
 (es) gebühret 73.
 geil 53.
 geilen 53.
 geschehen 73.
 gniten 67.
 klotz 89.
 knopf 86.
 knoten 86.
 knüpfen 86.
 leise 45.
 löwe 56.
 (die) lumpen 68.
 pflock 87.
 stirme 6.
 trillern 40.
 trümmer 35.
 wölben 83.
 zertrümmern 35.

Zuid-Duitsch.

biberschwanz 61.
 blassen 4, 6.
 bruten 12.
 brütig 12.
 dröen 36.
 fotzen 59.
 gail 53.
 sich gailen 53.
 gailig 53.
 galt 91.
 galt gën 91.
 galt-vee 91.
 gällding 91.
 galz 92.
 geheien 21.
 glämpft, glampelet 68.
 höch tragen 23.
 ja hundsotzen 59.
 katzenschwanz 61.
 keien 21.
 keuen 21.
 knaff 86.
 knäufel 90.
 knebel 86.
 knäufel 90.
 knobel 86.
 knopf 86.

knübel 86.
knüpfel 86.
knuppen 86.
knütteln 86.
knüten 86.
knüttel 86.
lump 68.
lumpen 68.
packleut 58.
päckleinleut 58.
sanschanz 61.
schwanz 61.
sternlein 6.
stirne 6.
tragen 23.
tremel 90.
trillen 41.
troll 42.
trollen 43.
trumm 34.
vertrollen 43.
zertrümmern 35.

Zwitsersch.

ergaltet sein 91.
galt 91.
galtribunen 93.
galz 92.
galzen, galzeln 92.
golz 92.

Oud- en Nieuwfriesch.

biwéria 2.
blêhset 4.
briuva 11.
driigje 37.
guvjen 55.
kniesen 66.
kuntlippen 61.
wéria 3.

Angelsaksisch.

âhvylyfan 81.
âgâljan 53.
âthreótan 39.
behvylyfan 81.

bläse 4.
blât 4.
blêre 5.
breóvan 11.
brôd 12.
brôdig 12.
gâl 53.
gâljan 53.
gaelan 53.
gânjan 57.
gaenan 57.
gelde 91.
geldr 93.
genip 64.
gilte 92.
gisca 57.
giscjan 57.
gnîdan 67.
gnîs 67.
hvealfa 80.
hvelfjan 83.
enîdan 67.
enotta 86.
enytan 86.
enyttels 86.
lappa 68.
mâc 58.
maca 57.
macian 58.
nip 64.
nípan 64.
steorn 5.
threá 36.
threágan 36.
threágjan 36, 37.
threán 36.
threát 36.
threátjan 39.
thrut 39.
thrym 34.
varu 2.
vile 54.

Nieu- en gewestelijk Engelsch.

to beguile 54.

brood, breed 12.
droll 44.
to droll 45.
gall strand 93.
to geld 91.
gelt 91.
gelt 92.
yeld 91.
limp 68.
to limp 68.
lump 68.
to nip 64.
a pack of thieves 59.
plug 87.
to trill 40.
to troll 44.
wile 54.

Oudsaksisch.

êo 56.
githroon 36.
heru *in samenstelling* 30.
herubendi 30.
herusel 30.
heruthrum 30.
thrim 32.
thrimman 33.
thrum 30.

Nederduitsch.

broi 11.
broien (broeden) 11.
broien (broeien) 11.
brüen 15, 17.
devespakk 59.
drall 42.
drauen 36.
fot 59.
fotse 59.
hak un mak 58.
hak un pack 58.
horenpakk 59.
klincke 60.
kluntje 90.
clute 89.
kluttig 90.

knapp 62.
 kneep 63.
 kneeproek 63.
 kneepsk 63.
 knobbe 86.
 knolle 89.
 knobbe 86.
 knütten 86.
 .kofot 59.
 luken 18.
 luksen 18.
 (lump) 70.
 lumpensteert 70.
 matz 59.
 matzfot 59.
 packendräger 70.
 pakk un ploje 59.
 pakhoop 59.
 plugge 87.
 prange 85.
 pummel 85.
 pump 85.
 pumpel 85.
 rapen 18.
 rapsen 18.
 schelmenpakk 59.
 schietfotse 59.
 steern 6.
 wolven 83.

Oudnoordsch.

bles 4.
 blesi 4.
 gacla 53.
 galti 92.
 geil 54.
 geldr 91.
 gil 54.
 gilta 92.
 göltr 92.
 hnádra 67.
 hnútr 86.
 hnýta 86.
 hvolf 80.
 hvolfa 83.
 knútr 86.
 lappi 68.

maka 57.
 maki 57.
 makr 58.
 thraut 39.
 thremr 29, 34.
 thrimil 29, 34.
 thrum 34.
 thruma 34.
 thrymr 34.

Zweedsch.

bläsa 4.
 fud 59, 61.
 fudle 61.
 gall 81.
 gnida 67.
 hunsfott 59.
 lump 68.
 trall 44.

Deensch.

gnide 67.
 gold 91.
 hunsfott 59.
 lumpe 68.

Latijn.

accidere 73.
 appetere 31.
 candere 5.
 candidus 5.
 caudex 90.
 competit 73.
 congruere 73.
 contingere 73.
 convenit 73.
 convertere (se) 82.
 converti 82.
 evenire 73.
 exploratus 3.
 flagrare 13.
 flagrum 13.
 gesticulatio 26.
 hiare 57.
 hiscere 57.
 mobilis 55.

mollis 55.
 nebula 64.
 nodare 86.
 nubes 64.
 nubo 64.
 sordidus
 tendo 33.
 terminus 35.
 tremere 29.
 trepidare 29.
 trudo 40.
 truncus 90.
 uri 13.
 volvere 81.

**Oud-, Nieuw- en
Gewestelijk
Fransch.**

arriver 73.
 garnir 2.
 guile 54.
 guilar 54.
 guiler 54.
 passer 73.
 voûte 81.

Italiaansch.

trivello 41.
 trivellare 41.

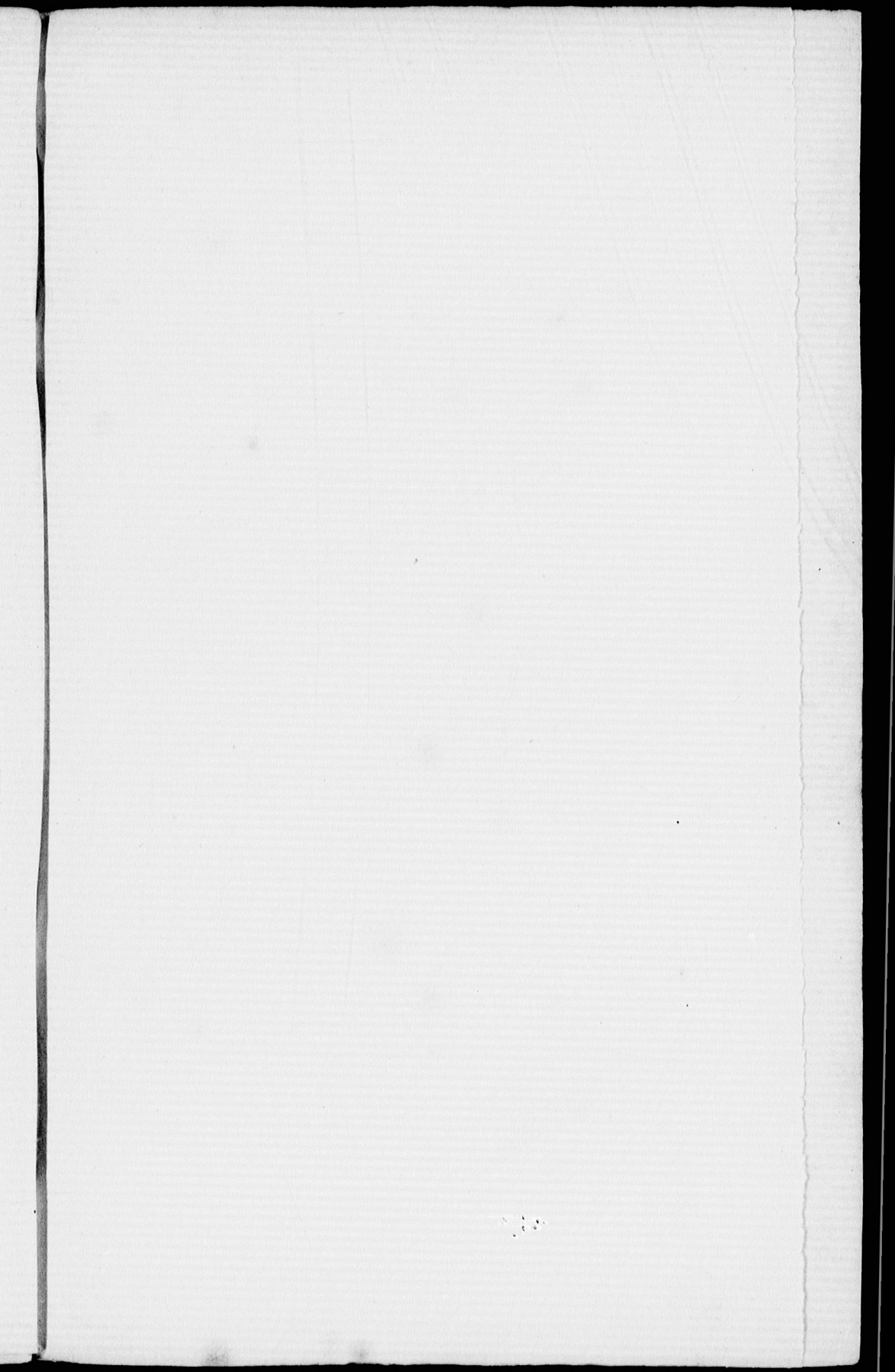
Grieksch.

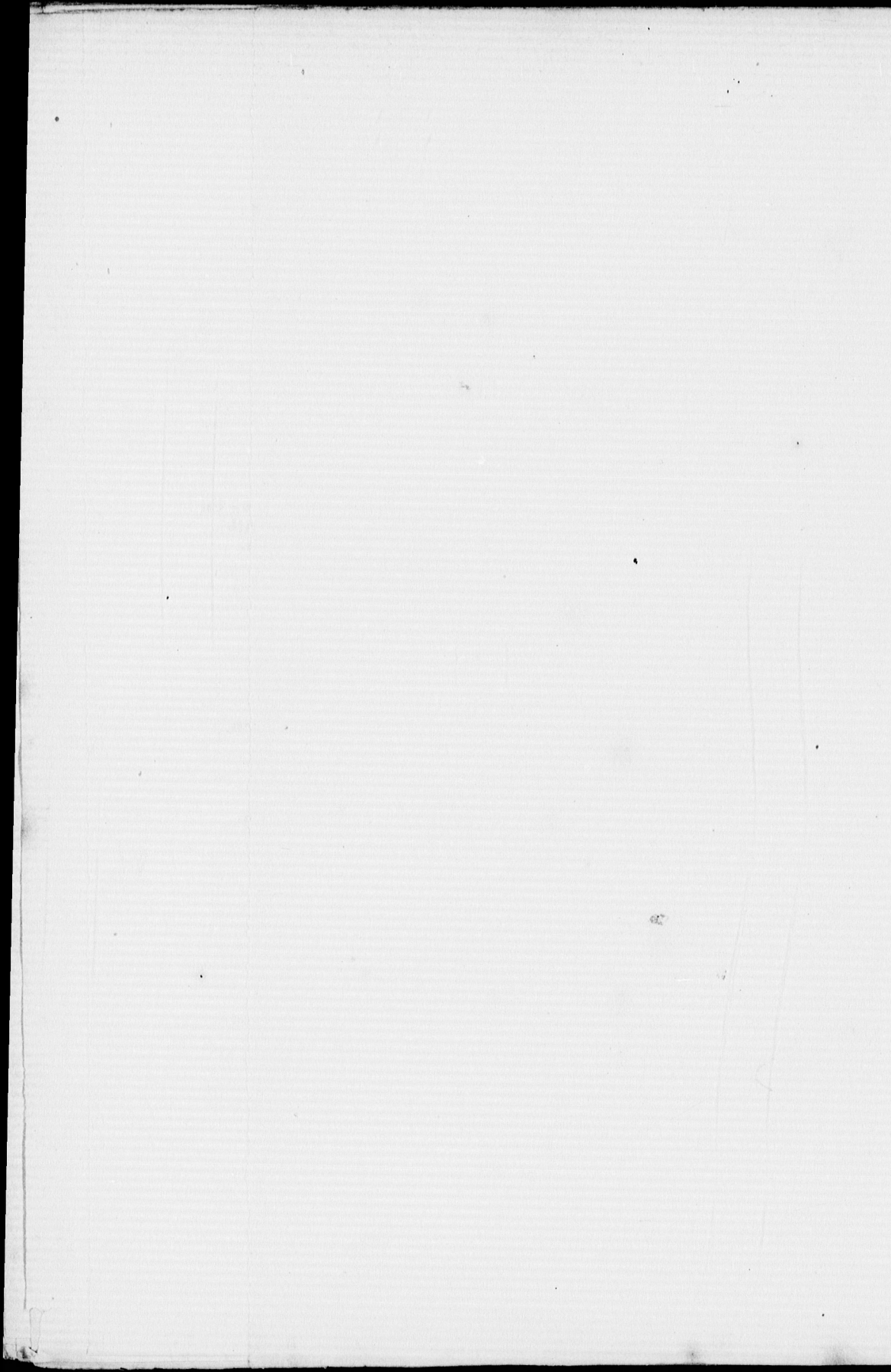
ξύλον 90.
 τέρμα 35.
 τρέω 29.
 τρέμειν 29.
 χάγειν 57.
 χαίνειν 57.
 χαλαῖν 54.
 χαλάζειν 54.
 χάσκειν 57.
 χαύνος 57.

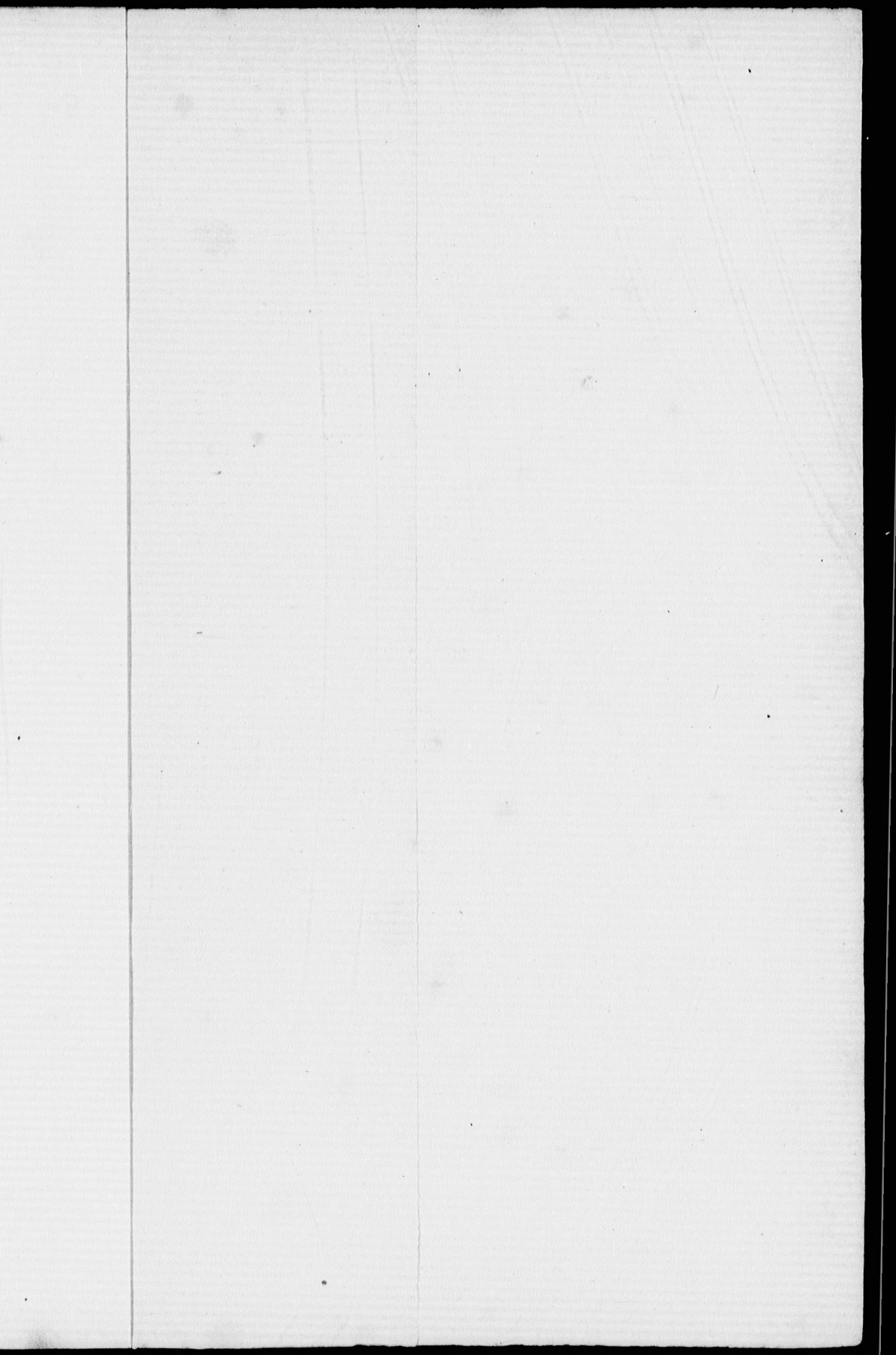
Sanskrit.

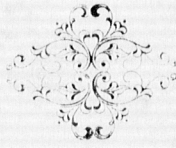
lamb 72.

6.98809

STOOM-SNELPERSDRUKKERIJ VAN IJREMA EN VAN GIJN, TE DELFT.

B.
2